

ΚΟΝΙΤΣΑ: ΤΑ ΞΑΚΟΥΣΤΑ ΜΑΣΤΟΡΟΧΩΡΙΑ

Ὀδοιπορικὸ

*Καὶ μιὰ συλλογὴ 172 φωτογραφιῶν παραδοσιακῆς ἀρχιτεκτονικῆς
στὴν Ἠπειρο, μὲ μικρὴ εἰσαγωγὴ*

B. ΜΑΡΓΑΡΗΣ

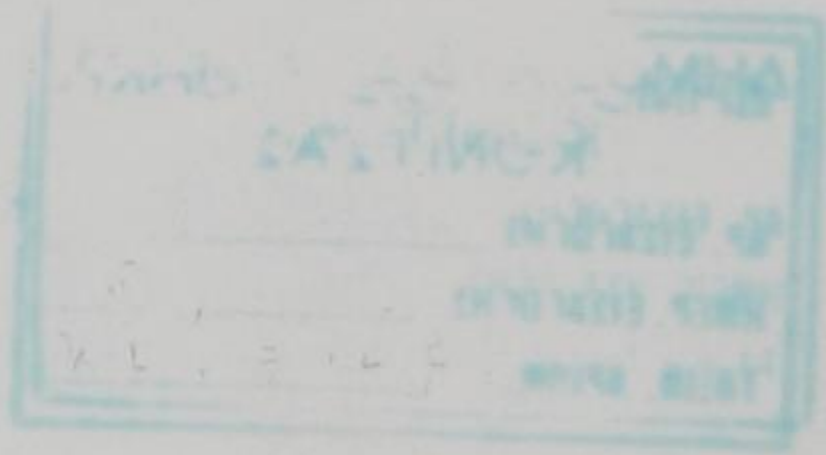
ΓΙΑΝΝΙΝΑ 2007

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

ΔΗΜΟΤ. Β. Β. Κόνιτσα
ΚΟΝΙΤΣΑΣ
ΑΡ. ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ 51269
ΗΜΕΡ. ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ 25-4-07
ΤΑΞΙΝ. ΑΡΙΘΜ. 914953-ΜΑΡ

κωδ. εγγ. 618

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Κόνιτσα: Τὰ ξακουστά
Μαστοροχώρια

Ὀδοιπορικό

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

© Βασίλης Μάργαρης, Γιάννινα
Tout droit reservè

Με τὴ χρηματοδότηση τῆς Τ.Ε.Δ.Κ. Ἰωαννίνων

Ἐξώφυλλο: «Παρέα» μαστόρων ἀπὸ τὸ Κάντσικο, 1952.

ΒΑΣΙΛΗΣ ΜΑΡΓΑΡΗΣ

ΚΟΝΙΤΣΑ: ΤΑ ΞΑΚΟΥΣΤΑ
ΜΑΣΤΟΡΟΧΩΡΙΑ

Όδοιπορικό

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κονίτσας

ΓΙΑΝΝΙΝΑ 2007

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Ἡ Ἠπειρος, γιὰ ποικίλους λόγους ποὺ συναρτῶνται κυρίως μὲ τὶς γεωγραφικὲς παραμέτρους τῆς -τὴν ὄρεινὴ καὶ δωσώδη τῆς σύνθεσιν, τὸ καταπέτρινον καὶ ἄγονον τοῦ ἐδάφους-, παραμέτρους οἱ ὁποῖες ἀναγκαστικὰ ἔστρεψαν τὸν πληθυσμὸ τῆς, κατὰ τοὺς τελευταίους κυρίως αἰῶνες, σὲ συγκεκριμένη ἐπαγγελματικὴ τροχιά, διέπρεψε καὶ -συχνά- ἐπρώτευσε στὴ χώρα μας σὲ πολλοὺς τομεῖς τῶν δημιουργικῶν ἐκείνων τεχνῶν ποὺ βρίσκονται στὰ κράσπεδα τῆς καλλιτεχνικότητος καὶ συγχρόνως ἀνήκουν στὴν παράδοση τοῦ τόπου μας: στὴν ξυλογλυπτικὴ, τὴ μαστορικὴ, τὴν ἀσημουργία, τὴν ὑφαντικὴ, τὴ χειροτεχνία κλπ. Στὶς τρεῖς πρῶτες μάλιστα ἀναμφίβολα ἢ προσφορὰ τῶν ἠπειρωτῶν δὲν ξεπεράστηκε ἀπὸ καμμιά ἄλλη περιοχὴ τῆς χώρας μας σὲ ποιότητα.

Τὸ ταξιδιωτικὸ τοῦτο κείμενο (καθὼς καὶ τὸ προσάρτημά του ποὺ τὸ συμπληρώνει: μιὰ συλλογὴ ἑκατὸν ἑβδομήντα δύο παλιῶν κυρίως φωτογραφιῶν ἀπὸ τὸ χῶρο τῆς Ἠπείρου) εἶναι μιὰ μικρὴ κατάθεση θαυμασμοῦ καὶ ἐκτίμησιν πρὸς τὴ μαστορικὴ τῆς Ἠπείρου, εἰδικότερα δὲ πρὸς τὰ μαστοροχώρια τῆς Κόνιτσας καὶ τοὺς τεχνίτες τους -τοὺς ξακουστοὺς τοὺς μαστόρους- ποὺ “ἔχτισαν τὴν Ἑλλάδα καὶ τὸν κόσμον”.

Πρέπει νὰ εὐχαριστήσω ἀπὸ τὴ θέση τούτη, θερμὰ τους: Χρῆστο Καπλάνη, Ἑλένη Γαλάνη-Σουρέλη, Φωκίωνα Καψάλη καὶ Ἀντρέα Καρζῆ γιὰ τὸ φωτογραφικὸ ὑλικὸ τους ποὺ μοῦ παραχώρησαν*. Συνέδραμαν, ἔτσι στὴν πληρότητα τοῦ βιβλίου. Φίλοι ποὺ διακονοῦν ποικιλότροπα καὶ γόνιμα οἱ τρεῖς τελευταῖοι τὴν λαογραφικὴ ἐπιστήμη, ἀφοσιωμένοι στὴν πλούσια παρακαταθήκη τοῦ τόπου μας, τοῦ ἠπειρωτικοῦ, ξεχωριστά, χώρου, ἦσαν ἐπιφορτισμένοι (κι' ἐδῶ ἀναφέρομαι στοὺς Φ. Καψάλη, καὶ Ἀ. Καρζῆ), συγχρόνως καὶ μὲ τὴ φωτογράφιση ἐνὸς σημαντικοῦ μέρους τῶν θεμάτων τῆς δεύτερης χρονικῆς περιόδου καὶ λόγω τοῦ μοντέρνου μηχανικοῦ τους ἐξοπλισμοῦ*. Συνολικά, οἱ φωτογραφίες τοῦ βιβλίου “τραβήχτηκαν”, οἱ περισσότερες, τὶς δεκαετίες τοῦ 60 καὶ 70 ἀπὸ τὸν ὑποφαινόμενο καὶ κατὰ τὴν τρέχουσα δεκαετία (μὲ τὴ συμμετοχὴ τῶν δύο ὡς ἄνω φίλων) τὸ ὑπόλοιπο μέρος.

B.M.

* πῶς διεξοδικὰ στὸ τέλος τοῦ βιβλίου.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΕΡΓΩΝ

- Touristika Jannina, 1979, 1983
Γιαννιώτικη αρχιτεκτονική, 1979, 1985
Μεγάλοι Νεοέλληνες από τὸ 1400, 1982.
Περὶ συνηθείας, 1984.
Κάστρα τῆς Ἠπείρου, 1985
Ποιήματα (1965-1985), 1986
Ἠπειρωτικὰ παραδοσιακὰ σπίτια, 1989
Συγγραφεῖς καὶ λογοτέχνες τῶν Ἰωαννίνων (1206-1990), 1991
Κρίσεις καὶ ἀπόψεις, 1996
Καμπή, 1996
Δρόμοι καὶ τόποι τῆς Ἠπείρου, 1998
Καμινάδες στὴν Ἠπειρο, 1999
Δίοδος, 2000
131 Ποιήματα, 2001
Ἐξίς καὶ ἀνία, 2003
Ταξίδι στὴ Grecia Salentina, 2003
Γλωσσολογικά-Λαογραφικά, 2006
Μονοκονδυλές, 2006
Κόνιτσα: τὰ ξακουστὰ μαστοροχώρια, 2007

Τοῦ Νίκου Σουρέλη,

τοῦ Δημήτρη καὶ τῆς Σοφίας
πὸ τοὺς ξαναβρῆκα

Δημόσια Κεντρικὴ Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Τὸ βορινότερο μέρος τοῦ νομοῦ Ἰωαννίνων, συγκεκριμένα ἀπὸ τὴν Κόνιτσα μέχρι πάνω τὰ ἀλβανικὰ σύνορα - τὴ βόρεια ἐχατιά του- ἀπ' ὅπου ξεκινᾷ τὸ σκληροτράχηλο κορμὶ τῆς Πίνδου γιὰ νὰ καταλήξει στὸν Παρνασσὸ κι ὡς τὴ μακεδονικὴ γῆ -ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά- καταλαμβάνουν τὰ Μαστοροχώρια. Κυρίως τὰ Μαστοροχώρια, θὰ λέγαμε. Οἱ πρᾶες πλαγιὲς τοῦ Γράμμου, μυριοδα-
σωμένες καὶ πολύβρυσες, κατεβαίνουν ὡς κάτω, τὸν Σαραντάπορο γιὰ ν' ἀνταμώσουν ἐκεῖ μὲ τὰ χαμηλὰ κράσπεδα τοῦ Σμόλικα -τοῦ δεύτερου τούτου τρανοῦ βιγλάτορα τῆς Ἠπείρου, πανύψη-
λου καὶ καταπράσινου βουνοῦ- ποὺ πότε ἀγναντεύοντας κατὰ τὸν Ὀλυμπο καὶ πότε προσχαμη-
λώνοντας χαιρετᾷ τὸ βορινὸ προστάρη γείτονά του. Βρισκόμαστε στὶς κλειτεῖς τοῦ βουνοῦ Βίγλα,
ποὺ ὀρθώνονται ἀπότομα στὸ νότιο ἄκρο τοῦ μικροῦ ἀλλὰ κταγόνιμου κονιτσιώτικου κάμπου καὶ
κατεβαίνουμε τὶς στροφὲς προσεχτικὰ μὲ τὸ αὐτοκίνητο. Πέρα, κατάντικρο -στὸ βάθος- ἡ Κόνι-
τσα, λουσιμένη στὸ φῶς τοῦ ἀπομεσήμερου, μᾶς γνέφει. Ἀριστερὰ ἡ δασώτη Τραπεζίτσα, πελώρια,
σὰ νὰ τὴν προστατεύει, πὶὸ κάτω, τὰ γιγαντιαῖα δυτικὰ ἐρείσματα τῆς Γκαμήλας, ἀπρόσιτα, με-
γαλειώδη. Στὰ πόδια μας, ἡ πολὺδεντρη καὶ πολὺκαρπη κοιλάδα.

Θωροῦμε ἀπὸ δῶ τὸν παρδαλό, παχύ, τάπητά της καὶ ξεκρίνουμε στοὺς χωματόδρομους, που
τὸν τεμαχίζουν, τοὺς ἀποκαμωμένους ξωμάχους μὲ τὰ αὐτοκίνητα καὶ τὰ τρακτέρ νὰ πηγαινοέρ-
χονται στὸν ἥλιο καὶ νὰ φροντίζουν τὰ τρυφερὰ βλαστάρια των δέντρων τους καὶ τὸν καρπὸ στὰ
φουνωτὰ περιβόλια ποὺ γουρμάζει. Ὡστόσο, ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά -κατὰ τὴ δύση- στὴ σμίξη τοῦ
καταπράσινου βουνοῦ Δούσκος μὲ τὰ ὑψίστα ἀντερείσματα τῆς Νεμέρτσικας ἢ Μερόπης, ποὺ
εἰσχωροῦν μὲ νάζι στὴν ἠπειρωτικὴ γῆ, θωρούμε τὰ χθαμαλά, δασοβριθῆ ἐξάρματα τῆς Ἀετόπε-
τρας καὶ τοῦ Μπουραζανιοῦ. Στὸ Μπουραζάνι, μιὰ εἰδυλλιακὴ περιοχὴ, ποὺ τὴ διασχίζει ἀγκο-
μαχῶντας ὁ Ἄωος καὶ σκαρώνοντας, συχνά, ἐκπληκτικῆς ὀμορφιάς τοπία μὲ τοὺς βράχους τῆς
ξηρᾶς, βρίσκεται τὸ μοναδικὸ στὴ χώρα μας πάρκο ἄγριας ζωῆς, μιὰ δασώδης, προστατευμένη
ιδιωτικὴ ἔκταση χιλίων διακοσίων στρεμμάτων, ὅπου, κάτω ἀπὸ τὰ πλέον σίγουρα δεδομένα, ζοῦν
κατὰ τρόπο φυσικὸ περισσότερα ἀπὸ χίλια ἐλάφια, ζαρκάδια, ἀγριογούρουνα, κλπ. Πρόκειται,
ὄντως, περὶ ἐνὸς φορέως - μίας κατάστασης πρωτόγνωρων καὶ ἀπανωτῶν γιὰ τὴ χώρα μας ἐκπλή-
ξεων, πέρα ἀπ' τὴν πτυχὴ τοῦ ζωικοῦ κεφαλαίου, ξεχωριστὰ ἐντυπωσιακῆς- ποὺ μπορεῖ κανεὶς νὰ
βιώσει, παίρνοντας τὸ λεωφορεῖο τῶν καθημερινῶν διαδρομῶν πρὸς τὸ πάρκο ἀπὸ τὸ ξενοδοχεῖο
“Μπουραζάνι” στὴ γέφυρα τοῦ ποταμοῦ.

Σὲ τούτη δῶ τὴν καρπερὴ κοιλάδα βρίσκονταν τ' ἀρχαῖα χρόνια ἡ κεντρικὴ Μολοσσίδα. Οἱ Μο-
λοσσοί -ἓνα ἀπὸ τὰ δύο ἰσχυρότερα ἠπειρωτικὰ φύλα, ποὺ πολυάριθμα εἶχαν ἐγκατασταθεῖ ἀπὸ τοὺς

πρώιμους, ακόμα, ιστορικούς χρόνους στη βορειοδυτική Ελλάδα- είχαν ριζώσει σε τούτη δὼ τὴν ὄρεινὴν περιοχὴν ποὺ ἔφτανε μέχρι πάνω, τὴν Δυτικὴν Μακεδονία, στὴν Ἄνω κοιλάδα τοῦ Ἀλιάκμονα. (Τὸ ἄλλο φύλο ἦταν οἱ Χάονες). Ὡστόσο, ἡ ἐξάπλωσή τους πρὸς νότον θὰ πρέπει νὰ ξεκίνησε μετὰ τὸ τέλος τοῦ 7ου αἰῶνος, σύμφωνα μὲ τὰ ἱστορικὰ δεδομένα. Κατὰ τὴν περίησ ὁ λόγος χρονικὴ περίοδο (13ος, 12ος αἰῶνας π.Χ.) μικροὶ φυλετικοὶ σχηματισμοὶ (φρατρίες) μπορούσαν νὰ συνενωθοῦν, κάτω ἀπ' τὴν ἀδήριτη ἀνάγκη τῆς ἐπιβίωσης καὶ τῆς ἀσφάλειας καὶ νὰ δημιουργήσουν μεταλύτερες ὁμάδες ἐνδιάμεσου μεγέθους καὶ -ἐπομένως καὶ- ἰσχύος. Πολὺ περισσότερο ποὺ στὸ γεωγραφικὸ τοῦτο χωρὸ τῆς Β.Δ. Ἑλλάδος ἔβριθαν τὰ μεσαῖα ἢ μικροῦ μεγέθους φύλα ποὺ μιλοῦσαν συγγενικὲς ἠπειρωτικὲς διαλέκτους καὶ ἐπομένως ὑπῆρχε καὶ ἡ συγγενικὴ βάση. Τέτοιας μεσαίας μορφῆς συγροτήσεις, συνασπιζόμενες, κατόπι, μὲ μεγάλα σύνολα, συνέπτυσαν, πλέον, ὑπερμεγεθεῖς ὁμάδες - τὰ ἔθνη, κατὰ Θεόπομπον, π.χ. τοὺς Μολοσσούς, τοὺς Θεσπρωτοὺς, τοὺς Χάονες.

Καὶ τὰ τρία τοῦτα ἠπειρωτικὰ φύλα, ποὺ συνολικὰ, εἶχαν ἐξάπλωθεῖ πρώιμα καὶ εἶχαν ἐπικρατήσει σ' ὁλόκληρο τὸν ἠπειρωτικὸν χωρὸν, μιλοῦσαν ἑλληνικά, μὴ καθυστερημένη μορφή τῆς δυτικῆς ἑλληνικῆς, πράγμα ποὺ ἔχει πρὸ πολλοῦ τεκμηριωθεῖ μὲ ἐπιχειρήματα, στηριζόμενα σὲ σπουδαία δεδομένα τοῦ χωρὸν. Ὡστόσο, παρὰ τὴν ἑλληνικὴ λαλιά τους, ὁ μέγας ἱστορικὸς Θουκυδίδης τὰ χαρακτηρίζει "βάρβαρα". *Prima facie*, τὸ πράγμα τοῦτο ξαφνιάζει, ὅμως μὴ περισσότερο ἐμβριθῆς καὶ προσεκτικὴ "ἀνάγνωση" τῆς συλλογιστικῆς τοῦ ἀρχαίου συγγραφέα προσδίδει στὸν ὄρο τὴν δικήν του ξεχωριστὴ σημασία. Γιατὶ ὁ Θουκυδίδης, π.χ., κατονομάζει ὡς "βαρβαρικά" χαρακτηριστικὰ τὴν διαβίωση σὲ ὑπαίθριους καταυλισμούς, τὴν νομαδικὴν ζωὴν, τὴν μὴ ὑπαρξὴ γυμνασίων, ὅπου οἱ πολῖτες ἀθλοῦνται γυμνοί, τὴν ὀπλοφορία, κ.λ., ποὺ παραπέμπουν -ὅλα τους- σὲ πολιτιστικὴ καὶ ὄχι σὲ γλωσσικὴ ἀντίθεση καὶ διαφορά. Πρὸς ἐπίρρωσιν μάλιστα τούτου καὶ γενικότερα τῶν ἐπιχειρημάτων ποὺ στηρίζουν τὴν γλωσσικὴν ἀμεση συγγένεια τῶν Μολοσσῶν καὶ τῶν ἄλλων ἀρχαίων ἠπειρωτικῶν φύλων μὲ τοὺς Ἕλληνας τοῦ Νότου, ἔρχεται ἓνας Ρωμαῖος ἱστορικὸς, ὁ Τίτος Λίβιος. Στὸ ΛΙ βιβλίον του παραθέτει τὰ ἐξῆς λόγια τοῦ ὑπατοῦ Πόπλιου Σουλπίκιου Γάλβα: "... Ὁ Πύρρος κατόρθωσε νὰ μᾶς καταφέρει ἓνα τρομερὸν πλήγμα... Καὶ δὲν ἦταν μόνον οἱ Ταραντῖνοι ποὺ προσχώρησαν σ' αὐτόν... Ἄν ἦταν ἔτσι τὰ πράγματα θὰ λέγαμε ὅτι τέλος πάντων εἶχαν παρασυρθεῖ (οἱ Ταραντῖνοι) λόγω τῆς κοινῆς τους γλώσσας...".

Οἱ Μολοσσοὶ ἐπεκτάθησαν πρὸς νότον καὶ κατέλαβαν τὸ ὄροπέδιο τῶν Ἰωαννίνων. Ἡ ἐξάπλωσή τους, ποὺ ἔφτασε ὡς τὸν κόλπον τῆς Ἀμβρακίας καὶ τὸ Ἴόνιον, μπορεῖ νὰ ξεκίνησε στὶς ἀρχὲς τοῦ ἔκτου προχριστιανικοῦ αἰῶνος καὶ μὲ τὴν ξεχωριστὴν ὁρμὴν ποὺ τοὺς διέκρινε κατέκτησαν πολλὰ καὶ σημαντικὰ ἐδάφη, κυρίως εἰς βάρος τῶν Θεσπρωτῶν. Ἀπέβησαν, ἔτσι, τὴν ἐποχὴν ἐκείνη (6ος αἰῶνας) ἡ ἡγετικὴ δύναμη στὸν ἠπειρωτικὸν χωρὸν. Ἡ ἰσχύς τους δὲ ἀνῆλθε κατακόρυφα μὲ τὴν πρόσκτηση ἑνὸς μικροῦ τμήματος τῆς ἀκτῆς μεταξὺ Βουχετίου καὶ Ἀμβρακίας στὸν κόλπον τῆς Ἄρτας, γεγονός ποὺ συνέτεινε ἀποφασιστικὰ στὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἐμπορίου τους καὶ στὴν κοπὴν νομισμάτων. Σ' ὅλα τοῦτα βοήθησε κυρίως ὁ ἐξόριστος βασιλεὺς τῶν Μολοσσῶν Ἀλκέτας ὁ Α', ὁ γιὸς

τοῦ Θαρύπα, ποὺ συνέβαλε μὲ οὐσιαστικὸν τρόπο στὴν ἀποκατάσταση τῆς Ἀθηναϊκῆς Συμμαχίας στὴν Κέρκυρα τὸ 373. Φαίνεται, οἱ Ἀθηναῖοι γιὰ νὰ ἀνταμείψουν τὴ συμβολὴ τοῦ Ἀλκέτα, τοῦ ἔδωσαν ἰκανὸν ἄργυρο, μὲ τὸν ὁποῖον μπόρεσε νὰ ἐκδόσει νόμισμα καὶ παρεχώρησαν στὴ μολοσσικὴ Δύναμη τὴ μικρὴ λωρίδα στὸν κόλπο τῆς Ἄρτας. Ἦδη, ὁ πατέρας τοῦ Ἀλκέτα, ποὺ σὲ νεαρὴ ἡλικία διέμενε στὴν Ἀθήνα, δημιούργησε μιὰ στέρη βάση πολιτισμικῶν -κυρίως- σχέσεων τοῦ μολοσσικοῦ κράτους μὲ τὴν πόλιν τῆς Παλλάδος καὶ λέγεται ὅτι ὡς βασιλιάς ἔφερε ἐπαναστατικὴ στορφή στὴ χώρα του, ἐπηρεαζόμενος ἀπὸ τὰ πολιτισμικὰ πράγματα τῆς Ἀθήνας. Ἐπιστρέφοντας μάλιστα στὴ Μολοσσίδα ὁ Θαρίπας, συνοδευόμενος ἀπὸ τὸν τραγικὸ ποιητὴ Εὐριπίδη, ὁ ὁποῖος, γράφοντας τὴν “Ἀνδρομάχη”, τόνισε τὴν καταγωγὴ τῶν Μολοσσῶν ἀπὸ τὴ γεννιὰ τῶν Αἰακιδῶν. Ἄς σημειωθεῖ ὅτι ἡ τραγωδία τούτη διδάχτηκε τὸ 423-422 στὴν Πασσαρόνα, τὴν πρωτεύουσα τῆς Μολοσσίδας.

Τὸ 357 π.Χ. ὁ Φίλιππος ὁ Β΄, βασιλιάς τῆς Μακεδονίας, νυμφεύεται τὴν Ὀλυμπιάδα ἢ Μυρτάλη, κόρη τοῦ Νεοπτόλεμου καὶ ἀνηψιὰ τοῦ Ἀρρύβα, βασιλιά, ποὺ τὴν εἶχε γνωρίσει στὰ Καβέρια Μυστήρια τῆς Σαμοθράκης. Μαζί της θὰ ἀποκτήσει τὸν Ἀλέξανδρο τὸ Μέγα καὶ θὰ τὴ διαζευχθεῖ μετὰ ἀπὸ εἴκοσι χρόνια. Ἡ Ὀλυμπιάδα θὰ καταφύγει τότε μαζί μὲ τὸν Ἀλέξανδρο στὴν πατρίδα της τὴν Ἠπειρο. Μετὰ τὴ δολοφονία τοῦ Φιλίππου θὰ ἐπιστρέφει μὲ τὸ διάδοχο γιό της στὴ Μακεδονία καὶ ὕστερα ἀπὸ πολλὰ περιπέτειες ὁ Κάσανδρος, τὸν ὁποῖο πέρασε, τὸ 316, ἡ ἐξουσία, θὰ τὴν παραδώσει σὲ ἐπιφανεῖς Μακεδόνες ἐχθροὺς της, ποὺ θὰ τὴν ἐξοντώσουν διὰ λιθοβολισμοῦ.

Ἡ μεγαλύτερη φυσιογνωμία ποὺ χάρισε τὸ μολοσσικὸ φύλο στὸν ἀρχαῖο Ἑλληνισμὸ εἶναι, δίχως ἀμφιβολία, ὁ Πύρρος. Ἐμπνευσμένος ὀραματιστής, ὀξύνοος καὶ μεγαλόπνοος, νοῦς μὲ σπάνιες στρατιωτικὲς καὶ ὀργανωτικὲς ἰκανότητες, ἀνδρείος πολεμιστὴς καὶ φιλόδοξος, κατέστησε τὸ κράτος τῶν Μολοσσῶν τὴν ἰσχυρότερη Ἑλληνικὴ δύναμη τῆς ἐποχῆς του. Περὶ τὸ 307, δώδεκα ἐτῶν, γίνεται βασιλιάς στὴ Μολοσσίδα ἀλλὰ οἱ ταραγμένες συνθήκες τὸν ἀναγκάζουν νὰ καταφύγει στο Διμήτριον τὸν Πολιορκητὴ, ἐνῶ ὕστερα ἀπὸ τὴ μάχη τῆς Ἴφου, ὅπου διακρίνεται γιὰ τὴ γενναιότητά του, ὀδηγεῖται ὀμηρος στὴν Αὐλὴ τοῦ Πτολεμαίου. Ἡ παραμονὴ τοῦ νεαροῦ Πύρρου ἐκεῖ ὑπῆρξε σταθμὸς γιὰ τὴ ζωὴ του, κυρίως ὅσον ἀφορᾷ τὴ σημαντικὴ του διαπαιδαγώγισι. Γρήγορα κερδίζει τὴν ἐκτίμησιν καὶ τὴν εὐνοίαν τοῦ βασιλιᾶ καὶ τῆς Βερενίκης, τῆς βασίλισσας, οἱ ὁποῖοι τοῦ δίνουν σὲ γάμο τὴν κόρη τους Ἀντιγόνη. Κατὰ τὴν ἐπιστροφή του στὴν Ἠπειρο βρίσκει στὸ θρόνο τὸ Νεοπτόλεμο τὸν Β΄, θερμὸ θιασώτη τῆς Μακεδονίας, ποὺ στὴ συνέχεια δολοφονεῖ, ἐνῶ μετὰ τὸ θάνατο τῆς Ἀντιγόνης παντρεύεται τὴ Λάνασσα, θυγατέρα τοῦ Ἀγαθοκλῆ, βασιλιᾶ τῶν Συρακουσῶν καὶ παίρνει προίκα τὴν Κέρκυρα. Μ’ αὐτὸν τὸν τρόπο ὁ Πύρρος καὶ ἡ Ἠπειρος ἀποκτοῦν γιὰ πρώτη φορὰ πολεμικὸ ναυτικόν. Κατόπιν στρέφεται ἐναντίον τοῦ Δημητρίου τοῦ Πολιορκητῆ, τὸν ὁποῖον ἐντέλλει καταβάλλει καὶ ἀναγορεύεται, τὸ 288 π.Χ., βασιλιάς τῆς Μακεδονίας. Σύντο-

μα προσαρτᾶ ἰλλυρικὰ ἐδάφη, τὴ Θεσσαλία, τὰ Ἴονια νησιά. Μέσα σὲ δεκαπέντε, περίπου, χρόνια, ἔτσι, δημιουργεῖ τὴ “Μεγάλη Ἥπειρο”: μιὰ ἰσχυρὴ ἐπικράτεια 20.000 τετραγωνικῶν χιλιομέτρων, μὲ πληθυσμὸ ποὺ ὑπολογίζεται σὲ 500.000 κατοίκους καὶ μὲ πρωτεύουσα τὴν Ἀμβρακία, τὴν ὁποία στολίζει μὲ λαμπρὰ δημόσια μέγαρα.

Ἡ περίφημη ἐκστρατεία του στὴν Ἰταλία ὑπῆρξε ἀμφίδρομη καὶ ἀμφίροπη. Μετὰ τὸν Ἀλέξανδρο τὸν Α΄ βασιλιᾶ τῆς Μολοσσίδας ἦταν ὁ δεύτερος μολοσσὸς ποὺ προσέτρεξε, ἀνταποκρινόμενος σὲ κλήση τῶν Ταραντίνων, νὰ συμπαρασταθεῖ στὶς ἀποικίες τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος, μπροστὰ στὴν ἐπικρεμάμενη ρωμαϊκὴ ἀπειλή. Ὁ Πύρρος ἦταν πρῶτος ἐξάδελφος τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ ἦταν πασίγνωστος ἢ πολεμικὴ του ἰκανότητα, τὸ εὐψυχον καὶ ἡ δεινὴ ἀντίληψή του στὸ πεδίο τῆς μάχης καὶ οἱ Ρωμαῖοι, μαθαίνοντας τὸν ἐρχομὸ του περιῆλθαν σὲ δυσκόλη θέση. Ἦταν πεπεισμένοι ὅτι εἶχε σκοπὸ νὰ ἰδρύσει στὴν Ἰταλία ἐλληνικὸ κράτος. Εἶχαν, πράγματι, τρομοκρατηθεῖ. Τόσο μάλιστα ποὺ ἂν δὲν ἐπενέβαινε μὲ δυναμισμό ὁ Ἄππιος Κλαύδιος ὁ τυφλὸς στὴν παραπαίουσα Σύγκλητο, ποὺ ἦταν ἔτοιμη νὰ δειχτεῖ τοὺς ὅρους τῆς προτεινόμενης ἀπὸ τὸν Πύρρο συνθήκης εἰρήνης, μετὰ τὴν πρώτη νίκη του ἐναντίον τους, ἡ ποσὴ τοῦ πολέμου θὰ ἔπαιρνε ὅπως διαφορετικὴ κατεύθυνση, τραγικὴ, ἴσως, γιὰ τὰ ἐπεκτατικὰ σχέδια τῆς ξακουστῆς πόλης του Τίβερη. Πράγματι, ὁ Πύρρος, μετὰ τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος νίκη του, ἔστειλε στὴ Σύγκλητο ὡς πρέσβυ τὸ Θεσσαλὸ Κινέα, ἰδιαίτερα προικισμένο καὶ πειστικὸ διπλωμάτη, νὰ τῆς προτείνει συνθήκη εἰρήνης. Καὶ ὁ Κινέας σχεδὸν εἶχε πείσει τὴ Σύγκλητο μὴ ἢ κάθετη ἐπέμβαση τοῦ Ἄππιου Κλαύδιου ποὺ εἶχε διατάξει τοὺς γιούς του νὰ τὸν μεταφέρουν σ' αὐτὴ, ἔστρεψε τὴν κατάστασι διαφορετικὰ. Ὁ Κικέρων λέει πὼς ἀφοῦ ἔφεξε τοὺς συγκλητικὸς διὰ τὴ μὴ σθεναρὰ, χλιαρὴ στάσι τους ἀπέναντι στὸ ζήτημα, εἶπε πὼς οἱ Ρωμαῖοι δὲν συνηθίζουν νὰ διαπραγματεύονται ὅσο ὑπάρχουν ἐχθρικὰ στρατεύματα σὲ ἰταλικὸ ἐδαφος. Μετὰ ἀπὸ τοῦτο ἡ Σύγκλητος ἀποφάσισε τὴ συνέχιση τοῦ πολέμου. Ἄς σημειωθεῖ πὼς ὁ Ἄππιος Κλαύδιος ὑπῆρξε προσωπικότης πρώτου μεγέθους στὸ Πάνθεο τῶν μεγάλων πατριωτῶν τῆς Ρώμης. Ἡγετικὴ φυσιογνωμία μὲ σπάνιο κῦρος, κατασκεύασε τὴν περίφημη Ἀππία Ὀδὸ, καθὼς καὶ τὸ πρῶτο στὸν κόσμον ὑδραγωγεῖο, μεταφέροντας τὸ νερὸ στὴν “αἰώνια πόλη”. Ἡ πρώτη σύγκρουσι τῆς Ρώμης μὲ τὸν Πύρρο ἔγινε στὴν Ἡράκλεια (280 π.Χ.), ὅπου ὁ μολοσσὸς ἠγέτης κατήγαγε μιὰ σημαντικὴ νίκη. Παρόλα αὐτὰ ἡ πορεία του πρὸς τὴν πρωτεύουσα τοῦ Λατίου ἀπέτυχε βασικὰ καὶ φτάνοντας σὲ ἀπόστασι ἐξήντα χιλιομέτρων ἀπὸ τὴν τελευταία παρέκαμψε καὶ ἐπέστρεψε στὸν Τάραντα. Σὲ μιὰ δεύτερη μάχη, στὸ Ἄσκλο τῆς Ἀπουλίας, ὁ μολοσσικὸς στρατὸς ξανανίκησε τοὺς Ρωμαίους, ὡστόσο, μὲ ἰδιαίτερα βαριὲς ἀπώλειες καὶ γιὰ τὸν ἴδιον. Ὁ Πλούταρχος διασώζει μιὰ πρότασι τοῦ Πύρρου - ἀπάντησι σὲ κάποιον ποὺ ἐξέφρασε τὴ χαρὰ του γιὰ τὴ νίκη: “Μιὰ νίκη ἀκόμα κατὰ τῶν Ρωμαίων καὶ θὰ ἔχουμε καταστραφεῖ τελείως”. Πράγμα ποὺ ἔγινε στὴ μάχη τοῦ Μαλεβέντο (ἔμεινε στὴν ἱστορία ὡς μάχη τοῦ Μπενεβέντο, γιὰτὶ οἱ Ρωμαῖοι, προσπαθώντας νὰ τὴν παρουσιάσουν ὡς νίκη μετέτρεψαν τὸ ὄνομά του). Μὲ ἀμφίροπο ἀποτέλεσμα, ὁ ἠπειρωτικὸς στρατὸς ὑπέστη τρομακτικὴ καταστροφὴ καὶ ὁ Πύρρος

ἀναγκάστηκε νὰ ἐπιστρέψει στὴν Ἑλλάδα.

Ἡ προσωπικότητα τοῦ Πύρρου ἀνήκει στὸ Πάνθεο ὄχι μόνο τῆς χώρας μας ἀλλὰ ὀλόκληρης τῆς ἀνθρωπότητας. Σπάνια χαρισματικὴ φυσιογνωμία, μὲ δεινὸ νοῦ, συγκέντρωνε ψυχικὸ σχθένος, ἱκανότητες μεγάλου στρατηλάτη, προοπτικὴ, ὀργανωτικὸ ταλέντο, γοητεία. Κάποτε ὁ Ἀννίβας, σύμφωνα μὲ τὸν Τίττο Λίβιο, ρωτήθηκε ἀπὸ τὸ Σκιπίωνα τὸν Ἀφρικανό, τὸν νικητὴ τοῦ τρομεροῦ τούτου Καρχηδόνιου στρατηγοῦ, ποιὸν θεωρεῖ τὸ μεγαλύτερο ἡγέτη ὄλων τῶν ἐποχῶν. “Τὸ βασιλιᾶ τῆς Μακεδονίας Ἀλέξανδρο”, ἀπάντησε ὁ Ἀννίβας. “Γιατί μὲ μία μικρὴ δύναμη κατάκτησε πελώριες στρατιᾶς καὶ γιατί ἔφτασε μέχρι τὶς ἀπώτατες χώρες...”. Κι’ ὅταν ὁ Σκιπίων ρώτησε τὸν Ἀννίβα ποιὸν βάζει δεύτερο, ὁ Ἀννίβας τοῦ λέει “τὸν Πύρρο, γιατί ἦταν ὁ πρῶτος ποὺ δίδαξε πῶς νὰ ὀργανώνεται ἓνα στρατόπεδο κι ἐπιπλέον καλύτερα ἀπὸ κάθε ἄλλον ἔκρινε πῶς νὰ ἐπιλέξει ἓνα πεδίο μάχης καὶ πῶς νὰ διατάξει -νὰ τοποθετήσῃ- τὶς δυνάμεις του. Εἶχε τὸ δῶρο νὰ κερδίζει τὸν κόσμον μὲ τὸ μέρος του...”. Τοῦτα περὶ Μολοσσῶν. Καὶ περὶ Μολοσσῶν ἡγετῶν...

Φτάνουμε στὴν Κόνιτσα. Σκαρφαλώνουμε ἀπ’ τὸν πολύστροφο ἀνηφορικὸ δρόμον πρὸς τὸ κέντρο της. Νά, τὸ ἐπιβλητικὸ Δημαρχεῖο, χτισμένον σὲ παραδοσιακοὺς ρυθμούς. Κοντὰ του ἄλλα κτήρια κρατοῦν κι αὐτὰ τὶς νόρμες τῆς παράδοσης: σκεπὲς καὶ πόρτες καὶ ξύλινα παράθυρα· ἡ στιβαρὴ παρουσία τῆς πέτρας στοὺς τοίχους καὶ τὶς αὐλὲς καὶ τοῦ σιδήρου σὲ σταματοῦν καὶ σὲ κερδίζουν. Κιόλας, νά, ἡ κεντρικὴ πλατεία. Τράπεζες, ἐστιατόρια, κόσμος. Κοντὰ μας, κάτω ἀπὸ νὰ βαθύσκιωτο πλατάνι, μιὰ κρήνη μὲ παγωμένο νερό· ξεδιψάμε. Τραβᾶμε, κατόπι, γιὰ τὴν Πάνω Κόνιτσα. Πολλὰ μᾶς ἔχουν πεῖ γιὰ τ’ ἀρχοντικὰ καὶ τὶς γραφικὲς τοποθεσίες της. Ἐμπρὸς λοιπόν ν’ ἀποζημιωθοῦμε. Βλέπουμε σὲ μιὰ παλιὰ συνοικία τὸ σπίτι της Χάμκως, τῆς μάνας τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, ψηλὸ σὰν πύργος νὰ βιγλίζει τὸν περίγυρον, τὸ ἀρχοντικὸ τοῦ Χουσεῖν μπέη τοῦ 18ου αἰῶνα, ἐποχὴ σημινατικῆς ἀκμῆς τῆς πόλης, τὸ ναῖσκο -πιὸ κει- τοῦ Ἀγίου Γεωργίου τοῦ νεομάρτυρα, ὅπου περισσεύουν οἱ πηγαίες δημιουργίες τῶν χιοναδιτῶν ἀγιογράφων. Οἱ Χιονιάδες, σκαρφαλωμένοι στὶς δασοβριθεῖς κλιτεῖς τοῦ Γράμμου, σχεδὸν κάτω ἀπ’ τὴν κορυφὴ τοῦ ἱστορικοῦ βουνοῦ, γειτονικὸ χωριὸ τῶν Μαστοροχωρίων, ὑπῆρξε μαζί μὲ τὸ Καπέσοβο καὶ τὰ Σουδενὰ στο Ζαγόρι, ἡ γνωστὴ τριάδα στὴν Ἠπειρο φορέων λαϊκῶν ζωγράφων γιὰ αἰῶνες. Κορωνίδα, πέρα ἀπὸ κάθε ἀμφισβήτηση, τῶν τριῶν αὐτῶν εἰκαστικῶν κέντρων στάθηκαν οἱ Χιονιάδες. Μὲ γνήσιες ἐπιρροὲς ἀπὸ τὴ λεγόμενη Ἠπειρο-θηβαϊκὴ σχολή, τὴ ρωσικὴ ἀγιογραφία τοῦ Ὄρους ἀλλὰ καὶ μὲ ἐπιδράσεις ἀπὸ τὴ δυτικοευρωπαϊκὴ καὶ ἀναγεννησιακὴ Τέχνη, τὴ χαλκογραφικὴ καὶ λιθογραφικὴ, μ’ ἓνα συγκερασμό, τέλος (στὸν ὅποιον ἀκουμπούσε ἢ ὅλη τους δημιουργικὴ προσπάθεια) πηγαίου λαϊκοῦ ὕφους καὶ συγκρατημένης, πλὴν πρόδηλης, “λογιοσύνης”, οἱ χιοναδίτες ζωγράφοι ἐπεβλήθησαν στὴ συλλογικὴ μνήμη ὡς μιὰ ξεχωριστὴ περίπτωση πολιτισμοῦ στὴ χώρα μας, στὴν εὐρύτερη εἰκαστικὴ του ἐκδοχὴ. Τόσο εἶχε ἀπλωθεῖ ἡ φήμη ἀλλὰ καὶ ἡ καλὴ τους ἐπίδοση, ὥστε ἀπὸ παλιὰ ἦτα γνω-

στή, σχεδὸν τοῦ σειρμοῦ, ἢ φράση: “Χιονιαδίτης εἶσαι; ζωγράφος εἶσαι”. Πρέπει, ὡστόσο, νὰ τονίσουμε ὅτι οἱ λαϊκοὶ τούτοι δημιουργοὶ δὲν περιορίστηκαν μόνο στὴν ἀγιογραφία καὶ τὶς φορητὲς εἰκόνες, πάνω στὶς ὁποῖες δούλευαν τὸν καιρὸ τοῦ χειμῶνα ψηλὰ στοὺς Χιονιάδες, μὰ τὸ χρωστήρα τους συγχρόνως ἀπασχόλησαν κι ἄλλες πτυχὲς τῆς ζωγραφικῆς: ἢ προσωπογραφία καὶ τὸ τοπίο, ἢ διακόσμηση, ἢ νεκρὴ φύση. Στὸ βουνίσιο, γραφικὸ χωριὸ τους οἱ δύο βασικὲς τους φάρες ἢ συγγενικὲς ομάδες - οἱ Πασχάλιδες καὶ οἱ Μαρινάδες- διατηροῦσαν ἐργαστήρια, ὅπου μάλιστα μαθήτευαν οἱ νέοι πρωτόβγαλτοι ζωγράφοι.

Μπαίνοντας τὸ καλοκαίρι ξεχύνονταν, ὀργανωμένοι σὲ μπουλούκια μὲ συγγενική, συχνά, βάση, πρὸς τὸν ἡπειρωτικὸ καὶ θεσσαλικὸ, κυρίως, χώρο κι ἀναλάμβαναν τὴν ἱστορία ναῶν καὶ μοναστηριῶν στὶς πόλεις καὶ τὰ χωριά. Στὸ χειμωνιάτικο ἀποκλεισμό, στὴ γένεσίρᾳ τους, ὡστόσο, οἱ χιονιαδίτες καλλιτέχνες σφυρηλατοῦσαν τὴν τέχνη τους μὲ γνήσιο πάθος πάνω στοὺς ἀνεξιχνίαστους “δρόμους” τῶν μικρῶν τους κάδρων - σφυρηλατοῦσαν τὴν Τέχνην καὶ σάρκωναν τὰ κεκριμένα, τὰ μουχρά τους συναισθήματα. Τοιχογραφίες τῶν χιονιαδιτῶν ζωγράφων, πέρα ἀπὸ τὶς πλούσιες καὶ, συχνά, ἐνδιαφέρουσες ἱστορήσεις τους σὲ παλιὰς ἐκκλησίες, βρίσκουμε σὲ ἀρχοντικὰ τοῦ Ζαγορίου, τῆς Μακεδονίας καὶ ἄλλοῦ. Γενικὰ οἱ χιονιαδίτες ζωγράφοι ἦταν φημισμένοι καὶ “σημαντικοὶ ἀγιογράφοι”, τονίζει ὁ Δημήτρης Σταμέλος καὶ τὸ δημιουργικὸ εἰκαστικὸ τους ἔργο πέρασε διαπαντός στὴν πνευματικὴ καὶ καλλιτεχνικὴ παρακαταθήκη τοῦ λαοῦ μας. Ὁλόκληρη ἢ Βόρειος Ἑλλάδα βρίθκει, πράγματι, ἀπὸ τὶς, συχνά, “ἐντυπωσιακὲς τοιχογραφίες” τῶν ἡπειρωτῶν ἀγιογράφων, οἱ πιὸ ἱκανοὶ καὶ σπουδαιότεροι τῶν ὁποίων κρίνονται οἱ χιονιαδίτες.

Φεύγουμε, γιομάτοι σκέψεις, ἀπὸ τὸν Ἅγιο Γεώργιο· σκαρφαλώνουμε. Ὅλο καὶ χαμηλώνει ἡ Κόνιτσα πίσω μας, τὰ βουνα γίνονται, βῆμα τὸ βῆμα πιότερο ἐπιβλητικά, ὀγκώδη, ὁ κάμπος στὰ πόδια μας φαρδαίνει. Φτάνουμε στὴν ἐκκλησία τῆς Ἁγίας Βαρβάρας. ὦ, τὶ φοβερὴ βίγλα! Δεξιά μας, πρὸς τὸν δυτικὸ ὀρίζοντα, μᾶς φράζει τὸ βλέμμα ἢ ἀπότομη ὄροσειρὰ τῆς Μερόπης ἢ Νεμέρτσικας. Πρὸς τὴν ἀντίθετη κατεύθυνση, μολαταύτα, ὀρθώνονται κάθετοι οἱ ἐπιβλητικοὶ βράχοι τῆς Γκαμήλας, τρανιτένιο σύνορο τοῦ κονιτσιώτικου κάμπου· στὸ βάθος, κατὰ νότου, ἡ Γκραμπάλα κι ὁ ἀσαλευτὸς ἴσκιος τοῦ Βίκου, μπρὸς τους, σὲ μιὰ πιὸ κοντινὴ μας ἀπόσταση, ἡ χαμηλὴ βουνοσειρὰ τῆς Βίγλας κι ὁ δρόμος ποὺ πολύπλοκος, δαντελωτὸς σκαρφαλώνει πάνω της, πίσω μας ἡ χαριτόβριτος, ἡ δασοβριθὴς Τραπεζίτσα. Στὴ μέση τῆς ἀναπάντεχης τούτης πλημμυρίδας τῶν κορφῶν, σὲ πιὸ ἀνθρώπινους κλήρους, ζαρωμένη -λες- στὴ γωνία, νὰ τὴν περικυκλώνουν προστατεύοντας τὴν, ἡ καταπράσινη ἢ πολὺκαρπη, μεστή, πεδιάδα τῆς μικρῆς κωμόπολης. Βλέπουμε ἀπὸ δῶ ψηλά, ἀπὸ τὸ караούλι τοῦτο τὸν Ἄωο καὶ τὸ Βοῖδομάτη, τὰ δύο ποτάμια, νὰ γλυστροῦν σὰ φίδια ἀνάμεσα στὰ περιβόλια, νὰ κάνουν σκέρτσα καὶ καμώματα, ὥσπου νὰ ἐνωθοῦν, νὰ γίνουν ἓνα, τραβῶντας πρὸς τὴ θάλασσα, νὰ καταλαγιάσουν... Πρὶν, ψηλὰ στὰ κορφοβούνια, θὰ ποτίσουν μικρὰ χωράφια καὶ κηπάρια, χωριά θὰ ξεδιψάσουν καὶ ξωμάχους, στὸ μακρὺ τους δρόμο ὡς τὸ στερνὸ ἀνασασμό τους στὸ γιαλο.

Χαιρετᾶμε, γοητευμένοι, τὴν Ἁγία Βαρβάρα καὶ πᾶμε νὰ δοῦμε, λίγο πιὸ πέρα, τὸ ἐνετικὸ κάστρο ἢ μᾶλλον τὰ σκυθρωπά, τὰ παράξενα ἐρείπιά του. Τὰ σκυθρωπά κι ὅμως ἔμπλεα μιᾶς πραγματικῆς γοητείας, καθὼς κρατοῦν μέσα τους ἓνα πυκνὸ ἱστορικὸ βάθος σὲ γεγονότα μέγιστης σημασίας γιὰ τὴν εὐρωπαϊκὴ ἥπειρο καὶ περισσότερο γιὰ τὸν πολιτισμὸ της. Ὅντως, ἡ Βενετία ὑπῆρξε γιὰ αἰῶνες ὀλόκληρους ἡ κυρίαρχος Δύναμις τοῦλάχιστον τῆς ἀνατολικῆς Μεσογείου. Τὸ ναυτικὸ τῆς -Ἐμπορικὸ καὶ Πολεμικὸ- ἐδέσποζε στὶς θάλασσες τοῦτες καὶ ὁ λαμπρὸς πολιτισμὸς της, κατὰ τοὺς χρόνους αὐτούς, εἶχε φτάσει σὲ σφαῖρες πρωτοφανοῦς ἀκτινοβολίας. Οἱ τύχες της εἶχαν συνδεθεῖ μὲ τὶς τύχες τῆς Γηραιᾶς Ἡπείρου καὶ οἱ πρωτοβουλίες κι οἱ ἀποφάσεις της συχνὰ ἄλλαζαν τοὺς ἱστορικοὺς δρόμους τῆς τελευταίας.

Ἡ Βενετία ἰδρύθηκε τὸν 5ο αἰῶνα μ.Χ. στὸ βόρειο, ἀπώτατο σημεῖο τῆς Ἀδριατικῆς, πάνω σ' ἓνα σύμπλεγμα ἑκατὸν δέκα ὀχτῶ νησίδων, ποὺ συνδέονταν μ' ἓνα πραγματικὸ πλῆθος (τετρακοσίων, περίπου) λιθόκτιστων γεφυριῶν. Ἰδρύθηκε ἀπὸ τοὺς Βενετούς, κατοίκους τῆς περιοχῆς, οἱ ὁποῖοι γιὰ νὰ ἀποφύγουν τὴ μανία τοῦ Ἀττίλα, ποῦ ἐπέδραμε στὶς ἀκτὲς τοῦς τὸ 452 μ.Χ. ἀλλὰ καὶ Γότθων, ζήτησαν καταφύγιο στὸ σύμπλεγμα τῶν ἐν λόγω νήσων, στὸ μυχὸ τούτο τῆς Ἀδριατικῆς. Ἄς σημειωθεῖ ὅτι οἱ πρῶτοι κάτοικοι αὐτῆς ἀκριβῶς τῆς περιοχῆς ἀναφέρονται ὅτι ἦσαν Τρώες, ποὺ μὲ ἀρχηγὸ τὸν Ἀντήνορα, γιὰ τοῦ Πριάμου, ἀραξοβόλησαν μὲ τὸ τέλος τοῦ Τρωικοῦ Πολέμου, σὲ τοῦτον ἐδῶ τὸν τόπο. Τὸ ἔτος 697 οἱ οἰκιστὲς τῆς πόλης, ἡ ὁποία γρήγορα ἀνεπτύχθη, ἐκλέγουν τὸν πρῶτο τους Δόγη, τὸν Paolo Anafesto. Ἐκτοτε καὶ μεσα σ' ἓνα κλίμα ἔντονης δράσης καὶ δημιουργικοῦ πυρετοῦ, ἡ Βενετία τραβᾷ τὴν ἀνιούσα, ἀξάνομενη κάθετα σὲ πληθυσμὸ καὶ πλοῦτο, κατακτήσεις ξένων ἐδαφῶν καὶ πολιτισμοῦ, μέσω ἐνὸς ρωμαλέου ἐμπορίου καὶ μιᾶς ναυτιλίας, ποὺ τὴν κατέστησαν ἀργότερα τὴν ἰσχυρότερη ἐμπορικὴ δημοκρατία τοῦ εὐρωπαϊκοῦ κόσμου. Συντρίβει τοὺς πειρατὲς τῆς Ἰστρίας, κατισχύει τῶν Ἀράβων, ἐπεκτείνει γοργὰ τὶς κτήσεις της στὴν Βόρειο Ἰταλία, τὴν Ἰλλυρία, Κύπρο, Κρήτη, σὲ νησιὰ τοῦ Αἰγαίου, Ἰονίου, Ἀδριατικῆς, Δυτικῆ Ἑλλάδα κλπ. καὶ μεταβάλλεται σὲ ἐμπορικὴ ἀποθήκη ὄλων τῶν Εὐρωπαϊκῶν χωρῶν γιὰ τὰ προϊόντα τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς. 3700 πλοία καὶ 40.000 ναῦτες ἦταν τὸ γενικὸ δυναμικὸ τῆς κραταιᾶς της ναυτιλίας. Κρατοῦσε, ἐπίσης στὰ χέρια της τὸ ἐμπόριο τῆς Ἰνδίας καὶ τῆς Κίνας.

Στὶς ἀρχὲς τοῦ 14ου αἰῶνα συγκροτεῖται τὸ Συμβούλιο τῶν Δέκα, ἡ ἰσχυρότερη κρατικὴ ἐξουσία τῆς Βενετίας καὶ ἡ μεγάλη δύναμή της περνᾷ στὰ χέρια τῶν πατρικίων καὶ σ' ἓνα πολὺ λιγότερο δημοκρατικὸ τρόπο διακυβέρνησης. Τὸ 1267 ὁ ἱστορικὸς Μαρτίνο ντα Κανάλ τὴν ἀναφέρει ὡς τὴν ὠραιότερη πόλη τῆς ἐποχῆς. Ἦδη ἦταν ἡ κραταιότερη, ἴσως, ναυτικὴ δύναμη στὸ Δυτικὸ κόσμον καὶ εἶχε τοὺς χρόνους αὐτοὺς ἀνέλθει στὸ σημεῖο τῆς ὑψιστῆς ἀκμῆς της. Ὡστόσο, νέα δεδομένα στὸν ὀρίζοντα ἄρχισαν νὰ ὑποσκάπτουν τὸ μεγαλεῖο της: Πρῶτα ἡ ἀνερχόμενη δύναμη τῆς Γένοβας, ποὺ τὴν ἀντιμάχονταν μὲ πείσμα στὴ θάλασσα. Κατόπι, ἡ ἀνακάλυψη, τὸ 1498, τοῦ θαλάσσιου ἐμπορικοῦ

δρόμου πρὸς τὴν Ἰνδία ἀπὸ τοὺς Πορτογάλους, ποὺ ὑπῆρξε ἓνα γερὸ χτύπημα γιὰ τὸ ἐμπόριο τῶν Ἑνετῶν. Τέλος, τὸ μῖσος καὶ ὁ φθόνος τῶν Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων γιὰ τὴν ἰταλικὴ τούτη ἐπικράτεια ποὺ, ἐν κατακλείδι, ὁδήγησαν σὲ πόλεμο (1509) κατὰ τὸν ὁποῖο ἡ τελευταία συνετρίβη ἀπὸ τὸ συμμαχικὸ συνασπισμὸ τῶν Δυνάμεων αὐτῶν. Ἦταν μιὰ βάσκανη καταφορά, τὸ πρῶτο καίριο κτύπημα τῆς θαλασσοκράτειρας πόλης τῶν Δόγηδων. Ἦδη ἐβίωνε τούτη τὴν ἔντονη παρακμῆ. Ἐπὶ Βοναπάρτη, τὸ 1796, οἱ σημαντικὲς βενετικὲς πόλεις Μπρέσια, Βερόνα, Μπέργκαμο, κ.ά., καθὼς δυσφοροῦσαν ἔντονα ἀπὸ τὶς ποικίλες αὐθαιρεσίες τῆς κεντρικῆς ἐξουσίας, ἀπεσχίρησαν ἀπὸ τὴ Βενετία, πηγαίνοντας μὲ τὴν πλευρὰ τοῦ Μεγάλου Ναπολέοντα. Τέλος, στὶς 12 Μαΐου 1797, ὁ τελευταῖος Δόγης τῆς Βενετίας Λοντοβίκο Μενίν καὶ τὸ Μέγα Συμβούλιο παραιτήθησαν καὶ τὰ ἱνία τοῦ κράτους πῆρε ἡ Προσωρινὴ Κυβέρνηση. Ἡ Βενετικὴ Δημοκρατία οὐσιαστικῶς εἶχε καταργηθεῖ.

Ἄς γυρίσουμε ὅμως στὸ βενετσιάνικο κάστρο, στὸ καραούλι, στὸ μπαλκόνι τούτο τῆς Κόνιτσας ποὺ σκαρφαλώσαμε. Κεῖνο ποὺ μᾶς κατέπληξε ἐδῶ πάνω, ποὺ μᾶς ἄφησε σχεδὸν ἄφωνους, ἦταν ἡ θεὰ πρὸς τὴν κορυφὴ τῆς Τύμφης: μιὰ γιγάντια ὀρθοπλαγιά -πελώρια μύτη- κατακόρυφη, τιτανική, παρουσιάζεται ξάφνου, μπροστά μας! Καθηλωμένοι, τὴν κοιτάζουμε νὰ ραμφίζει τὸν οὐρανὸ πάνω ἀπ' τὰ κεφάλια μας, περιορῶσα, παναυτάρκης καὶ νὰ μετρᾷ ἀπ' τὴν μοναξιά ποὺ τὴν περιβάλλει τὴν ἐρεβώδη ἀσημαντότητα τῶν ζωντανῶν. Ἡ Τύμφη εἶναι, ἴσως, τὸ ὁμορφότερο βουνὸ στὴ χώρα μας κι ἀπ' τὴ μεριά τούτη, τὴ βορεινὴ τῆς, ὅπου μαζὶ μὲ τὶς ἔσχατες προεκτάσεις τοῦ Σμόλικα σχηματίζει τὴ χαράδρα τοῦ Ἄωρου, προβάλλει σ' ὅλη τῆς τὴ μεγαλοπρέπεια: πάγκαλη, θεσπέσια, μεγαλειώδης! Οἱ κλιτεῖς τῆς, ποὺ φτάνουν ὡς κάτω, τὰ ρεῖθρα τοῦ ποταμοῦ καὶ τὴ χαράδρα, καταπράσινες, παραδεισένιες, γέμουν μιᾶς ἀναπάντεχης χλωρίδας, συχνὰ σπάνιας ἢ καὶ μοναδικῆς, ποὺ στοὺς κόρφους τῆς φιλοξενεῖ μιὰ ἐξίσου ἐντυπωσιακὴ καὶ σπάνια πανίδα. Εἶδη ὅπως ἰτιές, σφένδαμοι καὶ πλατάνια, φράξοι, μαυρόπευκα, κρανιές, χρυσόξυλα καὶ κοκορεβυθιές, σπάνια πεύκα, κλήθρα καὶ ὄξιές βρίθουν καὶ στολίζουν τὶς δυσπρόσιτες πλαγιές τῆς καὶ εἶδη, καθὼς ζαρκάδια, ἀρκουδές κι ἀγριόγινδα, λύκοι, ἀγριογούρουνα καὶ βίδρες, σταυραετοί, χρυσαετοί, κλπ., συμπληρώνουν τὸ μοναδικὸ τούτο κεφάλαιο φυσικοῦ πλούτου. Στὴν ἐκπληκτικὴ αὐτὴ σκηνογραφία ποὺ μᾶς περιβάλλει, ἐννοεῖται, ὁ Ἄωρος παίξει τὸ δεσπόζοντα ρόλο, γιὰ τὸν τοῦτος δίνει ζωὴ στὴ θαυμαστὴ τῆς σύνθεση, στον εὐφρόσυνο τούτο κόσμον, μὲ τὴν πληθώρα τῶν ἀντιθέσεων ποὺ δημιουργοῦνται ἀπέναντι στὴ δική του λεπτὴ καὶ ἀεικίνητη ὑπόσταση: μὲ τὸν ὄγκο, τὴν ἀκίνησι ἀλλὰ καὶ τὴ σιωπὴ τοῦ ὄρεινοῦ πλαισίου.

Ἐπιστρέφουμε στὴν Κόνιτσα. Σ' ἓνα παραδοσιακὸ καφενεῖο, ποὺ τὸ σκέπει μιὰ βαθύσκιωτη περγολιά, πίνουμε τὸν καφέ μας. Συντροφικὲς φωνσκοῦν στὰ κοντινὰ τραπεζάκια, στὴν πλατεῖα ἓνα τουριστικὸ λεωφορεῖο ξεφορτώνει, σχολιαρόπαιδα τρέχουν στοὺς δρόμους, ὁ κόσμος μπαμβγαίνει στὰ μαγαζιά. Σηκωνόμαστε. Τραβᾶμε γιὰ τὰ μαστοροχώρια. Σκαρφαλώνουμε στὶς πρώτες ἀνηφόρες, μετὰ τὴν πόλη, μὲ κατεύθυνση πρὸς βορρᾶ. Φτάνουμε στὴν κορυφὴ. Δεξιὰ μας, μακριά, προβάλλει, μ' ἓνα διάδημα ροδαλῶν συννέφων νὰ τὴν πλαισιώνει, ἡ κορυφὴ τοῦ Σμόλικα -

τοῦ δεύτερου ψηλότερου βουνοῦ τῆς χώρας μας μετὰ τὸν Ὀλυμπο. Τὰ δύο τρανὰ βουνὰ τῆς Ἑλλάδας ἐκεῖ ψηλά, στὴν πληκτικὴ ἐρημιὰ τους, μακριὰ ἀπ' τὴν τύρβη καὶ τὸ βουητό τοῦ δικοῦ μας κόσμου, σὰ νὰ τὸ λένει, σὰ νὰ κουβεντιάζουν κάθε πρωί, ὅταν “σκάει” πίσω τους, στὴν ἄκρη τ' οὐρανοῦ ὁ ἥλιος κι ἀρχίζει ἐδῶ κάτω στὴ γῆ, ξανά, ἡ ζωὴ νὰ ξετυλίγει τὸ νῆμα τῆς μὲ τις πολὺ-πλοκες καὶ μάταιες ἀντιθέσεις τῆς. Ποιὸς ξέρει τί νὰ ἀφουγκράζονται τὰ δύο τους, ψηλά ἐκεῖ, ἔξω ἀπ' τὴν μπερδεμένη, τὴ μουχρὴ μας σοφία - ποιὸς ξέρει τί νὰ ἀουγκράζονται καὶ σιωποῦν...

Κατηφορίζουμε. Ζυγώνουμε στὰ Μαστοροχώρια. Ἀπέναντί μας, στὸ βάθος, σὲ κατάφυτη κορυφή -μπαλκόνι πρὸς ἕναν ἀπέραντο περίγυρο- ἡ Στράτσιανη, ἀλλιῶς ὁ Πύργος, σκιρτᾶ στοὺς τρυφεροὺς ἰριδισμοὺς τοῦ καλοκαιριάτικου δειλινοῦ. Ἀξίζει νὰ δεῖ κανεὶς ἐδῶ τὸ ναὸ τοῦ Ἁγ. Γεωργίου (1850), καθὼς καὶ μιὰ παλιὰ ἀψιδωτὴ πόρτα μὲ θαυμάσιες ἀνάγλυφες παραστάσεις. Οἱ στρατιανίτες ἀδελφοὶ Σουρέλη (Βασίλης καὶ Σπύρος) ἀποτελοῦν μιὰ ξεχωριστὴ περίπτωση: μὲ τις σημαντικὲς ἐπενδύσεις τους τὴ δεκαετία τοῦ πενήντα στὰ Γιάννινα, ἔδωσαν τὴν πρώτη, ἴσως, οὐσιαστικὴ ὠθηση σ' ἕνα ἰσχνὸ ἐπιχειρηματικὸ πνεῦμα, ποὺ ἔκτοτε πῆρε αὐτοπεπαιθση καὶ συνέβαλε ἐντυπωσιακὰ στὴ μετέπειτα γενικὴ ἀνάπτυξη τῆς πόλης. Πίσω ἀπ' τὰ μαστοροχώρια τοῦτο, μακριὰ, ἴσα ποὺ διακρίνουμε, στὸ ἀβέβαιο φῶς τοῦ σούρουπου, τὴ μορφή τοῦ Γράμμου· μπρὸς μας, πρὸς βορρᾶ, ἀνάμεσα Γράμμου καὶ Σμολικα, τὰ φαρδιὰ ρέματα τοῦ Σαραντάπορου. Δεξιά, σ' ὅλα τὰ βουνὰ - στὶς χθαμαλὲς προεκτάσεις τοῦ Σμόλικα κι ὡς ἀπάνου τὰ θεμέλια τῶν κορυφῶν του- δάση, καταπράσινα δάση κοσμοῦν καὶ ἐξωραΐζουν τὴν περιοχὴ. Πίσω ἀπ' τις πρώτες τούτες κατάφυτες κορφὲς βρίσκονται κιόλας τὸ Γαναδιό, ἡ Μολιστα, τὸ Μονστηρι. Μπήκαμε γιὰ τὰ καλά στὸ κράτος τῶν Μαστοροχωρίων. Παρακάμπουμε, ὡστόσο, τὸν προορισμὸ τῶν τριῶν χωριῶν καὶ κατευθυνόμεσθε πρὸς τὴν Πυρσόγιαννη, τὸ μεγάλο μαστοροχώρι.

Ἄς σημειωθεῖ πὼς τὰ χωριὰ τοῦτα τῶν μαστόρων μ' ὅλα μαζί τὰ Κονιτσοχώρια, εἶχαν ἐπὶ τουρκοκρατίας συμπτυχθεῖ σὲ μιὰ ἀμυντικὴ ὀργάνωση μὲ διοικητικὲς, συγχρόνως, κάποιες ἀρμοδιότητες, γιὰ νὰ ἀντιμετωπίζουν τις συχνὲς ἐπιδρομὲς (ποὺ συνοδεύονταν κι ἀπὸ ἄγριο πλιάτσικο) τῶν ἀρβανιτομπέηδων τῆς γειτονικῆς Ἐρσέκας. Ἡ ὀργάνωση μάλιστα τούτη, ποὺ εἶχε πάρει τὴ μορφή καταστατικοῦ χάρτη, συνταγμένου ἀπὸ τοὺς Προεστοὺς τῆς ἐπαρχίας, ἦταν, ἴσως τὸ πιὸ μελετημένο σύστημα αὐτοδιοίκησης στὴν Ἠπειρο τοὺς χρόνους τῆς Δουλείας. Ἦταν δὲ ἀνεκτὴ καὶ ἀπὸ τὸν κατακτητὴ. Δίπλα μας, πιά, ὁ Σαραντάπορος. Τὸν βλέπουμε μὲς στὴ φαρδεῖά του κοίτη νὰ σκαρώνει χίλιους ἐλιγμούς καὶ μανούβρες, νὰ παίζει μὲ τις ἰτιὲς στὰ ρεῖθρα -μὲ τις βαθύσκιωτες ἰτιὲς ποὺ σκύβουνε νὰ τὸ φιλήσουν- καὶ νὰ τραβᾶ μὲ βιάση τὸν κατήφορο. Ἐκεῖ, κοντὰ στὰ σύνορα, θὰ σμίξει μὲ τὸ ρέμα τοῦ Ἄωου κι ἀδερφωμένοι οἱ δύο τους θὰ φτάσουν, πια, στὴ θάλασσα, νὰ ξαποστασουν. Περνάμε σὲ λίγο τὴ μεγάλη γέφυρα ποὺ θὰ μᾶς φέρει στὴν ἀντικρυνὴ ὄχθη του καὶ διασχίζουμε τὰ τελευταῖα χιλιόμετρα γιὰ τὴν Πυρσόγιαννη. Φτάνουμε· ξεπεζεύουμε, Καὶ καθὼς δὲν εἶναι, πιά μκαριὰ ἢ νύχτα, σπεύδουμε νὰ ἐπισκεφτοῦμε τὸ “Μουσεῖο Μαστόρων” τῆς Πυρσόγιαννης που στεγάζεται σ' ἕνα δίπατο παραδοσιακὸ κτήριο. Μιὰ πρωτοβουλία ποὺ καρποφόρισε μετὰ ἀπὸ πολλὲς συντονισμένες προ-

σπάθειες τῶν πυρσογιαννιτῶν καὶ παρουσιάζει ἓνα πολύτιμο, πράγματι, φωτογραφικὸ ὑλικὸ δύο χιλιάδων θεμάτων, μὲ ἱστορικὸ βάθος τὸ 1870, πολλὰ ἀπὸ τὰ ὁποῖα εἶναι τῶν σπουδαίων φωτογράφων Κώστα Μπαλάφα καὶ Σπύρου Μελετζή, ὅπως καὶ παλιὰ ἐργαλεῖα τῆς δουλειᾶς τῆς μαστορικῆς καὶ ἄλλα σχετικὰ ἐκθέματα. Σπάνιο, ὄντως, ντοκουμέντο μιᾶς πλευρᾶς τοῦ λαϊκοῦ μας πολιτισμοῦ, ποὺ ἀποτυπώνει πιστὰ τὴ βασικὴ τῆς πορείας σὲ σημαντικὲς ἐκφάνσεις καὶ ἐκδηλώσεις τῆς μέσα στὸ χρόνο. Ὅμως πρέπει νὰ ποῦμε πῶς ἐκτὸς ἀπὸ τὴν περιοχὴ τούτη, μὲ τοὺς σπουδαίους μαστόρους τῆς, στὸν τόπο μας ὑπῆρχαν καὶ κάποιοι ἄλλοι θύλακες χωριῶν ποὺ ἔγραφαν κι αὐτοὶ ἱστορία στὴ μαστορικὴ, ὅπως στὰ Τζουμέρκα, στὸ Βόιο, στὴν Τριπολιτσά, στὴ Θράκη.

Τὰ Μαστοροχώρια τῆς Κόνιτσας πέρασαν διαπαντὸς με τὸ κεφάλαιο τοῦτο στὴ θησαυροφυλάκιο τῆς λαϊκῆς μας ἐκφραστικῆς. Μὲ τὴ στέρεη καὶ δωρικὴ τους τεχνὴ ἐνέπνευσαν μάλιστα κι ἄλλες περιοχὲς στὸν ἠπειρωτικὸ καὶ μὴ χῶρο νὰ τὰ ἀκολουθήσουν καὶ νὰ κεντήσουν μαζί στὸν πολύπτυχο καὶ πλουμιστὸ τάπητα τῆς μικρῆς μας χώρας, στὶς πόλεις του καὶ τὰ χωριά, τὰ κομψά, λιτὰ καὶ καταπέτρινα δημιουργήματά τους - τὰ σπίτια καὶ τ' ἀρχοντικά, τὶς ἐκκλησιᾶς καὶ τὰ γεφύρια τους, τοὺς μύλους, τοὺς φούρνους καὶ τὰ πέτρινα πηγάδια, διανθισμένα - ὅλα τούτα, πολὺ συχνά-, μὲ λιθανάγλυφα κάθε εἴδους, ἀπόληξη ὅπου δηλώνονταν ἓνας ὁλόκληρος κόσμος γούστου, καὶμοῦ καὶ τρυφερότητας τῶν μαστόρων ποὺ ζάρωνε καρτερῶντας μέσα του... Ἡ χέρσα καὶ ἄγωνα γῆ τους, ψηλὰ στὸ Γράμμο καὶ τὸ Σμόλικα, σὲ συνάρτηση μὲ μιὰ ποικιλία γεωγραφικῶν καὶ κοινωνικῶν παραγόντων (συνεχεῖς πληθυσμιακὲς μετακινήσεις, ἐπιδρομὲς, κλπ.) στάθηκαν ἡ βασικὴ αἰτία, ἐκεῖ κατὰ τὸν 16ο αἰῶνα, οἱ κάτοικοι τῶν χωριῶν τούτων νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν κτηνοτροφία καὶ τὴ γεωργικὴ καλλιέργεια καὶ νὰ στραφοῦν σὲ ἄλλες περισσότερο προσοδοφόρες ἀπασχολήσεις, σὲ τεχνικὲς δραστηριότητες, ὅπως ἡ ἐπεξεργασία τῆς πέτρας, ἡ ξυλογλυπτικὴ καὶ ἡ ἀγιογραφία -πρωτίστως- ποὺ μπορούσαν νὰ ἐξασκήσουν μακριὰ ἀπὸ τὰ σπίτια τους καὶ τὰ χωριά τους.

Ὅργανώνονταν, ἔτσι, σὲ συνεκτικὲς ομάδες μὲ συγγενικὸ τίς περισσότερες φορὲς βάθρο, (μπουλούκια, συνάφια, τσοῦρμο ἢ νταϊφάδες) καὶ μὲ μιὰ, συγχρόνως ἐξειδικευτικὴ βάση (χτίστες, ξυλουργοί, σιδεράδες, νταμαρτζῆδες, κλπ.) καὶ ταξίδευαν στὴν Ἠπειρο, Θεσσαλία, Μακεδονία, κατ' ἀρχάς, καὶ μετὰ ἔφταναν ὡς τὰ Βαλκάνια, Περσία, Ἰνδία, κι ὡς τὴν Ἀφρική, ἀκόμη καὶ τὶς Ἡνωμένες Πολιτεῖες. Γιατὶ γρήγορα ἡ φήμη τους ὡς πολὺ καλῶν τεχνιτῶν -ιδίως στὴν πέτρα καὶ τὸ χτίσιμο- ξεπέρασε τὰ ὅρια τῆς χώρας μας κι ἀπλώθηκε σὲ πολλὲς χώρες καὶ τόπους. Τὰ μπουλούκια τῶν μαστόρων αὐτῶν -οἱ συντεχνίες τους- λειτουργικὰ στηρίζονταν στὸ ἐθιμικὸ Δίκαιο, σὲ ἄγραφους, αὐστηροὺς, κανόνες, ὅπως, ἐπίσης, καὶ σὲ μιὰ ἀπαράβατη ἱεραρχία: μαθητούδια, τσιράκια, καλφάδες, ἀρχικαλφάδες, μάστοροι. Στὴν κορυφὴ, ἐπικεφαλῆς τοῦ μπουλουκιοῦ βρισκόταν ὁ πρωτομάστορας (ἀρχιμάστορας), ὁ ὁποῖος ἔπρεπε νὰ συγκεντρῶναι συγκεκριμένους ἱκανότητες καὶ δεξιότητες σὲ ἀξιοσημεῖωτο βαθμὸ. Νὰ εἶναι: εὐρηματικὸς, ὀργανωτικὸς, σχεδιαστὴς μὲ καλλιτεχνικὸ ἔνστικτο καὶ δημιουργικὴ εἰκαστικὴ ἐκφραστικὴ σὲ κάποιο κέντρο, νὰ ἔχει τολμηρὴ φαντασία νὰ εἶναι καπάτσος στὴν ἐκτέλεση δύσκολων ἐργασιῶν (γεφυριῶν, τρούλλων, κλπ.), ἀλλὰ

καὶ στὸ “κλείσιμο” καὶ τὸ παζάρεμα τῆς “δουλειᾶς”. Καθ’ ὅλη τὴ διάρκειά της τοῦτος εἶχε τὸ γενικὸ πρόσταγμα ὅχι μόνο σ’ ὅ,τι σχετίζονταν μ’ αὐτὴ καθ’ ἑαυτὴ τὴ δουλειά -τὴν ὑποχρέωση τοῦ κάθε μάστορα νὰ κάνει τὴ συγκεκριμένη ἐργασία του, τὴν ἐπαρκὴ κατάρτισή του ὥστε νὰ τὴ φέρει εἰς πέρας, κλπ- ἀλλὰ καὶ στὴ διατροφή καὶ τὸ γενικὸ κουμάντο τῆς ομάδας σ’ ὅλη τὴν περίοδο μέχρι τὴν παράδοση τοῦ ἔργου στὸ δικαιοῦχο. Τὸ μαστορικὸ συνάφι (ἢ μπουλούκι) ἀπαρτίζονταν κατὰ βάση ἀπὸ τοὺς ἐξῆς:

α) Δύο (ἢ τουλάχιστον ἓναν) πελεκάνους (τεχνίτες τῆς πέτρας), ἱκανοὺς στὸ πελέκημά της, καθὼς καὶ στὸ χτίσιμο τῶν δύσκολων κομματιῶν τῆς οἰκοδομῆς, γεφυριοῦ, κλπ.

β) Δύο καλοὺς καὶ ἔμπειρους μαστόρους γιὰ τὸ ἐξωτερικὸ χτίσιμο.

γ) Δύο ἢ περισσότερους κλειδοσάδες (δευτερότερους μαστόρους) γιὰ τὸ χτίσιμο τοῦ ἐσωτερικοῦ τῶν τοίχων.

δ) Δύο νταμαρτζῆδες ποὺ μετὰ τὴν ἐξόρυξη τῆς πέτρας βοηθοῦσαν τοὺς μαστόρους.

ε) Δύο (ἢ ἓναν) καλφάδες (μαθητευόμενους μαστόρους).

στ) Δύο (ἢ ἓνα) τσιράκια -“λασποπαῖδια” ἢ “λασποτζούδια”- ποὺ κουβαλοῦσαν μὲ τὸ πηλόφορι λάσπη καὶ μὲ τὰ ζῶα πέτρα ἀπὸ τὸ νταμάρι καὶ κάναν διάφορες ἀκόμη βοηθητικὲς δουλειές (“μπαρτζούλια”).

Τὰ μπουλούκια τῶν μαστόρων, κατὰ τὶς ἀπανωτὲς ἐξορμήσεις τους γιὰ δουλειὰ χρησιμοποιοῦσαν καὶ συνθηματικὴ γλῶσσα -τὰ κουδαρίτικα- γιὰ νὰ μὴν τοὺς καταλαβαίνουν οἱ προσωρινοί, οἱ ἐκάστοτε ἐργοδότες τους καὶ γενικὰ οἱ τρίτοι. Στοχεύοντας σὲ μιὰ βασικὴ ἐντελῶς συνεννόηση, ἢ γλωσσικὴ τούτη δομὴ ἀπαρτίζονταν, στὸ μεγαλύτερο μέρος της, ἀπὸ λέξεις τοῦ καθημερινοῦ λεξιλογίου ποὺ χρησιμοποιοῦσαν οἱ μαστοροὶ στὸν τόπο τους, στὶς ὁποῖες ὅμως οἱ τελευταῖοι προσέδιδαν ὅλως διαφορετικὴ σημασία. Παρακάτω μερικὰ παραδείγματα:

ΚΟΥΔΑΡΤΙΚΑ

ΛΕΞΗ

ἙΡΜΗΝΕΙΑ

Κούφιο

Ἡ οἰκοδομὴ, τὸ σπίτι ποὺ χτίζεται

Κριτσέλης

Τὸ ἀποχωρητήριο

Θοδώρα

Τὸ τσίπουρο

Μπαρός

Ὁ ἐργοδότης, αὐτὸς ποὺ κάνει τὸ σπίτι

Λαγουδεμένος

Ὁ παντρεμένος

Μουντζούρης

Ὁ φούρνος

Μαυρομάτες

Οἱ ἐλιές

Ἄπαλὸ

Τὸ λάδι

Μουντζούρι

Τὸ κρασί

Ἄγανα

Οἱ καρφοβελόνες

1. Ἡ Νεμέρτσικα (Μερόπη) ἀπὸ τῆς Μόλιστα.

2. Ἡ Νεμέρτσικα· κοντινὴ ἀπόσταση.

3. Ὁ Ἄωος ἀπὸ τὸ γεφύρι τοῦ Ζώγα Φρόντζου στὴν Κόνιτσα.

4. Τὸ γεφύρι τῆς Κόνιτσας. Περίφημο δημιούργημα τοῦ πρωτομάστορα Ζιώγα Φρόντζου, κτίστηκε τὸ 1870 γιὰ νὰ συνδέσει τὴν Τύμφη μὲ τὴν Τραπεζίτσα. Ὁ ἀτίθασος ποταμὸς Ἄωος δὲν μπόρεσε νὰ λυγίσει τὴ θέληση καὶ τὸ πείσμα τοῦ σπουδαίου Πυρσογιαννίτη μάστορα ποὺ ἐν τέλει παρέδωσε τὸ σημαντικό ἔργο γιὰ τὴν προκοπὴ τοῦ τόπου καὶ τοῦ κόσμου.

5. Ἡ Μόλιστα ἀπὸ τὸ Γανναδιό.

6. Άποψη Πυρσόγιαννης.

7. Πυρσογιαννίτικη μαστρο“παρέα” στο Πωγώνι τὸ 1932.

8. Γεφύρι Πουρνιάς

9. Τὸ Γεφύρι Πλαγιᾶς καὶ Δροσοπηγῆς.

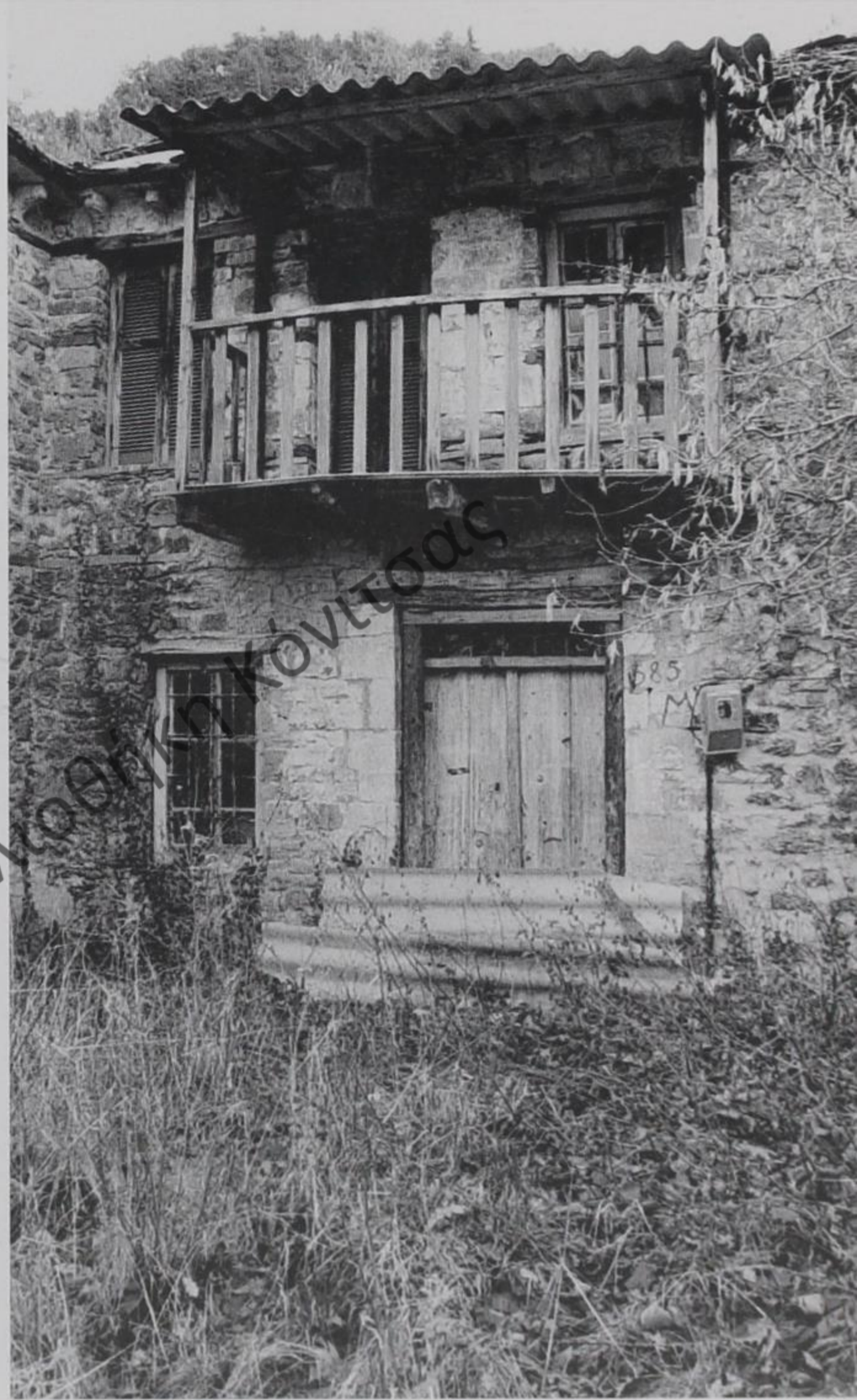

9α. Ό Σμόλικας. Ή κορυφή του (2.637 μ.) καθώς φαίνεται από τή μεριά τής Δρακόλιμνης. Στα βόρεια και δυτικά του έρείσματα βρίσκονται τὰ χωριά Μόλιστα, Γαναδιό, Καστάνιανη, Άγία Παρασκευή, Φούρκα, Κάντσικο κ.λπ.

10. Γκαλντερίμι στο Γανναδιό.

11. Στη Μόλισσα.

12. "Παρέα" μαστόρων (μπουλούκι) από τη Δροσοπηγή ή Κάντσικο (1952).

13. "Παρέα" μαστόρων από τή Δροσοπηγή, επίσης.

14-15. Άποψη Βούρμπινας και Δροσοπηγής, αντίστοιχα.

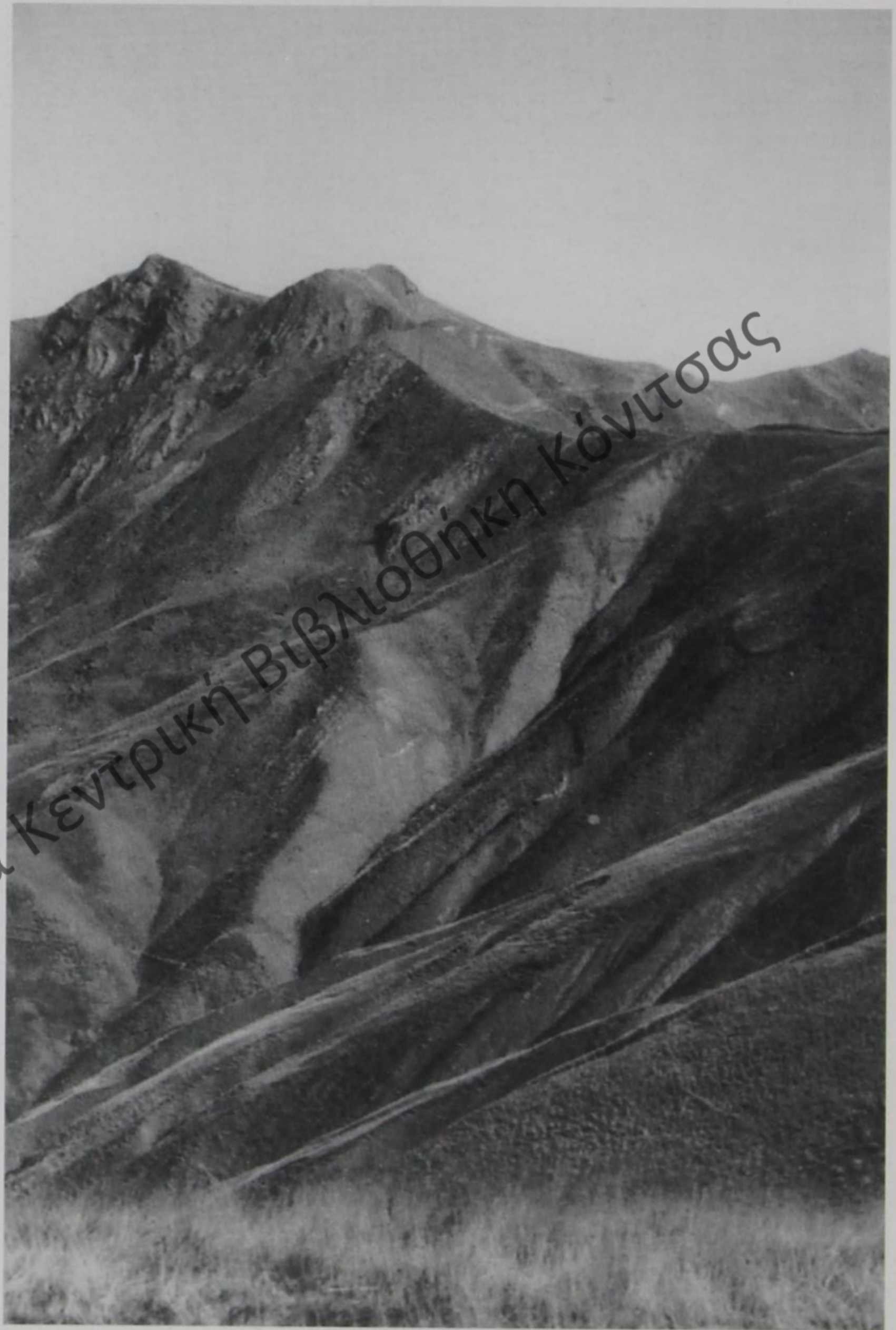

16. Στρατιανίτικη “παρέα” μαστόρων στα Σπάτα Πελοποννήσου (1940).

17. Η “παρέα” Κ. Βαζούκη από τη Στρατιανή στο Άργινο.

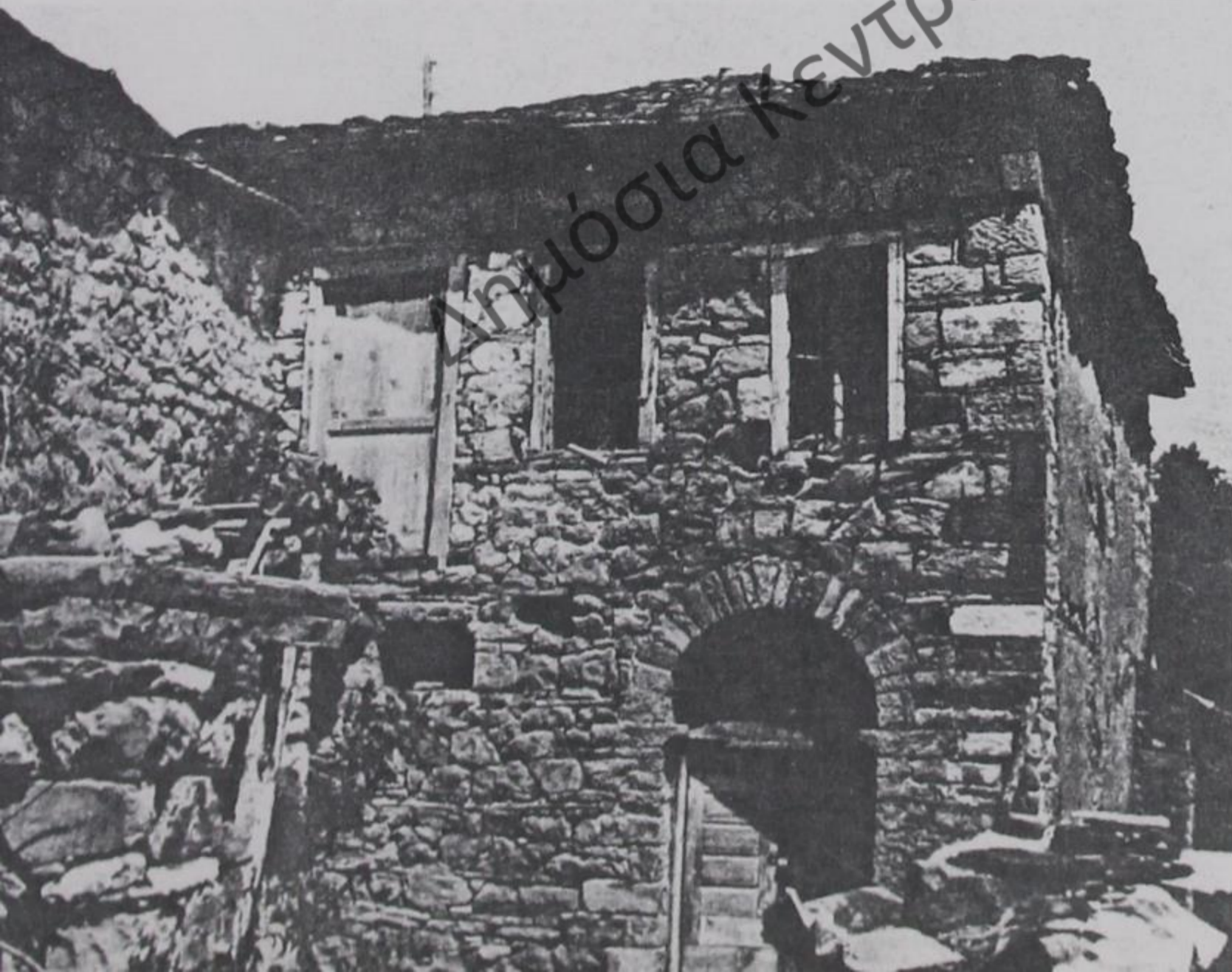
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

17α. Ἡ κορυφή τοῦ Γράμμου
(2.520 μ.).

18. Άρχοντικό στη Μόλισσα.

19. Στην Πυρσόγιαννη.

20. Ἡ Μονὴ τῆς Ζέρμας. Ἡ παράδοση τὴ θέλει κτισμένη ἀπὸ τὸν Κωνσταντῖνο Πωγωνάτο καὶ ξανακτισμένη τὸν 12ον ἢ 14ον αἰῶνα. Σίγουρο θεωρεῖται πὼς χτίστηκε σ' αὐτὴ τὴ θέση, τὸ 1656 ἀπὸ τὸν Ἰωάννη Νικολάου καὶ ἀνακαινίστηκε τὸ 1802.

21. Μονή Ζέρμας. Ἡ πύλη τῆς εισόδου.

22. Ἡ λαμπρὴ τοιχογραφία τῆς Παναγίας στὸ Καθολικό.

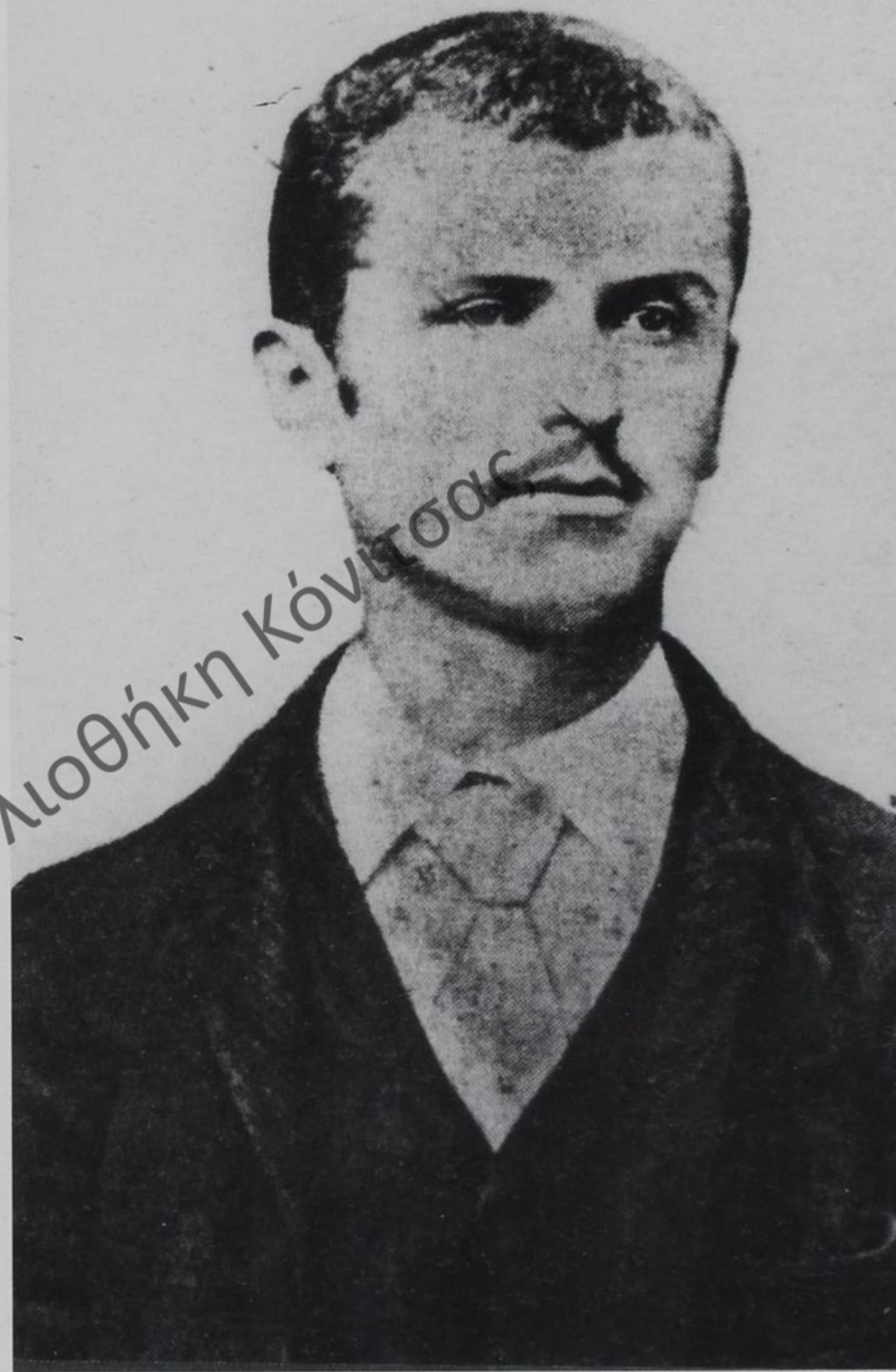

23. Άγιος Λούπος (Μονή Ζέρμας).

24. Ό Χριστός με περίτεχνα έντυπωσιακά αποδομένο χιτώνα στο Καθολικό τής Μονής Ζέρμας.

25. Χιονιαδίτες ζωγράφοι. Στην άκρη δεξιά, ο σπουδαίος Πολύκαρπος Ζωγράφος που εργάστηκε και στα Γιάννινα για αρκετά χρόνια στις αρχές του 20ού αιώνα.

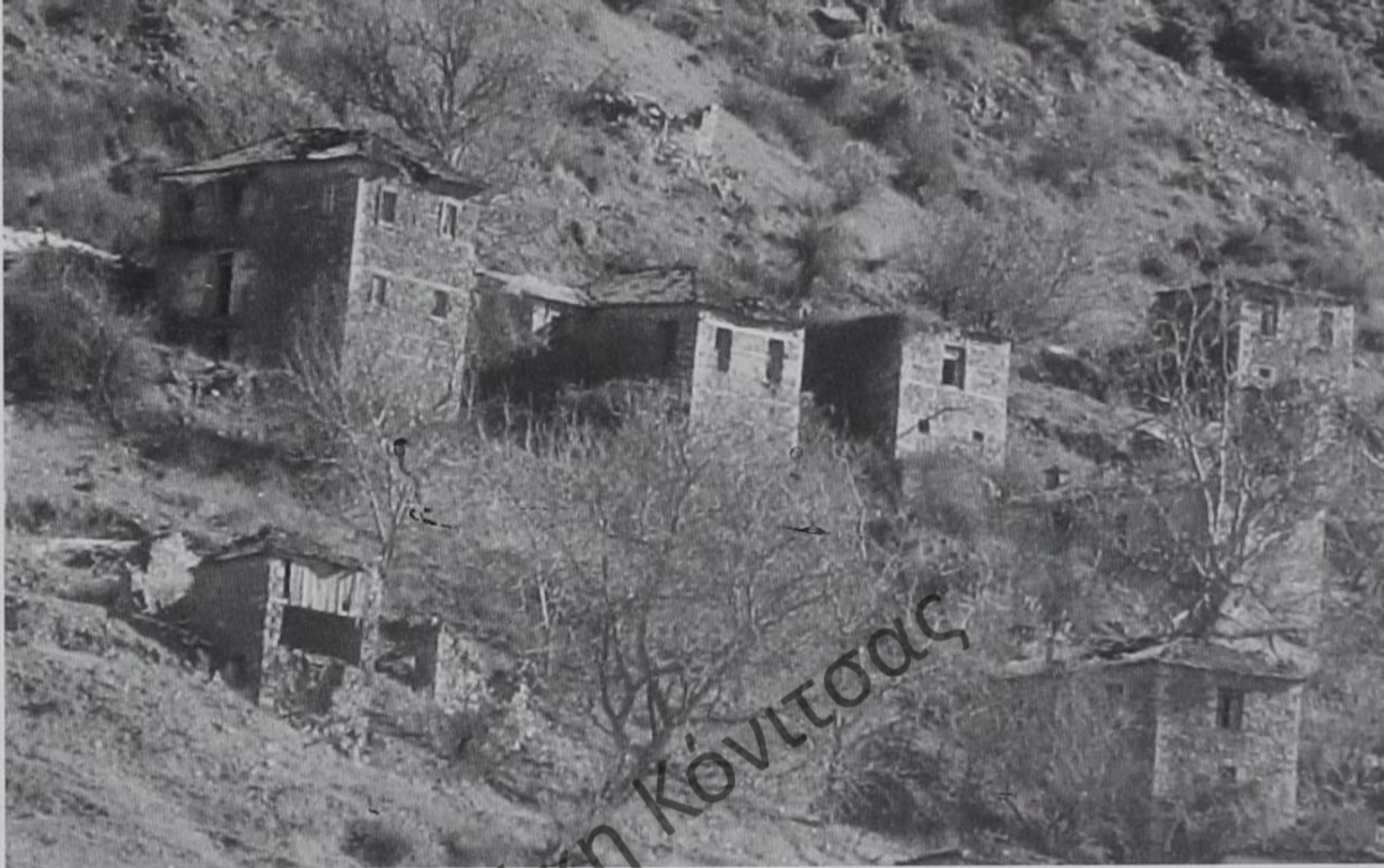
26. Πορτραίτο του Πολύκαρπου Ζωγράφου.

Κη Κόνιτσας

27. Τὸ Τέμπλο τῆς Μητρόπολης Ἰωαννίνων (λεπτομέρεια). Τὸ ἐντυπωσιακὸ τοῦτο ξυλόγλυπτο εἶναι δημιούργημα τοῦ Βασίλη Σκαλιστῆ ἀπὸ τὸ Γοργοπόταμο (ἢ κατ' ἄλλους τῶν ἀδελφῶν Ἀναστάση, Γιώργη καὶ Γιάννη Ταλιαδούρου).

28-29. Τὸ ἐγκαταλειμμένο χωριὸ Πλαγιά,
κοντὰ στὸ μοναστήρι τῆς Ζέρμας.

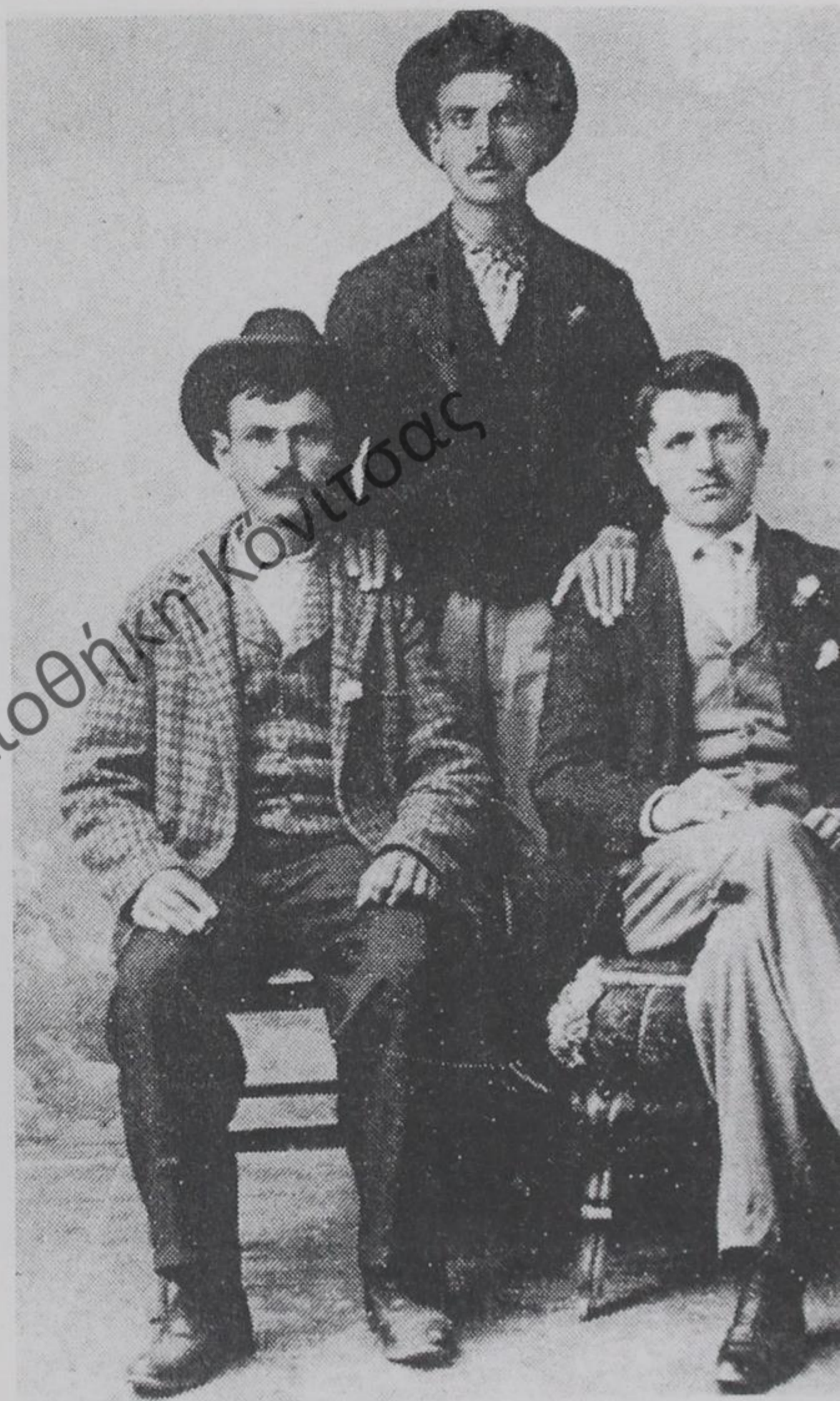
30. Δωδεκάχρονα μαστορόπουλα (λασποπαίδια, λα-σποτζούλια) από τη Στράτσιανη στο πρώτο τους ταξίδι, στο Άγρίνιο, το 1925.

31. Ο Νικόλαος Ρόζος, παλιός πελεκάνος από τη Στράτσιανη, όταν επέστρεψε το 1927 από την Αμερική. Δίπλα του η γυναίκα του Εύσταθια.

32. Μαστόροι άπ' τή Δροσοπηγή σέ πάρεργα.

33. Πυρσογιαννίτες μαστόροι και μαρα-
γχοί στο Βόλο (1898).

33α. Ὁ Γοργοπόταμος κάτω ἀπ' τὸν ἴσκιό τοῦ Γράμμου.
Τὸ χωριὸ μὲ τοὺς καλύτερους ταλιαδόρους (ξυλογλύπτες) στὴ χώρα μας.

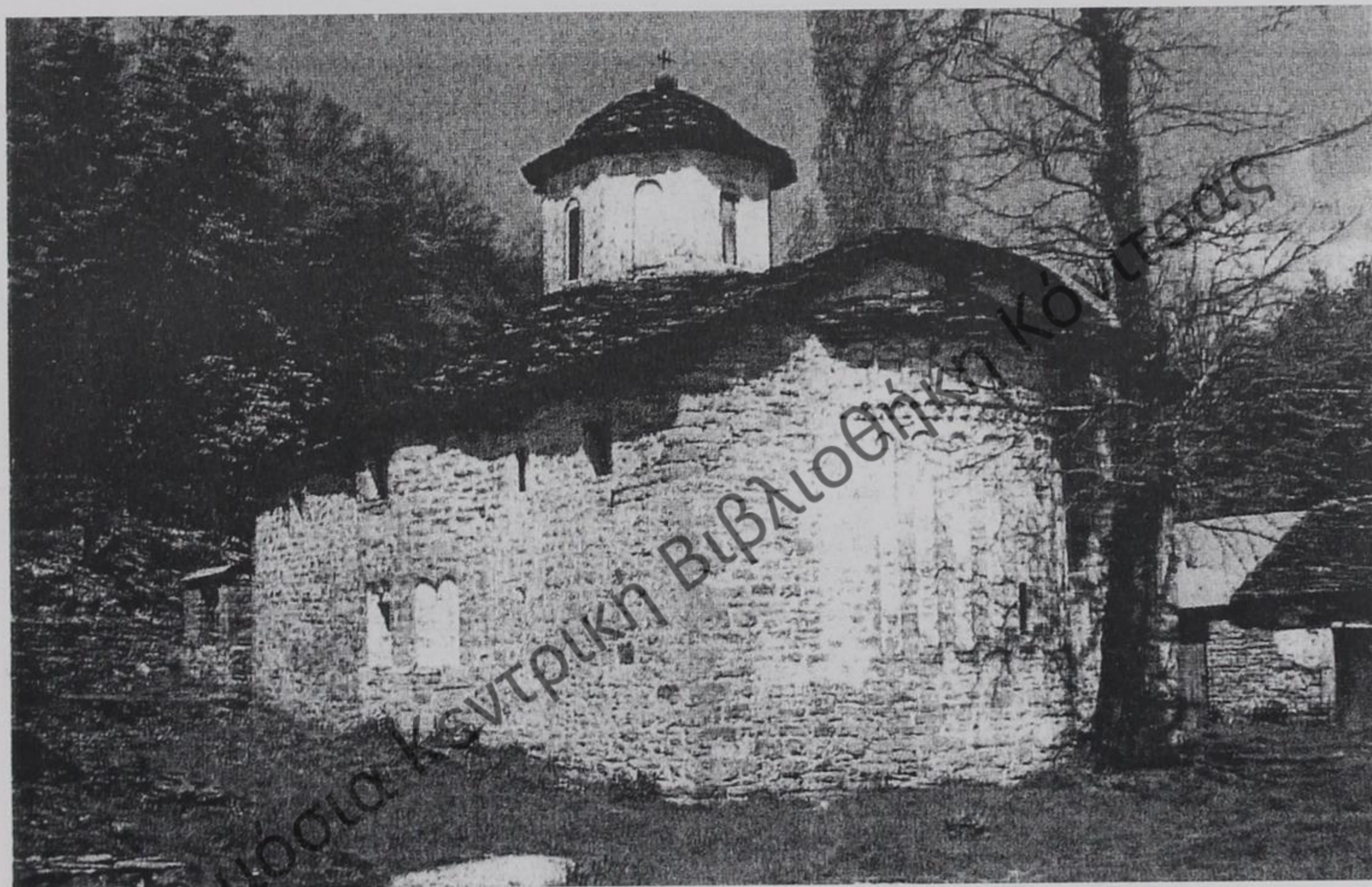
34. 'Ο Πυρσογιαννίτης πρωτομάστορας Ζιώ-
γας Φρόντζος σὲ κατὰ προσέγγιση σκα-
ρίφημα.

35. 'Ο ξακουστός στρατσιανίτης Πελεκάνος Νι-
κόλαος Βαζούκης (1925).

35α. Μονή Μόλιστας. Ύπερθυρη διακόσμηση στο Καθολικό (νότιος τοίχος).

35β. Ἡ Μονὴ Κλαδόρμης, κοντὰ στὴ Φούρκα. Ἀφιερωμένη στὴν Παναγία εἶναι κτίσμα τουλάχιστον τῶν ἀρχῶν τοῦ 16ου αἰ. Τὸ σημερινὸ μοναστήρι χτίστηκε τὸ 1747.

36. Μαστόροι άπ' την Πυρσόγιαννη στη Βοστίνα Πωγωνίου τò 1932.

37. Στράτσειανη. Ἡ Δημογεροντία μαστόρων στὴ Ράχη (κεντρικὴ πλατεία Στράτσειανης).

38. Ύπερθυρο στη μικρή πόρτα του ιεροῦ Ἁγίου Γεωργίου Πύργου (1850-1860).

Ἡ ἀναχώρηση τῶν μπουλουκιῶν γινόταν συνήθως τὴν ἀνοιξή (Καθαροδευτέρα). Ἡ ἐπιστροφή τὸ φθινόπωρο. Ὁ τόπος τοῦ ἀποχωρισμοῦ, ὅπου γινόταν τὸ ξεπροβόδισμα, θύμιζε ἀτμόσφαιρα ἀρχαίας τραγωδίας. “Ντέρτι” καὶ “μαντήλα” λεγόταν τὸ σημεῖο τοῦ πικροῦ τούτου μισεμοῦ. Γυναῖκες ποὺ μοιρολογοῦσαν, ἄντρες ποὺ δάκρυζαν στὴ γωνία, μανάδες καὶ πατεράδες -γέροι- μὲ βαριὰ καρδιά, μαξούμια καὶ σχολιαρόπαιδα, ποὺ δὲν δύνονταν νὰ κατανοήσουν βαθειά, νὰ νοιώσουν τὸ νόημα ὅλης αὐτῆς τῆς παράξενης τελετῆς, ὅλου τούτου τοῦ θερμοῦ, τοῦ φορτισμένου κατευόδιου, συγγενεῖς καὶ χωριανοὶ μὲ τὴ βαρυθυμιὰ στὸ πρόσωπο κι ὁ παπὰς ποὺ εὐλογοῦσε τὸ τελευταῖο κολατσιὸ τῶν ξενιτεμένων καὶ τὸ πολύμηνο ταξίδι, προσδοκοῦσαν ὅλοι καὶ προσεύχονταν γοργὰ νὰ διαβεῖ ὁ καιρὸς, νὰ γυρίσουν οἱ ἄντρες καλὰ καὶ “καζαντισμένοι” - “ματσωμένοι” θὰ λέγαμε σήμερα. Μαντήλια ποὺ ἀνέμιζαν γιὰ ὥρα, πικρά, θλιμένα πρόσωπα, ποὺ θωροῦν νὰ ξεμακραίνουν οἱ δικοὶ τους καὶ νὰ χάνονται πίσω ἀπ’ τὴ στροφή τοῦ μουλαρόδρομου καὶ θύμισες εὐτυχισμένες, ποὺ ἀναδεύονταν αἰφνίδια καὶ μυστικὰ τὴν ταιριασμένη τούτη στιγμή - πρόσωπα μὲ ἀνάκατα συναισθήματα χολῆς ἀλλὰ καὶ κρυφῆς ἐλπίδας γιὰ σίγουρη καὶ κερδισμένη ἐπιστροφή. Κι ὕστερα οἱ γυναῖκες ποὺ ἐπέστρεφαν περίλυπες στὸ σπίτι, τοποθετῶντας πάνω στὶς ἐξώπορτες μικρὰ κλαριά ἀπὸ κρانيές καὶ κέδρους καὶ σταυροκοπούμενες μ’ εὐχές γιὰ τοὺς ταξιδεμένους. Κι ὁ κύκλος τοῦτος ὁ ἀδυσώπητος νὰ ἐπαναλαμβάνεται χρόνια καὶ χρόνια, τοῦτο τὸ σκηνικό, κατάθλο καὶ βαρὺ, γενιές καὶ γενιές, σὰ μέγκενη, σὰν ἀδήριτη ἀνάγκη, ἐδῶ ψηλά, στὰ πράσινα βουνὰ τῆς Πίνδου, νὰ παίζεται τοῦτο τὸ δυνατὸ δράμα, γνήσιο σὰν τὴν ἴδια τὴ ζωὴ, μὲ συγκρούσεις καὶ θρηνητικὰ τραγούδια, κάθε ποὺ ἀνασταίνεται ἡ γῆς κι ἡ Περσεφόνη, γλυκειὰ καὶ μοσχοβολημένη νὰ σκορπᾶ τριγύρω τὴ χαρὰ....

Νύχτωσε. Τραβᾶμε γιὰ τὸ γραφικὸ ξενώνα τοῦ χωριοῦ, ποὺ τὸν σκέπει ἓνας ὑπεραιωνόβιος, ἐντυπωσιακὸς πλάτανος. Βιβλία καὶ ντόπια περιοδικὰ μᾶς δίνουν στὴ ρεσεψιὸν. Διαβάζουμε “Ἀρμολοί” καὶ “Κόνιτσα”. Ἱστορικὰ καὶ λαογραφικὰ ἄρθρα, παλιές φωτογραφίες, γκραβούρες, “κουβεντιάζουμε” μὲ τοὺς μαστόρους καὶ τοὺς “Ταλιαδοροὺς”, ρουφᾶμε ἐνδιαφέροντα κατατοπιστικὰ ἄρθρα γιὰ τὰ παμπάλαια χρόνια καὶ τὶς χιλιετηρίδες ψηλὰ σὲ τούτα τὰ σκληρὰ βουνά, μας τραβᾶ, πιά, γιὰ τὰ καλὰ στὸ μυστικὸ βασίλειό του ὁ γιὸς τῆς νύχτας.

Ξημερώνει. Τραβᾶμε γιὰ τὸν Ἅγιο Νικόλαο. Μᾶς ἐντυπωσιάζει ἐδῶ τὸ ὑπέροχο περιστύλιο ποὺ πλαισιώνει τὸν παλιὸ ναὸ (χτίστηκε στὰ 1772). Θαυμάζουμε τὰ κομψὰ λιθανάγλυφα, τὰ γιομάτα χάρη, ζωντάνια καὶ δημιουργικὴ φαντασία, τῆς ἴδιας περίπου ἐποχῆς. Στεκόμαστε στὴ σοφὴ δόμηση τῆς ἐκκλησίας, ποὺ μαζί μὲ τὴν περίπτερη κατασκευὴ δημιουργεῖ μιὰ σπάνια συνεκτικότητα στὸ ὅλον κτίσμα. Ἡ λιθογλυπτικὴ τῆς Κόνιτσας “ἀκουμπάει” στὴ μεταβυζαντινὴ, κυρίως παράδοση, μὲ εὐρωπαϊκοὺς καὶ ἀνατολίτικους, μαζί, ἐπηρεασμοὺς. Γυρίζουμε στὸ χωριό. Παλιὰ σπίτια, μὲ λιτή, δωρικὴ δόμηση, ὅπου περισσεύουν, μολανταῦτα, συχνά, τὰ λιθανάγλυφα καὶ οἱ κτητορικὲς

ἐπιγραφές, πέτρινα, βγαλμένα, λές, ἀπ' τοὺς κόρφους τῆς γῆς κι ἀπ' τοὺς κόρφους ἐνὸς ψυχισμοῦ ξένου πρὸς τὶς “βαριές”, “φορτωμένες” μορφές - ταιριαστὰ μὲ τὸ φυσικὸ περιβάλλον, ἀνθρώπινα.

Καθὼς τὰ παρατηροῦμε, καθὼς καμαρώνουμε τὴν ἀτόφια, παραδοσιακὴ τους ἔμφαση - ἔμφαση ποὺ ἀποτελεῖ, ἤδη, μιὰ ἀκριβὴ παρουσία τῆς λαϊκῆς μας δημιουργικότητας - ἀναλογιζόμαστε συνειρμικὰ τὴ ζωὴ ἐνὸς ἀνθρώπου ποὺ στάθηκε πολίτιμος γιὰ τὴν Ἠπειρο, παράδειγμα ἀφοσίωσης στὸ δικό της πολὺπλευρο κόσμο, ὅπως ὁ κόσμος αὐτὸς ἐκφράστηκε μὲ τὴ δική του πηγαία φωνή, ποὺ ἐρχόταν ἀπὸ πολὺ μακριά, ἀπὸνα ὄλβιο παρελθόν, διαμορφούμενη συνεχῶς, πάνω στὶς ἴδιες πάντα θεμελιακὲς ροπές, ἀναλογιζόμαστε τὴν πλούσια πολιτεία τοῦ Κώστα Φρόντζου. Ὁ Φρόντζος, τέκνο τῆς Πυρσόγιαννης, ἐνστερνίστηκε μὲ σπάνιο πάθος τὸν θετικὸ ρόλο τῆς παράδοσης - τοῦ τρόπου ζωῆς καὶ ἔκφρασης - γιὰ τὴν ἐπιβίωση καὶ τὴν αὐτογνωσία ἐνὸς λαοῦ, μέσα σ' ἓναν κόσμο ὅπου τὰ στεγανὰ κάθε εἴδους εἶχαν ἀρχίσει νὰ καταρρέουν καὶ τὰ σημάδια μιᾶς ἀφομοιωτικῆς δίνης πρόβαλαν ἀπειλητικὰ στὸ θολὸ καὶ ἀβέβαιο ὀρίζοντα τοῦ πλανήτη. Εἶχε τὴν εὐφυΐα νὰ καταλάβει ὁ Φρόντζος ὅτι ἡ ταυτότητα καὶ ἡ αὐτονομία δὲν χαρακτηρίζουν ὡς παράμετροι καὶ ὡς ὅροι μόνον τὴν πληρότητα ἐνὸς ἀτόμου - τὴν προσωπικότητά του - ἀλλὰ καὶ τὸ ἔθνος καὶ τὸ λαὸ ὡς σύνολα. Καὶ ὅτι ἐπομένως, ἡ συνεκτικότητα τῶν τελευταίων, ὑπόβαθρο τῆς ὁποίας εἶναι πᾶσα ἡ παράδοσή τους, προάγει τὴν ὄντοτητα, τὴν ἐπιβίωση καὶ τὸ ξεχωριστὸ τους σφρίγος. Ἀπὸ νωρίς, ἔτσι, ἔθεσε ὡς στόχο, ὡς σκοπὸ μπορούμε νὰ ποῦμε, τῆς ζωῆς του, τὴ διάσωση δομῶν καὶ μορφῶν τῆς παραδοσιακῆς ἐκφραστικῆς στὴν Ἠπειρο καὶ τὴν ἐμφαντικὴ τους παρουσία, ὥστε νὰ διδάξει τὸ ἐνσυνείδητο ἄτομο καὶ τὸ λαὸ νὰ δοῦν στὸ βάθος τους τὰ γνήσια, τὰ διαχρονικά - μπορεῖ νὰ πεῖ κανεὶς - ἐρείσματα τοῦ ἐσωτερικοῦ τους, τὰ ὁποῖα θεμελιώνουν τὸ γοῦστο - μὲ τὴν εὐρύτερη ἔννοια τοῦ ὅρου - καὶ τὴν καλλιτεχνικὴ τους διάθεση. Ἔτσι θὰ μπορούσαν νὰ ἀντιληφθοῦν τὸ κάλπικο ἀπὸ τὸ αὐθεντικὸ, τὸ ξένο - τὸ ἀλλιώτικο - ἀπὸ τὸ δικό τους καὶ κατανοώντας το θὰ καταλάβαιναν καλύτερα τὸν ἑαυτό τους εἴτε ὡς κοινωνικὲς μονάδες ἐνὸς ἴδιου συνόλου εἴτε ὡς ἐκφραστὲς - δημιουργοὶ καὶ θὰ γίνονταν πιὸ γνήσιοι, πρὸς κέρδος τοῦ ἑαυτοῦ τους καὶ τῶν ἄλλων.

Πέρα ἀπ' αὐτὸ τὸ ἔργο ὁ Φρόντζος δημιούργησε παράλληλες, μπορούμε νὰ ποῦμε, δομὲς ποὺ στόχευαν στὴν καλλιέργεια τοῦ ἠπειρωτικοῦ κοινοῦ, στὴν ἐπιστημονικὴ ἔρευνα καὶ στὴν ποιότητα τῆς ζωῆς στὴν Ἠπειρο. Ἡ δημιουργικὴ του πορεία ποὺ ξεκίνησε καὶ τυπικὰ τὸ 1955, ὅταν ὡς πρῶτος πρόεδρος τῆς ἀνέλαβε τὰ ἡνία τῆς Ἐταιρείας Ἠπειρωτικῶν Μελετῶν στὰ Γιάννινα, περιλαμβάνει, μαζί μὲ τὴ σύσταση τοῦ Ἠπειρωτικοῦ Πανεπιστημίου, ὅ,τι καλύτερο, ὅ,τι σημαντικότερο, ἴσως ἐπετελέσθη στὴ βορειοδυτικὴ Ἑλλάδα μεταπολεμικά. Σύντομα κατέστησε τὴν Ἐταιρεία ἓναν κραταῖο καὶ δυναμικὸ φορέα πολιτισμοῦ, μὲ μιὰ πολὺπλευρὴ, γόνιμη δράση ποὺ ἀπλώνονταν σ' ὀλόκληρο τὸν ἠπειρωτικὸ χῶρο. Ἀνήγειρε μεγάλο, ἐπιβλητικὸ, κτήριο, πρὸς ἐξυπηρέτηση τῶν λειτουργικῶν διοικητικῶν τῆς στόχων, δημιούργησε σπουδαία βιβλιοθήκη 100.000 τόμων, ὑπαίθριο, συγκροτημένο καὶ λειτουργικὸ θέατρο, δύο θαυμάσιες αἴθουσες διαλέξεων καὶ ἐκδηλώσεων, στόλισε τὰ Γιάννινα καὶ τὴν Ἠπειρο μὲ κτηριακὲς κατασκευὲς παραδοσιακῆς μορφῆς, προσέθεσε λα-

μπροῦς φορεῖς ἀναφυχῆς, δημιούργησε τεράστια ἀκίνητη περιουσία, ποὺ ἀφήνει στὸ ταμείο τῆς ΕΗΜ ὑπολογίσιμους πόρους. Ἀκόμη, ξεκίνησε στὶς ἀρχές τῆς δεκαετίας τοῦ ἐξήντα το θεσμὸ τῶν “Δωδωναίων” (ἐτήσιες παραστάσεις ἀρχαίου δράματος στὸ θέατρο τῆς Δωδώνης), ἀναστήλωσε καὶ ἀνάπλασε παλιές κτηριακές δομές (κάστρα κλπ.), συνέστησε, τὸ 1976, τὸ Ἴδρυμα Ἰονίου καὶ Ἀδριατικοῦ χώρου, μὲ αὐθύπαρκτη ὑπόσταση καὶ ξεχωριστούς - ἐπιστημονικοὺς καὶ ἐρευνητικούς, κυρίως- σκοπούς, ξεκίνησε ἀπὸ νωρὶς τὴν ἐκδοτικὴ δραστηριότητα τῆς Ἐταιρείας μὲ τίτλους ποὺ παραπέμπουν -σχεδὸν πάντα- στὸ χῶρο τῆς Ἠπείρου. Τέλος, τὸ 1987, λίγο μετὰ τὸ θάνατό του, εγκαινιάστηκε τὸ λαογραφικὸ μουσεῖο τῆς ΕΗΜ “Κώστας Φρόντζος” - παλιὸς του στόχος ἓνα ἀπὸ πλουσιότερα σὲ ἐκθέματα τοῦ παραδοσιακοῦ μας βίου πανελλαδικά.

Φεύγουμε ἀπ’ τὴν Πυρσόγιαννη. Κατευθυνόμαστε πρὸς τὴ γειτονικὴ Βούρμπιανη, τὸ ἄλλο τρανὸ μαστοροχώρι τῆς Κόνιτσας. Γύρω μας, πρὸς ὅλες τὶς κατευθύνσεις, μέχρι κεῖ ποὺ φτάνει τὸ μάτι, πρὸς βορρᾶν, δεξιὰ μας, παντοῦ, ὡς πάνω, τὶς ἀετήσιες κορφές τοῦ Γράμμου ποὺ προβάλλουν γυμνές στὴν ἄκρη τοῦ δυσμικοῦ ὀρίζοντα, δάση, δάση καταπράσινα ποὺ στολίζουν τὸν τόπο, ἀγλαΐσμα τῆς προικισμένης τούτης περιοχῆς, κατάθεση τῆς ἴδιας τῆς φύσης στὸ πολύτιμο ταμείο τῆς: φράξει, βαλανιδιές καὶ ἔλατα, ὄξιές, μαυρόπευκα, ρόμπολα καὶ γαβροί, κλπ. κλπ., τεκμήρια μιᾶς σπάνιας, μιᾶς πολύτιμης χλωρίδας ποὺ ἀπαιτεῖ ipso facto τὸ βαθύτερο σεβασμὸ τῆς ἀνθρώπινης δραστηριότητας. Εἴκοσι εἶδη θηλαστικῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἡ ἀρκούδα, τὸ ζαρκάκι, ὁ λύκος, τὸ ἀγριογούρουνο, ἡ ἀγριόγιδα καὶ ἑκατὸν σαράντα τρία εἶδη πουλιῶν, πολλὰ ἀπὸ τὰ ὁποῖα προστατεύονται νομοθετικά, συμπληρώνουν αὐτὴ τὴ θαυμάσια φυσικὴ ἔξαρση, τὴν ἀκριβὴ τούτη κληρονομία τῆς χώρας μας στοὺς ἐπιγενόμενους.

Προχωρᾶμε στὴν παραδεισένια, γῆ. Ἐάφνου, στὴ στροφή τοῦ δρόμου, ἀπέναντί μας, προβάλλει ἡ Βούρμπιανη, μὲ τα καταπέτρινα σπίτια τῆς νὰ λιάζεται στὸν πρωινὸ ἥλιο. Πλησιάζουμε. Μπρὸς μας, μεσοδρομὶς, ἓνα κοπάδι γιδοπρόβατα μᾶς φράζει τὴν στράτα. Ἄγρια τζομπανόσκυλα ὀρμοῦν σὰ λύκοι, σὰν παλιοὶ μολοσσοί⁵. Βλέπουμε τὸν τζομπάνο μὲ τὴ γκλίτσα νὰ σφυρίζει, νὰ προσπαθεῖ νὰ βγάλει τὸ κοπάδι ἀπ’ τὸ δρόμο· γιουχαΐζει τὰ τρομαγμένα ζωντανά, κραδαίνοντας τὴ γκλίτσα στὸν ἀέρα, τὰ σπρώχνει πρὸς τὸ κοντινὸ χωράφι. Προγκίζει τὰ μαντρόσκυλα ποὺ ζαρώνουν στὴ γωνία σκοδίζοντας.

Τὸ σκυλὶ εἶναι ὁ πιστὸς σύντροφος τοῦ ἀνθρώπου. Τοῦτο τὸ εὐφυὲς θηλαστικὸ στήριξε στὸν τραχὺ δρόμο τῆς ἐπιβίωσής του, μέσα στὶς χιλιετηρίδες, τὸ εἶδος μας καὶ σὰν φρουρὸς ἀκοίμητος στὴν ἔπαλξη τὸν προστάτεψε, στάθηκε δίπλα του κι ἔκανε τὴ σκληρὴ πορεία του, τὴ γεμάτη ἀπίστευτους σκοπέλους, ἐδῶ πάνω, στὴν παράξενη τούτη σφαίρα, βιώσιμη καὶ ὑποφερτὴ. Μ’ ἓνα ἔνστικτο κι ἓνα γενετικὸ κώδικα τέτοιους ποὺ νὰ θεμελιώνουν ἐντελεχῶς μιὰ σπάνια ἀφοσίωση πρὸς τὸν ἄνθρωπο καὶ τὴ δύναμη μιᾶς λατρείας χωρὶς ἀντίκρουσμα πρὸς αὐτόν -ἐπίσης- καί, συγχρόνως, μὲ ἀκοὴ καὶ ὄσφρηση ὑπερβολικὰ ἀνεπτυγμένες, ὁ σκυλὸς προσέφερε καὶ προσφέρει μέγιστες ὑπηρεσίες στὸν πολιτισμὸ. Φύλακας κοπαδιῶν, ἀνιχνευτῆς, ὁδηγὸς, κλπ. κλπ. -καταστάσεις

καὶ περιπτώσεις μιᾶς πολύπτυχης καθημερινότητας, διαρθωμένης ἔτσι ποὺ ἡ συνεισφορά του νὰ κρίνεται πραγματικὰ πολύτιμη καὶ ἐνίοτε ἀναντικατάστατη. Τὰ σκυλιὰ τῆς Ἀλσατίας καὶ τοῦ Ἁγίου Βερνάρδου, τὰ λαμπραντόρ καὶ τὰ μπόξερς, οἱ μολοσσοὶ καὶ τὰ δανέζικα -γιὰ νὰ περιοριστοῦμε μόνο σὲ μερικὲς πολὺ γνωστὲς ράτσες καὶ ποικιλίες- γνήσιοι συνεργάτες τοῦ ἀνθρώπου σὲ πλῆθος δραστηριοτήτων τῆς ζωῆς του, συνοικοδομοῦν κι αὐτὰ μαζί του τὸν κόσμον ποὺ ἐκεῖνος προγραμματίζει, σκαρώνει καὶ ὑφαίνει, σὰ βασικὸ ἐργαλεῖο του- τὸν κόσμον ποὺ προγραμματίζει καὶ ὑφαίνει καλὸ ἢ κακό. Σὲ τριακόσιες περίπου ὑπολογίζονται σήμερον οἱ φυλὲς τῶν σκύλων καὶ στὸν μεγάλο τούτο ἀριθμὸ σνέβαλε ἀσφαλῶς καὶ ἡ δική μας παρέμβαση ποὺ ἀποσκοποῦσε στὴν ἐκμεταλλεὺση συγκεκριμένων χαρακτηριστικῶν ὀρισμένων φυλῶν τοῦ πολὺ συμπαθοῦς τούτου θηλαστικοῦ. Τὸ σκυλὶ ἀνήκει στὴν οἰκογένεια τῶν κυνιδῶν καὶ οἱ ἀρχέγονοι σκύλοι ἐμφανίστηκαν περίπου πρὶν ἀπὸ πενήντα ἑκατομμύρια χρόνια. Ὁ Κάρολος Δαρβίνος, ὁ μέγας φυσιοδίφης, ὑποστήριξε πὼς τὸ σκυλὶ δὲν εἶναι παρὰ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐπιμελείας πολλῶν ἄγριων εἰδῶν, ποὺ ἔδωσαν τὰ χαρακτηριστικὰ τους στὶς πολυάριθμες ράτσες τῶν ἐξημερωμένων σκύλων. Τὰ τσομπανόσκυλα τῆς Ἀλσατίας πρέπει νὰ ἦσαν τὰ πρῶτα ποὺ ἐξημέρωσε ὁ ἄνθρωπος. Τούτα, μαζί με τὰ μπόξερς, τὰ δανέζικα, τὰ λαμπραντόρ καὶ μερικὲς ἀκόμη φυλὲς χαρακτηρίζονται πὼς ἔχουν καὶ τὴν πιὸ ἀνεπτυγμένη νοημοσύνη. Ὡστόσο, κείνο ποὺ μᾶς κάνει τὴ μεγαλύτερη ἐντύπωση στὸ τετράποδο τοῦτο καὶ στὴ συμπεριφορά του ἀπέναντί μας -πρᾶγμα τὸ ὁποῖο ὀδήγησε κι ὡς τὴ μυθοποίησή του- εἶναι ἡ γνήσια, ἡ κάθετη φιλία, ἡ ὀλοκληρωτικὴ ἀφοσίωση, ἡ λατρεία πρὸς τὸν κύριό του. Γιὰ νὰ τὸ ἀντιληφθοῦμε καλύτερα καὶ νὰ βαθμολογήσουμε πιὸ δίκαια τὸ γνῶρισμα τοῦτο τοῦ σκυλιοῦ, δὲν ἔχουμε παρὰ νὰ τὸ συγκρίνουμε μετὰ τὴν παρόμοια συμπεριφορά τοῦ ἄλλου οἰκόσιτου θηλαστικοῦ, τῆς γάτας. Πράγματι, τούτη δὲν ξέρεει ἀπὸ φιλίες, δὲν γνωρίζει ἀπὸ ἀφοσιώσεις. Γνωρίζει μονάχα τὸ δοῦναι καὶ τὸ λαβεῖν. Τὴ διακρίνει ἡ ἐντονη ἀνεξαρτησία. Σεβαστό, θάλεγε κανεῖς, σκεφτόμενος ἀντικειμενικὰ τὴν ἀνεξιχνίαστη σκοπιμότητα καὶ λειτουργία τῆς φύσης, σεβαστό καὶ θαυμαστό ὄχι ὅμως συγκινητικό. Ὅπως ἡ ἐκρηκτικὴ ἀφοσίωση καὶ φιλία τοῦ σκύλου. Γιὰ τούτο στὴ σφαῖρα τῆς παγκόσμιας τέχνης καὶ τῆς Λογοτεχνίας τὸ θέμα “σκυλί” σὲ συνάρτηση μετὰ τὸν ἄνθρωπον εἶναι ζωντανὸ καὶ συνηθισμένο μοτίβο. Βρίθει, πράγματι, ἡ παγκόσμια λογοτεχνία σχετικῶν παραδειγμάτων. Ὅπως ἐπίσης καὶ ἡ παγκόσμια ἱστορία. Ὅταν τὸ 480/479, μετὰ ἀπόνα ψήφισμα ποὺ προκάλεσε ὁ Θεμιστοκλῆς, οἱ Ἀθηναῖοι γιὰ νὰ σωθοῦν ἀπὸ τὴ μανία τῶν Περσῶν ἐγκαταλείπουν τὴν πόλιν καὶ καταφεύγουν στὴ γειτονικὴ Σαλαμίνα, μέσα σὲ μιὰ φορτισμένη ἀτμόσφαιρα ἀποχαιρετισμοῦ στὸν Πειραιά, ὅπου περίσσευε ἡ θλίψη καὶ τὰ δάκρυα τῶν γηραιῶν οἰκείων -μέσα σ’ ἓνα κλίμα ὀδύνης καὶ ταραχῆς- ἓνα μικρὸ σκυλὶ -δύσκολα θὰ τὸ παρατηρούσε κανεῖς- ρίχνεται στὴ θάλασσα, ἀκολουθῶντας τὴν τριήρη τοῦ ναύαρχου Ξανθίππου, πατέρα τοῦ Περικλῆ. Κι ὅταν μετὰ ἀπὸ ὦρες, τὰ πλοῖα φτάνουν στὸν προορισμό τους κι οἱ ἄντρες κατεβαίνουν στὴν προκυμαία, τὸ μικρὸ ζῶον, ἀγκομαχῶντας, κατευθύνεται κι αὐτὸ πρὸς τὸν ἴδιον τόπον, ὅπου, μέσα στὸ πλῆθος βρίσκεται κι ὁ κύριός του, ὁ Ξάνθιππος, καὶ τερματίζοντας κοντά του, ξεψυχάει. Ἀπὸ

τὸ χῶρο, τώρα τῆς λογοτεχνίας, ἀξίζει νὰ θυμηθοῦμε τὸν μεγάλον Ὅμηρο στὴν ἔξοχη περιγραφή του στὴν “Ὀδύσεια” (ραψ. ρ’), ὅπου κατὰ τὴν ἐπιστροφή τοῦ πολυμήχανου γιοῦ τοῦ Λαέρτη στὴν Ἰθάκη, μετὰ ἀπὸ εἴκοσι χρόνια, ὁ τελευταῖος, παρότι ἀλλαγμένος ἀπ’ τὰ σκληρὰ σημάδια τοῦ χρόνου κι ἀπ’ τὴ μεταμφίεση, ἀναγνωρίζεται ἀπὸ τὸν Ἄργο, τὸν πιστό του σκῦλο, ποὺ κουνᾷ περιχαρῆς τὴν οὐρά του, προκαλῶντας ἓνα δάκρυ στὴν ἄκρη τῶν ματιῶν τοῦ Ὀδυσσεῆα.

Μπαίνουμε στὴ Βούρμπιανη. Σὲ ὑψόμετρο 940 μέτρων, κάτω ἀπ’ τὸν ἴσκιό τοῦ Γράμμου, τὸ ξακουστὸ μαστοροχώρι μᾶς καλοδέχεται. Πρέπει νὰ δοῦμε κι ἐδῶ τὸ ξυλόγλυπτο τέμπλο καὶ τὶς ἐντυπωσιακὲς ἀγιογραφίες, ἱστορημένες ἀπὸ Χιονιαδίτες ζωγράφους ποὺ κοσμοῦν τὸν ἀνακαινισθέντα σπουδαῖο ναὸ τῆς Παναγίας. Ἀμφότερα μᾶς σταματοῦν καὶ τὰ ἀπολαμβάνουμε. Πιο πέρα, ἀπολαμβάνουμε, ἐξίσου, τὸν Ἅγιο Δημήτριο (1859) μὲ τὸ διπλὸ γυναικωνίτη ποὺ μᾶς ἐαφνιάζει. Ἡ Βούρμπιανη μαζί μὲ τὴν Πυρσόγιαννη εἶναι, κατὰ κοινὴ ὁμολογία, τὰ σπουδαιότερα μαστοροχώρια τῆς Κόνιτσας. Πλῆθος σημαντικῶν ἔργων- μεγάλων ἀρχοντικῶν, παλιῶν γεφυριῶν, ἐκκλησιῶν, ἱστορικῶν μονῶν- συγκαταλέγονται ἀνάμεσα στὶς ἀρχιτεκτονικὲς καὶ κτηριακὲς τοὺς δημιουργίες. Ἡ μονὴ τῆς Ζέρμας χτίζεται ἀπὸ Βουρμπιανίτες (Σίμο Ψῦλλο κ.ἄ.) καὶ Πυρσογιαννίτες μαστόρους. Ἀπὸ τοὺς Βουρμπιανίτες σημαντικοὺς Γιοσαίους (τοὺς σπουδαιότερους μαστόρους ποὺ ἔβγαλε ἡ Βούρμπιανη) Χρίστο, Μήτση καὶ Νικόλα χτίζονται δημόσια κτήρια τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ. Τὸ Ἀρχιμαντρεῖο, ἡ θαυμάσια ἐκκλησία (ἐπίσης) τοῦ Χλωμοῦ στὴ Βόρειο Ἡπειρο καὶ ὁ Μητροπολιτικὸς ναὸς τῶν Ἰωαννίνων (μαζί μὲ τὸ Νικόλα Λιόλη - Πανταζή), ἀπ’ τὸ Γιώργο Γιόση, γιό τοῦ Χρήστου κι ἀπ’ τὸν τελευταῖο, τὸ γεφύρι στὰ Μεσογέφυρα. Ἀξίζει νὰ μνημονευτοῦν, ἐπίσης, μεταξὺ πολλῶν ἀξιόλογων Βουρμπιανιτῶν καὶ οἱ: Κυπαρίσσης, Κότα Μπάρκης, Νάστος καὶ ὁ Γεώργης Χαρίσης Μάνου. Πυρσογιαννίτες φημισμένοι πρωτομάστοροι ἦσαν ὁ Λάμπρος Μέτσας ἢ Λάμπρος Χαρίτος ἢ Καραγιάννης, ποὺ χτίζει στὸ Ἀργυρόκαστρο καὶ στὴν Πρεμετὴ ἀρχοντικὰ Τούρκων μπέδων καὶ πολλὲς ἐκκλησίες στὸ Πωγῶνι καὶ ὁ Ζιώγας Φρόντζος, δημιουργὸς τοῦ μονότοξου μεγάλου γεφυριοῦ τοῦ Ἀῶου κοντὰ στὴν Κόνιτσα καὶ πολλῶν ἀκόμη ἀξιόλογων ἔργων, γιὰ τὸν ὁποῖο μάλιστα οἱ κατοπινοὶ πρωτομάστοροι τῆς Πυρσόγιαννης εἶχαν μιὰ συνηθισμένη ρῆση: “Τό’πε ὁ Ζιώγας Φρόντζος, τό’πε ὁ Θεός”. Ἐπίσης, οἱ: Γιαννούλης Τσερώνης· ἔργο του τὸ γεφύρι στὴ Δερόπολη τοῦ Ἀργυροκάστρου, Κ. Σούρλας καὶ Ρίζος Κ. Παπαϊωάννου, Πέτρος Δ. Ράγιος, Μήτρος Γεωργίου Τσανής. Ἡ Βούρμπιανη εἶχε πάντοτε, ὅπως ἐξᾴλλου καὶ ὅλοι οἱ ὄρεινοὶ οἰκισμοὶ στὴν Ἡπειρο, πολλοὺς ξενιτεμένους. Ἀπ’ αὐτῆς τῆς πλευρᾶς κρατᾷ σίγουρα μιὰ πρωτιά: τὴν ἵδρυση τοῦ πρώτου ἠπειρωτικοῦ -τουλάχιστον- συλλόγου στὴν Ἀθήνα τὸ σωτήριο ἔτος 1883, μὲ τὴν προσωμία “Φιλεκπαιδευτικὴ Ἀδελφότης Βούρμπιανης” καὶ μὲ συναφὲς πολὺπλευρο καὶ ἐντυπωσιακὸ κοινωνικὸ ἔργο. Ἄς θυμόμαστε, ἐπίσης, ὅτι ἀπὸ δῶ κατάγεται κι ἓνας σπουδαῖος ἀγωνιστὴς τῆς ἐπανάστασης τοῦ ’21, ὁ Μήτσης Λέξης ἢ Καραμήτσης. Γεννημένος το 1790 στὸ χωριὸ τοῦτο,

ὀργανώθηκε πολὺ νέος μὲ τοὺς ἄρματωλοὺς καὶ κλέφτες τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας καὶ ἦταν ἀπ' τοὺς πρῶτους ποὺ συμμετεῖχε στὴν κηρυχθεῖσα ἐπανάσταση τῆς Νάουσας καὶ τῆς Βέροιας τὸ 1822, μὲ οὐσιαστικὴ δράση. Βλέποντας τὶς ξεχωριστὲς ἰκανότητές του ὁ Καπετὰν Διαμαντῆς, τὸν χρῆζει ὑποσωματάρχῃ του στὴν ἡλικία τῶν 31 χρόνων, ἐνῶ ὁ Νικόλαος Κασομούλης, ποὺ τὸν μνημονεύει στὰ ἱστορικὰ βιβλία του, τὸν ἐξαίρει γιὰ τὴ “γενναία ἀντίστασή” του στὶς μάχες κατὰ τῶν Τούρκων.

Γειτονικὸ χωριὸ τῆς Βούρμπιανης εἶναι ὁ Γοργοπόταμος, μεγάλη, πλούσια βρυσομάνα τῶν ταλιαδόρων. Ἐδῶ, ἡ λαϊκὴ ἔκφραση, στὰ πλαίσια ἐνὸς γεωγραφικοῦ δεσμετικοῦ παράγοντα, βρῆκε ἓνα διαφορετικὸ τρόπο νὰ ἐξωτερικευτεῖ, νὰ μορφοποιηθεῖ, νὰ γίνῃ Τέχνη, σάρκωμα ἐνὸς ξεχωριστοῦ χαρακτῆρα, ποὺ φέρνει τὸ δικό του συναισθηματικὸ χρῶμα, τὸ δικό του πεδίο συνομιλίας καὶ σκέψης, τὸ δικό του μύρο - βρῆκε τὸ ξύλο. Μὲ σπάνια εὐαισθησία, ὅπως καὶ συνθετικὴ ἰκανότητα, ὄριμους στόχους, ἀτόφια καλλιτεχνικὴ δύναμη οἱ ταλιαδόροι τοῦ Γοργοποτάμου -οἱ φτασμένοι σκαλιστάδες τοῦ Τούρνοβου- κατάρκτησαν στὴν περιοχὴ τῆς λαϊκῆς τέχνης τῆς χώρας μας θαυμαστὲς κορυφώσεις, χαρίζοντας στὴν τελευταία τούτη πολλὰ, ἀν' ὅχι τὰ περισσότερα, ὕψιστα δημιουργήματά της. “Τὸ Τούρνοβο τῆς Κόνιτσας”, γράφει τὸ 1928 ὁ Κ. Φαλτάιτς, “εἶχε τοὺς πιὸ περίφημους ταλιαδόρους, ποὺ ἐγύριζαν ὀλόκληρη τὴ Βαλκανικὴ.... σκαλίζοντας τέμπλα ἐκκλησιῶν”⁶. Ὀλόκληρη ἡ νοτιοανατολικὴ Εὐρώπη γέμει δικῶν τους ἔργων-ἔργων, ἐνίοτε ἀριστουργηματικῶν καὶ ἀνεπανάληπτων στὴ σφαῖρα τῆς λαϊκῆς δημιουργίας, ποὺ τιμοῦν τὴν ἐκπληκτικὴ μαστοριά τους, τὸ δικό τους ταπεραμέντο καὶ τοποθετοῦν στὸ βάθρο ποὺ τῆς ἀξίζει τὴ λαϊκὴ μας τέχνη καὶ τὴν παρακαταθήκη της. Σὲ πολλὰ μοναστήρια καὶ ἐκκλησίες τῆς ὁμορφῆς χώρας μας, στὶς πόλεις καὶ τὰ χωριά, ψηλὰ σὲ βουνὰ καὶ σὲ ξέφωτα σὲ κάμπους θαυμάζει κανεὶς καὶ σήμερα τὰ περίτεχνα, τὰ γιομάτα κίνηση καὶ ζῶη, συνθετικὴ μέθη, δομικὸ οἶστρο, ἐνόραση καὶ πλαστικότητα ξυλόγλυπτα τέμπλα τῶν ταλιαδόρων τοῦ Τυρνόβου ἢ Γοργοποτάμου, τοῦ σκαρφαλωμένου ἐκεῖ πάνω, στὶς ἀετίσιες, τὶς δασοσκεπεῖς πλαγιές τοῦ Γράμμου. Ἀξίζει νὰ δεῖ κανεὶς, π.χ. τὸ ἐντυπωσιακῆς τέχνης ξυλόγλυπτο τέμπλο τοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας στὸ Γοργοπόταμο -ἔργο ἐκπληκτικῆς σύνθεσης καὶ δομῆς- τοῦ Βασίλη Σκαλιστῆ ἢ τὸ τέμπλο τῆς Μητρόπολης Ἰωαννίνων, τοῦ ἰδίου δημιουργοῦ (κατ' ἄλλους τοῦ Ἀναστάση Ταλιαδούρου καὶ τῶν ἀδελφῶν του Γιάννη καὶ Γιώργη) γιὰ νὰ διαπιστώσει πόσο στὴν ἐλληνικὴ ξυλογλυπτικὴ ταιριάζει ὁ χαρακτῆρας μιᾶς γνήσιας καλλιτεχνικῆς δημιουργίας, ἐνίοτε θαυμαστῆς καὶ περισπούδαστης. Κι ἐκτὸς ἀπὸ τὰ τέμπλα, βέβαια, ἔχουμε εἰκονοστάσια, στασίδια καὶ ἄμβωνες, ἐκπληκτικὰ ἐπιπλα, σφραγισμένα, συχνά, μὲ δύναμη πραγματικῆς τέχνης, ἔμπλεα χάριτος, συμβολισμοῦ καὶ δημιουργικότητος. Ὡστόσο, δὲν εἶναι μόνον τὰ τέμπλα καὶ ὁ διάκοσμος τῶν ἐκκλησιῶν, ὅπου διέπρεψαν οἱ σκαλιστάδες τοῦ Τυρνόβου. Ἡ σπουδαία τέχνη τους εἶχε καὶ τὴν κοσμικὴ τῆς πλευρά. Κι ἐκεῖ μᾶς κληροδότησαν ἔργα σεβαστῆς καί, ἐνίοτε, πρωτότυπης ἀξίας, σκορπισμένα σὲ ἀρχοντόσπιτα, δημόσιους χώρους κ.ἄ., καθὼς ξυλόγλυπτα ταβάνια, πολυθρόνες, μουσάπρες, πόρτες καὶ ἄλλα, στὸν τόπο μας καὶ σὲ ξένες χώρες. Στὸ

Τούρνοβο και στους σκαλιστάδες του, επίσης, χρωστοῦμε θαυμάσια ἔργα ἐπαργυρωμένων και ἑλεφάντινων συγκολήσεων.

Ἡ τέχνη τῶν ταλιαδόρων -ἢ ξυλογλυπτική- ἔλκει τὴν καταγωγή της ἀπὸ τὴ βυζαντινὴ ἐποχὴ, ὅμως κατὰ τὸν 17ο αἰῶνα παρατηροῦμε μιὰ στροφή πρὸς μιὰ μεγαλύτερη δημιουργικὴ της ἀνάπτυξη, ἰδίως σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὰ ξυλόγλυπτα ἐκκλησιαστικὰ τέμπλα, τὰ ὁποῖα τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἀντικαθιστοῦν ὀριστικὰ τὰ μαρμάρινα. Οἱ 18ος και 19ος αἰῶνας, εἶναι ἡ περίοδος μιᾶς ξεχωριστῆς ἀκμῆς τῆς ἑλληνικῆς ξυλογλυπτικῆς, ὅπου μάλιστα οἱ δημιουργοὶ της, ἂν και συνεχίζουν νὰ κρατοῦν τὸ παλιὸ βυζαντινὸ ὕφος και τὶς παραδοσιακὰς νόρμες, βρίσκουν, συγχρόνως, ἕνα δρόμο στὴν ἐκφραστικὴ περισσότερο προσωπικὸ, ὑιοθετώντας και μοτίβα παρμένα ἀπὸ τὴ φύση και τὴν καθημερινὴ πραγματικότητα. Οἱ ἐπηρεασμοὶ ἀπὸ τὶς τεχνοτροπίες τῆς Δύσης, ὅχι σίγουρα σημαντικὰς, ὑφίστανται, κυρίως ἀπὸ τὸ μπαρόκ, βασικὰ ὅμως και πρωτίστως οἱ ξυλογλύπτες μας μένουν πιστοὶ στοὺς παραδοσιακοὺς δρόμους και τὶς πρωτοβουλίες και τὴ σφραγίδα ἐνὸς προσωπικοῦ ὕφους. Φημισμένους, ταλιαδόρους (ξυλογλύπτες) ἀπ' τὸ Γοργοπόταμο, ποὺ ξεχώρισαν γιὰ τὸ ἐμπνευσμένο και ἐντυπωσιακὸ τους ἔργο, ἔβγαλαν δύο οἰκογένειες· τῶν Ταλιαδόρων και τῶν Σκαλιστάδων. Ὅμως καλλιτέχνες τοῦ ξύλου, ἀπὸ τὸ Τούρνοβο, στὴν ἐπαρχία Κονίτσης ἔβγαλαν και τὸ Λισκάτσι -πατρίδα τοῦ φημισμένου κοσμηματογράφου και ταλιαδόρου Γιώργη Χρήστου-, ἢ Βούρμπιανη και οἱ Χιονιάδες. Στὸ Μέτσοβο, τέλος, και στὰ Τζουμέικα παρατηροῦμε μιὰ ἀνθιση τῆς ξυλογλυπτικῆς τοὺς χρόνους τούτους τῆς ἀκμῆς της.

Φεύγουμε ἀπὸ τὸ Τούρνοβο· προορισμὸς μας ἡ Καστάνιανη. Στρίβουμε γιὰ τὰ καλά. Πίσω μας χοροπηδᾶνε τὰ βουνά, σφιχταγκαλιασμένα, μακάρια, καταπράσινα. Μακριά, πρὸς βορρᾶν, οἱ κορυφές τοῦ Γράμμου, σὰ βοσκός, τὰ χαμηλοκοιτάζουν, τοὺς δείχνουν τὸ δρόμο, τὴν πορεία τους, τὰ καναλιζάρουν πέρα ἀπ' τὶς κακοτοπιές, τὰ σκέπουν. Τρυπωμένα πίσω ἀπ' τὶς πράσινες κορφές του, μέσα στὰ δάση και τὶς ἀκατοπιὰς τὰ κοντινὰ χωριά -τὸ Τούρνοβο, οἱ Χιονιάδες, τὸ Ἀσημοχώρι- χαίρονται τὸ δροσερὸ και γαλήνιο ἀπομεσήμερο, καθὼς διάγουν ἐδῶ πάνου, σ' αὐτοὺς τοὺς ψηλοὺς τόπους, τοὺς συμβατοὺς μὲ τὴν ἀνθρώπινη ἀντοχὴ και τοὺς ρυθμούς μας, μακριὰ ἀπ' τὴν ἀποπνικτικὴ, τὴ σκαιὰ ἀτμόσφαιρα τῶν πόλεων, στὴν ὁποῖα εἴμαστε καταδικασμένοι νὰ βιώνουμε καθημερινὰ τὴ μηχανὴ μιᾶς προκρούστειας κλίνης. Κοντὰ τους, κάτω ἀπ' τὴ μύτη τοῦ Γράμμου, μέσα στὸ πράσινο βρίσκεται τὸ Πληκάτι, ἀπ' τὰ ὀμορφώτερα παραδοσιακὰ χωρὶς τῆς Κόνιτσας, μαστοροχώρι. Λέγεται πὼς οἱ “κουδαραῖοι” του ταξίδευαν, κυρίως σὲ μακρινὲς χῶρες, Γαλλία, Ρωσία· μέχρι τὸ Ἴρκούτσκ και τὸ Βλαδιβοστόκ, στὴν Ἄπω Ἀνατολὴ ἔφτασαν, σύμφωνα μὲ τὴν παράδοση. Στὸν Ἅγιο Ἀθανάσιο (17ος αἰῶνας) μπορεῖ κανεὶς νὰ ἐκτιμῆσει τὸ ταβάνι τοῦ ναοῦ και τὸ τέμπλο, δημιουργίες ξεχωριστῆς καλλιτεχνικῆς ὀμορφιᾶς, ὅπως και τμήματα ἀπὸ τὸ τέμπλο τοῦ παλιοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας τῆς Πληκαδίτισας (1775).

Πλάι μας, -μέσα στὰ δάση- καθὼς διαβαίνουμε μὲ τὸ αὐτοκίνητο, ἀκοῦμε χαρωποὺς κελαηδισμοὺς πουλιῶν, τιτιβίσματα. Θωροῦμε νὰ φτεροκοπᾶνε, κάνοντας χίλια σκέρτσα, νὰ ἐρωτοτροποῦν, νὰ κυνηγιοῦνται μέσα στὶς φυλλωσιές, νὰ σωπαίνουν.... Σ' ἓνα ξέφωτο, δίπλα μας, μιὰ στάνη κι ὁ τζομπάνος νὰ σαλαγάει ἀγριωπὰ τὰ πρόβατα, νὰ μποῦνε μέσα στὸ μαντρί, νὰ τ' ἀρμέξει, βελάσματα καὶ γιουχαῖσματα, ἓνας κοῦκος ἀκούεται μακριά, μεγάλωσαν οἱ ἴσκιοι τῶν δέντρων, ἡ μέρα παίρνει λίγο-λίγο τὸν κατήφορο. Περνάμε ξανὰ τὸ γεφύρι τοῦ Σαραντάπορου, τοῦ ποταμοῦ ποὺ τροφοδοτεῖται ἀπ' τὶς κορφές καὶ τὰ πλούσια χιόνια τοῦ Γράμμου. Ἀνεβαίνουμε τὶς πρώτες στροφές πρὸς τὴν Καστάνιανη. Ξαφνικά, τὸ χωριὸ προβάλλει μπροστὰ μας σὰ μαγικὸς ζωγραφικὸς πίνακας. Τυλιγμένο μέσα στὸ πράσινο, σὲ μιὰ πλαγιά ἀπότομη, μᾶς δείχνει -λές- μὲ κάποια περηφάνεια τὰ μεγάλα πέτρινα σπίτια καὶ τ' ἀρχοντικά του, τὰ παλιὰ του μονότοξα γεφύρια, ποὺ κουβεντιάζουν μὲ τὶς ἰτιές καὶ τὰ ἰσκιερὰ πλατάνια καὶ στολίζουν τὸ ρέμα ποὺ κατρακυλᾷ ψηλὰ ἀπὸ τὶς κορφές -μᾶς τὸ δείχνει καὶ μᾶς φέρνει στὸ νοῦ ἓναν κόσμον πλούσιο σὲ ἱστορία, τέχνη, ὁμορφιὰ καὶ παράδοση, ἓναν κόσμον "ἀκουμπισμένο" στὴ φύση καὶ κεντημένο μὲ μεράκι, καημὸ καὶ καλὸ γοῦστο. Φτάνουμε. Σκαρφαλώνουμε σὲ παλιὰ, λιθόστρωτα γκαλντερίμια, σοκάκια σοφὰ καμωμένα γιὰ τοὺς ξωμάχους, τοὺς διαβάτες καὶ τ' ἀποσταμένα ζῶα, ἐντυπωσιαζόμεστε ἀπ' τ' ἀρχοντικά ἐνὸς καιροῦ καὶ τὰ λιτά, γκριζόχρωμα σπίτια, μὲ τὶς πλακόστρωτες στέγες καὶ τὶς σοβαρές, δωρικές τους προσόψεις, ποὺ κρατοῦν μιὰ ἰσορροπία καὶ μιὰ κομψότητα, μὲ τὴ σοφὴ διάταξη τῶν παραθύρων καὶ τῶν μπαλκονιών, γαιρόμαστε τὸν "ἀέρα" ἐνὸς χωριοῦ σουλουπωμένου, ὅπου πλεονάζουν οἱ σίγουρες φόρμες τῆς λαϊκῆς ἀρχιτεκτονικῆς - φόρμες, συχνά, "παντὸς καιροῦ". Καμιὰ ἐκπληξη, ὡστόσο. Γιατί ἡ Καστανέα ἦταν κι αὐτὴ, παλιὰ, μαστορομάνα καὶ ξακουστὰ καὶ κοσμογυρισμένα τὰ συναφια της. Τὸ ξεδίπλωμα τῶν ἐκπλήξεων συνεχίζεται γοητευτικὸ. Τραβᾶμε νὰ δοῦμε τὸ σημαντικὸ Ἅγιο Δημήτριο, ἐκκλησία τοῦ 18ου αἰῶνος καὶ τὸν Ἅγιο Νικόλαο. Ἐκεῖ μᾶς σταματᾷ τὸ σπουδαίον ξυλόγλυπτο τέμπλο, ὅπου ἡ ἐντυπωσιακὴ, ἡ εὐρηματικὴ του σύνθεση συναγωνίζεται τὴ σπάνια μαστοριά του, τὴν ἐνοραματικὴν του στόχευση, τὴν πρόδηλη εὐαισθησία τοῦ δημιουργοῦ του. Τέλος, ἀπολαμβάνουμε ἓνα τοπίο ἐκπληκτικῆς ὁμορφιάς ἀπὸ τὸ μικρὸ νὰ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων, λίγο ἔξω ἀπ' τὸ χωριό.

Γοητευμένοι κατηφορίζουμε πάλι πρὸς τὸν κεντρικὸ δρόμο καὶ στρίβουμε πρὸς βορρᾶν, κατὰ Δροσοπηγὴ μεριά. Δίπλα μας ὁ Σαραντάπορος μᾶς συντροφεύει, ἀσίγαστος, ὅμως κουρασμένος, καθὼς μόλις κατέβηκε -πιο πάνω- ἀπ' τὶς βουνοκορφές καὶ τὰ στενορέματα, μὲς στὸ ἀτέλειωτο στριμωξίδι καὶ στὶς πτυχές τοῦ δύσκολου τούτου τόπου καὶ "τεντώνεται" τώρα, χαλαρωμένος, στὴν εὐρύτερην κοίτη τοῦ ποταμοῦ. Πράος πια, σὰν ὄφεις, ξεδιπλώνεται καὶ τρέχει κατὰ τὴν Ἀλβανία ν' ἀνταμώσει τὸ πλούσιο ρέμα τοῦ Ἀώου, νὰ σμίξουν, νὰ ριχτοῦν κι οἱ δυὸ στοὺς μητρικοῦς κόρφους τῆς θάλασσας. Βλέπουμε, σὲ λίγο, τὸ δρόμο τῆς Λαγκάδας -δεξιάς μας- νὰ σκαρφαλώνει πρὸς τὸ γραφικὸ τούτο μαστοροχώρι, ποὺ τὸν 17ο καὶ τὸν 18ο αἰῶνα ἔβγαλε πολλοὺς

πρωτομαστόρους. Ἀπ' τὰ τέλη ὅμως τοῦ 19ου αἰώνα περιέπεσε σὲ παρακμή, ἐπειδὴ πολλές οἰκογένειες μαστόρων τῆς ἐγκατεστάθησαν στὴ Σκλάταινα τῆς Θεσσαλίας. Ἀξίζει ὅμως νὰ δεῖ κανεὶς στὴ Λαγκάδα τὸ ἐξωκλήσι τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς, ὅπου μιὰ σειρὰ τοιχογραφιῶν τῆς χιονιαδίτικης ἀγιογραφικῆς σχολῆς τονίζει μὲ τὸ θεματικὸ τῆς πλούτο, τὴ γκάμα τῶν χρωμάτων καὶ τὴ δική της ξεχωριστὴ ἐκφορὰ, τὴν εἰκαστικὴ τῆς πρόταση στὴ μεταβυζαντινὴ καὶ νεοελληνικὴ Τέχνη. Προχωροῦμε. Βρισκόμαστε κιόλας πολὺ κοντὰ στὰ μακεδονικὰ χῶματα, στὰ ὄρια τοῦ νομοῦ Καστοριᾶς, τὸ Ἐπταχώρι, τὸ πρῶτο χωριὸ τοῦ νομοῦ, δὲν εἶναι μακριὰ ἀπὸ δῶ, βλέπουμε ἀπέναντί μας τὶς κορφές καὶ τὶς δασωμένες ράχες τῆς Μακεδονίας. Παρακάμπουμε ὅμως τὸ δημόσιο δρόμο καὶ στρίβουμε δεξιά. Μπροστὰ μας, κιόλας, νά! -πάνω ἀπ' τὸ ποτάμι- τὸ γραφικὸ γεφύρι τῆς Δροσοπηγῆς ἢ, μάλλον, τοῦ Κάντσικου καὶ τῆς Ζέρμας. (Κάντσικο, τὸ παλιὸ ὄνομα τῆς Δροσοπηγῆς). Χτίστηκε στὰ 1747 κι ὁ πρωτομάστορας ἐκμεταλλεύτηκε μεγάλο βράχο τοῦ ποταμοῦ μέσα στὸ ρέμα γιὰ νὰ θεμελιώσῃ πάνω του τὴ βάση ποὺ ἔνωσε τὰ δύο ἄνισα καὶ ὀξυκόρυφα τόξα. Τὸ σύνολο δείχνει ἓνα ἀρχιτεκτόνημα στέρεο, μὲ εὐφυεῖς “λύσεις”, δομημένο μὲ φαντασία καὶ καλὸ γοῦστο. Ἡ δόμηση ἐνὸς γεφυριοῦ τὸν παλιὸ καιρὸ δὲν ἦταν καθόλου εὐκόλο πρᾶγμα. Ἀπεναντίας, ὁ πρωτομάστορας ποὺ ἀνελάμβανε τὸ χτίσιμό του ἔπρεπε νὰ χεῖ “κότσια” καὶ ἀξιοσημείωτες ἱκανότητες, δημιουργικὴ φαντασία, τόλμη, ἐξυπνάδα καὶ γοῦστο. Σίγουρα, νὰ χεῖ καὶ στὶς πλάτες του πολλὰ χρόνια πείρας στὸ ἐπάγγελμα. Κι ἀκόμη παρατηρητικότητά, νὰ μπορεῖ νὰ διαλέξῃ τὸ κατάλληλο μέρος, κρίνοντάς το τέτοιο γιὰ τὴ θεμελίωση στερεοῦ καὶ μὴ διαβρώσιμου εὐκόλα ἐδάφους ἀλλὰ καὶ ὅσον ἀφορᾷ τὶς συγκοινωνιακὲς κλπ. παραμέτρους. Γιὰ ὅλους αὐτοὺς τοὺς λόγους -τοὺς ὅρους θὰ λέγαμε- ποὺ προϋπετίθεντο γιὰ τὴ σωστὴ καὶ σίγουρη δόμηση ἐνὸς γεφυριοῦ, δὲ βρίσκονταν, συχνά, ἢ βρίσκονταν πολὺ δύσκολα πρωτομάστοροι -ἀρχιτέκτονες ποὺ θὰ ἐπιχειροῦσαν τὴν κατασκευὴ του. Ὡστόσο, ἡ περιοχὴ τούτη καὶ γενικώτερα ἡ περιφέρεια τῶν Ἰωαννίνων, μὲ τὶς ἀπανωτὲς σειρὲς τῶν βουνῶν τους -ποὺ βρίθουν δυστυχῶς ἀνθρωπίνων ἐπεμβάσεων-, τὶς πτυχώσεις καὶ τὶς ζαρωματιῆς ποὺ συνεχίζονται σ' ἓνα ἀτέλειωτο διάβα, τὶς ἰσκιερὲς κλεισούρες καὶ τὶς ρεματιῆς, ποὺ κατακλίζονται ὡς ἓνα θαῦμα τὸ σκληρὸ ἔδαφός της -ἡ περιοχὴ τούτη ποὺ σὲ ξαφνιάζει σὲ κάθε βῆμα σου, εἶχε τὴν τύχη νὰ συγκεντρώσῃ ἐκεῖνα τὰ χρόνια -τὰ καταγόνιμα- τῆς λαϊκῆς δημιουργίας (18ος καὶ 19ος αἰώνας) μιὰ πλειάδα ἀνθρώπων, γνωστῶν καὶ ξακουστῶν πρωτομαστόρων - γεφυροποιῶν, ποὺ τ' ὄνομά τους πέρασε στὴν ἱστορία τῆς λαϊκῆς μας τέχνης καὶ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, πολὺ περισσότερο ποὺ ὁ τόπος αὐτὸς εἶναι ὁ πιὸ ὀρεινὸς καὶ μὲ τὰ περισσότερα ποτάμια ἀπὸ κάθε ἄλλον στὸν τόπο μας. Μὲ τὰ περισσότερα ποτάμια καὶ σίγουρα μὲ τὰ περισσότερα γεφύρια. Οἱ πλείστοι ἀπ' αὐτοὺς κατάγονταν ἀπ' τὰ χωριὰ τούτα τῆς Κόνιτσας, ὅπως ὁ Ζιώγα Φρόντζος, ὁ Κ. Σούρλας, ὁ Ρ. Παπαϊωάννου, ὁ Ζῆκο Γαλάνης, ὁ Λάμπρο Μπέστας (ἀπὸ τὴν Πυρσόγιαννη), ὁ Σίμο Ψύλλος, ὁ Ρ. Ντούμαρης (ἀπὸ τὴ Βούρμπιανη). Κάποιοι ἄλλοι ἦταν Τζουμερκιώτες, ὅπως ὁ Κώστας Μπέκας ἀπὸ τὴν Πράμαντα κ.λπ.

Η Δροσοπηγή έβαγλε πολλούς ξενιτεμένους μαστόρους. Σπουδαίοι πρωτομάστοροι ήταν οί: Νίκος Μακρής, Γιώργος Καπλάνης, Χρ. Σίμος και άλλοι. Ός τήν Περσία και τήν Άμερική αναφέρονται όνόματα “κουδαράϊων” από τὸ Κάντσικο, τὸ Σουδάν κι άλλους μακρυνούς προορισμούς. Παρατηροῦμε τὰ καταπέτρινα σπίτια τοῦ γραφικοῦ χωριοῦ, περπατοῦμε στὰ μικρά του σοκάκια. Πάνω άπ’ τὰ γκαλντερίμια ξεμοναχιασμένες κατσίκες βλέπουμε νά’ρχονται τὸν κατήφορο και νά ήχοῦν μελωδικὰ τὰ μικρά τους κουδούνια στὶς λαιμαριές. Δίπλα στὶς πόρτες τους -ή καθεμιά- κοντοστέκεται και με τήν αὐτοκυριαρχία πραγματικῆς ἀρχόντισσας μπαίνει στὴν αὐλὴ τοῦ σπιτιοῦ, ὅπου σὲ λίγο, θὰ τὴ δέσουν ἢ θὰ τὴ μαντρώσουν νά φάει στὸ παχνὶ και νά ξεδιψάσει. Σίγουρα κάποια στιγμή, και θὰ τὴν ἀρμεξουν. Στὸ παλιὸ ξωκκλήσι τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου και στὴν ἐκκλησιά της Κοίμησης τῆς Θεοτόκου μᾶς ἀποζημιώνουν οί ἱστορημένες, ἐντυπωσιακές, ἐνίοτε, τοιχογραφίες τῶν αὐστηρῶν βυζαντινῶν μορφῶν. Ἡ κλιμάκωση και ὁ συγκερασμὸς τῶν χρωμάτων τους συνιστοῦν, μερικὲς φορές, περιπτώσεις δημιουργικῆς ἔξαρσης και πραγματικῆς ἐπιτυχίας. Εἶναι Δεκαπενταύγουστος, ὥστόσο, κι ἐδῶ ψηλὰ στὸ Κάντσικο, ὅπως και σὲ άλλα μέρη τῆς Ἑλλάδος σήμερα, στήνουν τρικούβεργο πανηγύρι. Γέρνει σὲ λίγο ὁ ἥλιος πίσω άπ’ τὶς κορφές και ξεκινᾶ, ὅπου νάναι, ὁ κόσμος νά μαζεύεται στὴν ὠραία πλατεία τῆς Δροσοπηγῆς. Ν’ ἀκούσει παλιούς δημοτικὸς σκοποῦς -τραγούδια τοῦ τόπου μας- νά δει τὴν ἀτέλειωτη ἀλυσίδα τῶν χορῶν ὡς τὸ πρῶν, νά χορέψει κι αὐτός, νά πιεῖ και νά διασκεδάσει.

Ὁ χορὸς συνοδεύει τὸν ἄνθρωπο άπ’ τὰ σκοτεινὰ βάθη τῆς προϊστορίας. Με τὸ χορὸ τὸ ἄτομο ζητᾶ νά ξεπεράσει τὸν ἑαυτὸ του, νά ἀγγίξει τὸ ἀνέκφραστο, τὸ ἄρρητο, νά ψηλαφήσει τὸ μυστήριο ποῦ τὸν κυκλώνει, σὰν κόσμος ποῦ περιδινοῦται μέσα του μουντός, σχεδὸν βουβός, δίχως καμιά μοφὴ ἀναγνωρίσιμη, ζητᾶ νά ἐκφράσει τὸ κρυμμένο “ἐγὼ” του, τὸ ζαρωμένο στὶς ἀναδιπλώσεις τοῦ μυστικοῦ του ψυχισμοῦ, πρὸς νά βγεῖ άπ’ τὸ καβούκι του στὸν κόσμο και τείνει προσφορὰ τὸ χέρι του σ’ αὐτόν. Σ’ ὅλες σχεδὸν τὶς εὐρωπαϊκὲς γλῶσσες ὁ χορὸς ἔχει ρίζα τὸν σανσκριτικὸ ὄρο **tan**, ποῦ σημαίνει τάση κι ὁ ἄνθρωπος χορεύοντας ζητᾶ σὰν άπὸ ἐνστικτο νά ἐνωθεῖ, νά συμμετάσχει στὴν κίνηση τῆς φύσης, νά κατανοήσει τὸ μυστικὸ παιχνίδι τ’ οὐρανοῦ ποῦ “παίζεται” μπρὸς στὰ ἐκστατικά του μάτια, κάθε μέρα δίχως τελειωμό, νά νιώσει στὸ πετσί του τὸν παντοδύναμο κοσμικὸ ρυθμό: τὴν ἀκατάβλητη, τὴν ἀέναη πορεία τοῦ Μεγάλου Στρατοκόπου πρὸς ἐκεῖνο ποῦ ἀποτελεῖ τὸ πεπρωμένο του. Καθὼς ἀνήκει ὁ ἄνθρωπος μέσα στὸ Ὅλον, ἔχει ἀνάγκη αὐτῆς τῆς συμμετοχῆς, τῆς ταύτισης - τῆς ταύτισης και τῆς ἐρμηνείας της. Μέσα ἀκριβῶς στὰ ὅρια τούτης τῆς ἀναγκαιότητος, ποῦ τὴ νιώθουμε στὰ κατάβαθα τοῦ εἶναι μας και δὲν μποροῦμε νά ξεφύγουμε ἀπὸ τὴ δεσποτεία της, ἢ ἀρχέγονη Ἰνδία και ἡ Αἴγυπτος μας κληροδότησαν τὸ χορὸ τοῦ Σίβα, ἢ πρώτη και τὸν κυκλικὸ χορὸ τοῦ Αὐγερινοῦ, ἢ δεύτερη: τὴν ἐνσάρκωση τῆς κατανόησης τοῦ παγκόσμιου ρυθμοῦ ποῦ κυβερνᾶ τὴ λειτουργία τῆς φύσης -τοῦ πόθου τῆς κατανόησης τούτης- και τῆς αἰσθησης τῆς συμμετοχῆς, τῆς ταύτισῆς μας μέσα σ’ αὐτὴ τὴν ἅγια δίνη ποῦ μᾶς συνεπαίρνει και μᾶς ἐκστασιάζει. Γι’ αὐτὸ παντοδύναμη εἶναι ἡ ἀνάγκη ποῦ ἔχει ὁ ἄνθρωπος -ποῦ εἶχε πάντα- πρὸς τὸ χορὸ. Κι ἀνέκαθεν ὅλες τὶς σημαντικὲς

του δραστηριότητες, τις ιδιαίτερες και ξεχωριστές στιγμές της ζωής του τις χόρευε, όπως τον πόλεμο και την ειρήνη, τη σπορά και τον θερισμό, τον έρωτα και το θάνατο.

Μα και στην καθημερινότητα ακόμη, όλη τούτη ή πολύχρωμη ποικιλία των κινήσεων που συνοδεύει την προσωπική μας δράση, ή άπειρη και ατελεύτητη τούτη “διασπάθιση” των χεριών και του σώματος προς πάσαν κατεύθυνση, είτε στις συνομιλίες μαζί με τους άλλους είτε σε οποιαδήποτε περίπτωση δέν έξυπηρετεί παρά την ίδια αυτή ανάγκη: την ανάγκη του χοροῦ· την αδήριτη επιθυμία του ατόμου να ψαύσει το ζόφο του έσωτερικού του κόσμου, να καταθέσει με την κίνηση την ισκιερή, σκοτεινιασμένη γωνιά που τον βαραίνει μέσα του, να δηλώσει το απρόσιτο από το λόγο ψυχικό φορτίο που τον πιέζει και δεν μπορεί, έτσι, να εκφραστεί. Και το θαυμαστό τουτο δέν παρατηρείται μονάχα στην πηγαία, την όρμέμφυτη συμπεριφορά του ανθρώπου, αλλά συμβαίνει το ίδιο και στη συμπεριφορά των ζώων. Στο γαμήλιο χορό της λιμπελούλας, το άρσενικό χορεύει για να γοητέψει και να προκαλέσει το θηλυκό. Στην έντυπωσιακή συνέχεια βλέπουμε το θηλυκό να μπαίνει κι αυτό στο μυστικό χορό, κάνοντας άπαντωὺς παράξενους κύκλους, που τελειώνει με την ένωση των έραστών.

Θόρυβοι και φωνές πλανιῶνται στον άέρα, βιολιά ακούγονται από μακριά -οί μουσικοί κάνουν κιόλας προθέρμανση-, κόσμος άνηφορίζει προς το χοροστάσι, αυτοκίνητα, μηχανάκια, σε λίγο ξεκινάει το πανηγύρι. Έμεις, ωστόσο, παρότι θα το θέλαμε- ανάγκη πασα να το παρακάμψουμε. Προγραμματίσαμε, πριν κλείσει ή μέρα το σύντομο κύκλο της, να ριχτούμε άπέναντι, στην γειτονική Πλαγιά, να δοῦμε και να θαυμάσουμε το μοναστήρι της Ζέρμας -ένα από τα σπουδαιότερα και παλιότερα μοναστήρια στο χώρο της Ηπειρου. Περνάμε σε λίγο- ξανά το παραδοσιακό γεφύρι και φτάνοντας στον κεντρικό δρόμο, συνεχίζουμε άριστερά -από την άλλη όχθη- τις άνηφοριές. Νάμαστε, κιόλας στον προορισμό μας. Άπέναντί μας θωροῦμε την Πλαγιά, νέο χωριό, μετακίνηση της παλιάς Ζέρμας λόγω κατολίσθησης. Από τη Ζέρμα ήταν κι ο ζωγράφος Μιχάλης, γνωστός στην έρευνα από τη Μονή Καμίνου Κοίμηση της Θεοτόκου, κοντά στο Δέλβινο της Βορείου Ηπειρου, της οποίας ιστόρησε το Καθολικό, το 1662 και το νάρθηκα δύο χρόνια άργότερα⁷. Μπορεί μάλιστα ο ίδιος να τοιχογράφησε και το ναό του Αγίου Νικολάου του χωριού Παρατζάνος στο Νομό Ιωαννίνων. Μπρός μας, πιά, νά, το ξακουστό μοναστήρι, επιβλητικό, μέσα στη σιωπή του, σοβαρό, με τη σφραγίδα της δικής του μοναδικής αρχιτεκτονικής γραμμής, κάτω άπ' την κορυφή του Γράμμου Μπουχέτσι (1.700 μ.). Το περιεργαζόμαστε. Χτισμένο, σύμφωνα με την παράδοση, το 679 από τον αυτοκράτορα του Βυζαντίου Κωνσταντίνο Πωγωνάτο, ξανακτίστηκε πολύ άργότερα, πιθανῶς τον 12ο ή 14ο αιώνα. Πέρα, ωστόσο, από τη θολή και άκανθώδη πορεία μιās προσπάθειας των έρευνητών, που είχε μετέωρα άποτελέσματα ως προς τα παραπάνω, δηλαδή έν σχέσει με τις χρονολογίες της πρώτης και των κατοπινῶν κτίσεων της Μονής, μπορούμε να συμπεράνουμε πῶς το μοναστήρι της Ζέρμας, στη θέση που βρίσκεται σήμερα -τουλάχιστον-, χτίστηκε το 1656 από τον Ιωάννη Νικολάου και ανακαινίστηκε το 1802. Προχωροῦμε προς τον περίβολο της Μονής. Σταματοῦμε στην πύλη της, στην ωραία

μαρμάρινη σύνθεσή της. Περιεργαζόμαστε τις έκφραστικές ανάγλυφες διακοσμήσεις, που πλαισιώνουν τις λιθόκτιστες παραστάδες της -μια πλημμυρίδα ζώων, μικρών πετούμενων, δίκην ενός κρυμμένου παραδείσου-, τὸ κεντημένο με περισσὸ γούστο καὶ φαντασία ὑπέρθυρο καὶ τιμοῦμε τὸ δημιουργικὸ μεράκι τοῦ λιθοξόου-καλλιτέχνη.

Προχωρῶντας πρὸς τὸ Καθολικὸ βλέπουμε τὰ ἐρειπωμένα κελιά τῶν μοναχῶν καὶ κατάλοιπα τοῦ μεγάλου περιβόλου τῆς Μονῆς πού τὴν πλαισιώνει καὶ προσδιόριζε τὸ προσωπικὸ της στίγμα. Μπαίνουμε στὸ νάρθηκα. Ἡ εἴσοδος τῆς ἐκκλησίας πού ἦταν ἀφιερωμένη στὴν Κοίμηση τῆς Θεοτόκου βρίσκεται στὴ δυτικὴ πλευρὰ της κι εἶναι μιά μικρὴ, τοξοειδῆς θύρα, με ὁμορφες μαρμάρινες παραστάδες καὶ ὑπέρθυρο με ἀνάγλυφο σταυρὸ, ἐκατέρωθεν τοῦ ὁποίου εἶναι ἀποτυπωμένη ἐπιγραφή, ἐπίσης με τὸν ἴδιο λαξευτὸν τρόπο, πού σχετίζεται με τὴν ἀνακαίνιση τῆς Μονῆς. Τὸ θυρότοξο στὴν ἐξωτερικὴ του πλευρὰ, κοσμεῖται με μικροὺς σχεδιασμοὺς ἀνθέων καὶ ἄλλων σχημάτων, πού ὑπακούουν στοὺς κανόνες μιᾶς βασικῆς ὁμοιομορφίας, ὅπως καὶ μιᾶς εὐρυθμῆς ἐκφραστικῆς. Κι ἔτσι, τὸ ὅλον ὑπέρθυρο κομψὸ καὶ χαριέν, παρ' ὅτι, βέβαια, κάπως "φορτωμένο", ταπεινὸ μὰ ἀπροσδόκητα ἐντυπωσιακὸ, μᾶς γοητεύει. Ὁ φωτισμὸς τοῦ Καθολικοῦ δυνητικὰ εἶναι ἀρκετός, καθὼς ἐπιδαφιλεύεται ἀπὸ ἕνα σωρὸ πηγῶν: τὰ μικρὰ παράθυρα τῶν τριῶν τρούλλων τῆς ἐκκλησίας (δώδεκα τὸν ἀριθμὸν), τοῦ πρόναου, τοῦ κυρίως ναοῦ καὶ τοῦ ἱεροῦ βήματος. Δεδομένου ὅμως ὅτι βρισκομαστε κοντὰ στὸ σούρουπο, κιόλας, πού προχωρεῖ γοργὰ πρὸς τὸ βασιλεῖο τῆς νύχτας, τὸ πελιδνὸ φῶς τ' οὐρανοῦ, τὸ ὁποῖο συμβάλλει ν' ἀντιληφθοῦμε τὰ πράγματα τοῦ χώρου, θ' ἀρχίσει πιά, νὰ θαμπώνει ὅπου γίνονται τὸ περίγραμμά τους. Ὁλόκληρο τὸ Καθολικὸ (καὶ τὰ τρία μέρη του) εἶναι ἱστορημένο με πολλές ἀγιογραφίες, καθὼς καὶ με ποικίλες συνθέσεις, πλεγμένες με τὸ γονιμοποιὸ σπόρο μιᾶς πλούσιας καὶ δημιουργικῆς φαντασίας. Ὡστόσο, ἀπ' ὅλον αὐτὸν τὸν ἐκπληκτικὸ διάκοσμο ἔχει καταγραφεῖ σὲ σημαντικὸ ἢ λιγότερο σημαντικὸ βαθμὸ ἕνα μεγάλο μέρος. Περιεργαζόμαστε με βουλιμία τις ἐναπομείνασες τοιχογραφίες. Φυσιογνωμίες ἀγίων, με πρόσωπο "βαρὺ" σχεδὸν σκυθρωπὸ κι ἕνα βλέμμα γεμάτο καρτερικότητα, πού κοιτᾶ πέρα, μακριά, λαμπρὴ χωματικὴ ἀπόδοση, ἐνίοτε, καὶ δομὴ, με μιὰ πόζα ἐντούτοις κι ἕνα σχεδιασμὸ προδιαγεγραμμένο στὸ βάθρο τῶν κανόνων τῆς τεχνοτροπίας τῆς πρώτης βυζαντινῆς περιόδου. Ἡ βυζαντινὴ τέχνη -ζωγραφικὴ καὶ ἀρχιτεκτονικὴ-, ὅπως βέβαια, συνέβη πάντα στὴν παγκόσμια ἱστορία τῆς αἰσθητικῆς, ὑπέστη μες στὸ δικό της βαθύτερο νόημα τοὺς ἐπηρεασμοὺς της, τις καλλιτεχνικὲς καὶ γενικότερα κοινωνικὲς της ἐπίδράσεις. Κάτω ἀπὸ αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ δεδομένο διεμόρφωσε τούτη τὴ δική της σφραγίδα, τὴ δική της φυσιογνωμία καὶ πρόταση στὴν πορεία τοῦ πολιτισμοῦ. Μιὰ σφραγίδα ὅμως πού ἀναμφισβήτητα ἄφησε δημιουργήματα πού ἄγγιξαν τὰ ὑψίστα ἐπίπεδα, τις μέγιστες κορυφές στὶς δύο τοῦτες εἰκαστικὲς τέχνες. Καὶ -γιὰ νὰ περιοριστοῦμε μόνο στὴν ἀρχιτεκτονικὴ της παρακαταθήκη- : τὴν Ἁγία Σοφία στὴν Πόλη, τὸν Ἅγιο Βιτάλιο τῆς Ραβέννας, τὸν καθεδρικὸ ναὸ τοῦ Κιέβου, τὸ Σαίν Φρόν τοῦ γαλλικοῦ Περιγκέ, τὸν Ἅγιο Μάρκο στὴ Βενετία.

Βλέπουμε τὸ Χριστὸ σὲ μιὰ λαμπρὴ τοιχογραφία -μιὰ ἀπ' τις πλέον ἑξοχες, ἴσως τοῦ ἑλλαδι-

κοῦ χώρου, τουλάχιστον ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐνδυμασία-, τὸ ποίημα τῶν ἐντυπωσιακῶν πτυχώσεων, τὴν ὅλη θαυμαστὴ σύνθεσή της. Παρατηροῦμε τὴν κομψότητα τῆς στάσης, τὴ χάρη, τὴ σοβαρότητα τοῦ προσώπου. Πιὸ κεῖ, ὁ Κοσμᾶς κι ὁ Δαμιανὸς βιώνουν -λές- μιὰ διαφορετικὴ κατάσταση: ἔντονη ἐκφραστικότητα “συνομιλητικό” βλέμμα, μὴ συνηθισμένο βυζαντινὸ ὕφος, συνθετικὴ τόλμη. Μακριὰ ἀπὸ ἐνοραματικὰ πετάγματα, οἱ δύο ἅγιοι ἔχουν στραμμένο τὸν ψυχισμό τους ὄχι πρὸς τὰ μέσα, καθὼς παρατηρεῖται σχεδὸν πάντα στὶς φυσιογνωμίες τῶν εἰκονισμένων ἁγίων, μὰ πρὸς τὰ ἔξω, πρὸς τὸν θερμὸ καὶ πάλλοντα κόσμο ποὺ ζοῦνε, θαρρεῖς κουβεντιάζουν κι εἶναι ἔτοιμοι νὰ σοῦ μιλήσουν. Μὲ δυὸ λόγια, μιὰ συγκρατημένη προσπάθεια ἀποδέσμευσης ἀπὸ τοὺς αὐστηροὺς ἐκφραστικοὺς δρόμους (ἔστω καὶ σὲ δευτερεύοντα περιθωριακὰ τους σημεία) μιᾶς μακροχρόνιας παράδοσης ποὺ χαρακτηρίζει τὴν τέχνη τοῦ ἀνατολικοῦ ὀρθόδοξου χριστιανισμοῦ εἶναι παρούσες στὴν περὶ ἧς ὁ λόγος ἐνδιαφέρουσα τοιχογραφία. Στὸν καθολικό, ἐπίσης μᾶς ξαφνιάζει τὸ ὕφος μιᾶς ἄλλης τοιχογραφίας ποὺ παριστάνει τὴν Παναγία. Σοφὰ μελετημένο, δουλεμένο μὲ πολλὴ μαστοριὰ σύνολο, μᾶς κερδίζει, συγχρόνως, μὲ τὴ χάρη καὶ τὴν κομψότητα, τὸ καρτερικὸ καὶ σχεδὸν συνοφρυωμένο βαθὺ βλέμμα τῆς Παναγίας (τῆς λείπει πολὺ ἡ γλυκύτητα στὴν ὁποία μᾶς ἔχουν οἱ περισσότεροὶ ἁγιογράφοι συνηθίσει, μὰ, ἰδίως μᾶς αἰφνιδιάζει ἡ ἐπιμήκυνση τῆς θωριάς της, μιὰ ἔμφαση τοῦ ζωγράφου νὰ “τραβηχτεῖ” πρὸς τὰ πάνω, ψηλὰ καὶ νὰ λεπτύνει τὸ παράστημα τῆς Θεοτόκου -πρόδηλο σύμπτωμα μιᾶς διαφορετικῆς “ματιᾶς” τοῦ δημιουργοῦ.

Ἀφήνουμε τὴ Ζέρμα τοῦ σούρουπου νὰ ριγᾷ στὴ γαλήνια μακαριότητα ποὺ τὴν περιβάλλει καὶ κατηφορίζουμε πρὸς τὸν Σαραντάπορο. Πίσω μᾶς διαγράφεται, πιά, μὲς στὸ μουντό, τὸ ἀβέβαιο φῶς τοῦ προχωρμένου δειλινοῦ, ἡ κορφογραμμὴ τῶ μακεδονικῶν βουνῶν, ὁ Γράμμος ὀρθώνει τὰ τελευταῖα του ἀντερείσματα πρὸς τὰ δεξιά, πλάι μᾶς τὸ ποτάμι μουρμουρίζει· παλιές, παμπάλαιες ἱστορίες ξεδιπλώνει ὁ φλοίσβος τοῦ νεροῦ, φωνές καὶ ποδοβολητὰ ἀλόγων, τὸ ἀτέλειωτο καρβάνι τῶν λαῶν, ὁ πόνος καὶ ὁ πόθος τῆς ἀνθρώπινης ὁμάδας νὰ καταλαγιάσει, νὰ βρεῖ σίγουρο ἀραξοβόλι, νὰ ὑπάρξει. Ἐδῶ ἦταν ἓνα ἀπὸ τὰ μεγάλα περάσματα τῆς μετακίνησης τῶν λαῶν, ποὺ διέσχιζαν τὴν Πίνδο ἀπ’ τὰ πανάρχαια χρόνια καὶ τραβοῦσαν πρὸς τὸ νότο, πρὸς τὰ ὀροπέδια καὶ τοὺς γόνιμους κάμπους τῆς Ἡπείρου καὶ τῆς Αἰτωλοακαρνανίας καὶ μακρύτερα. Ἄγριοι, ὅπως ἐτοῦτα τὰ ψηλὰ βουνά, μὲ μπούσουλα τὸ ἐνστικτο καὶ τὸ φυσικό τους σφρῖγος, ποὺ τοὺς μακρινοὺς ἐκείνους καιροὺς ἦταν ἀκόμη στιβαρά, ὀρμῶντας, ἄνοιγαν τοὺς δρόμους κι ἔμπαιναν στὸ χορὸ τῆς ἱστορίας. Φτάνουμε στὴν παράκαμψη τῆς Μόλιστας. Μόλις ποὺ διακρίνονται μὲς στὴ νυχτιὰ οἱ δασωμένες τῆς πλαγιές καὶ τὸ φίδι τοῦ δρόμου ποὺ σέρνεται γκριζόσκουρα στὴν ἀνηφόρα καὶ χάνεται κατόπι στὶς κοντινὲς στροφές. Πίσω τους ἀνασαίνει τὸ Γαναδό, ἡ Μόλιστα καὶ τὸ Μοναστήρι - τὰ τρία ἀδερφοχώρια, κοντὰ σὰ γειτόνοι, μαστορομάνες καὶ τοῦτα (μᾶς ἔδωσαν τοὺς σπουδαίους Σπ. Χαρισιάδη καὶ Μιλ. Λιόντο), στὴν ἀγκαλιὰ τοῦ γεροσμόλικα καὶ τοῦ Γράμμου.

Ἀνάμεσα ἀπὸ Μόλιστα καὶ Μοναστήρι, σὲ μιὰ καταπράσινη εἰδυλλιακὴ περιοχὴ, βρίσκεται ἡ Μονὴ τῆς Παναγίας. Χτισμένη τὸ 1672 ἢ, κατ' ἄλλη πρόταση, ἐνδεχομένως τὸν 16ο αἰώνα (τὸ πρῶτο μοναστήρι), ξαναχτίστηκε τὸ 1819 καὶ ἀνακαινίστηκε τὸ ἔτος 1892, σύμφωνα μὲ χρονολογίες τῆς ἐκκλησίας. Ἡ Μονὴ τῆς Μόλιστας εἶναι πλούσια στὴν ἀκμὴ της. Μὲ σημαντικὴ κτηματικὴ περιουσία, ζωικὸ κεφάλαιο καὶ γεωργικὸ κλῆρο, ἐκτελοῦσε πληθῶρα κοινωφελῶν ἔργων. Εἶχε δὲ ἡγούμενο καὶ περὶ τοὺς δέκα μοναχοὺς. Μάλιστα καταγράφεται πὼς πιθανότατα μόναζαν, συγχρόνως (ἢ γιὰ κάποιο χρονικὸ διάστημα) καὶ μοναχές. Ὁ μοναχισμὸς στὴν Ἠπειρο εἶχε μακραίωνη δράση. Μὲ πρωταρχικὴ του μορφή τὸν ἀσκητικὸ ἢ μοναχικὸ βίον, ποὺ ἤδη ἀπὸ τὸν τρίτον αἰώνα βρισκόταν σὲ ἀνάπτυξη (στὴ Βόρειο Ἠπειρο μαρτυροῦνται μάλιστα τὰ πρῶτα ἀσκηταριά, στὴν περιοχὴ τῆς Ἀπολλωνίας), συνεχίζεται μὲ τὴν ἵδρυση τῶν πρώτων μοναστηριῶν (Μονὴ Μεσοποτάμου κ.λπ.), τὸν ἴδιον καιρὸ, γιὰ νὰ φτάσουμε, κατόπιν, στὸν 6ο καὶ τὸν 7ο αἰώνα, μὲ τὶς Μονὲς Βοτσᾶς, Μολυβδοσκεπάστης, Λιμπόχοβου καὶ Τσέπου, τὶς ὁποῖες ἱδρύει ὁ Κωνσταντῖνος Δ' ὁ Πωγωνᾶτος ἢ τὶς Μονὲς Ζωναρίων (ἢ Κακιωμένου), Διβροβουνίου καὶ Δίβρης καὶ Ὑπαπαντῆς Δρυμάδων -κτίσματα τῶν Κομνηνῶν- καὶ τὶς Μονὲς τῆς Ἄρτας Παρηγορίτισσα, Ἁγία Θεοδώρα, Κάτω Παναγιά, Βλαχερνῶν, Κόκκινη Ἐκκλησιὰ κ.λπ. τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἠπείρου. Τὴν περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας παρατηρεῖται μιὰ ἀκόμη μεγαλύτερη ἀνθιστὴ τοῦ ἠπειρωτικοῦ μοναχισμοῦ -ἀνθιστὴ ποὺ βρῖσκει τὴν κορύφωσή της (περισσότερο ὅσον ἀφορᾷ τὴν οἰκονομικὴ πτυχὴ τοῦ ζητήματος) στοὺς χρόνους τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ τοῦ Τεπελενλή. Ὁ τελευταῖος, πράγματι ἀνάγκαζε μὲ τὴ συμπεριφορὰ του τοὺς χριστιανοὺς νὰ δωρίζουν στὴν ἐκκλησιὰ καὶ ἰδίως στὰ μοναστήρια τὴν περιουσίαν τους. Ἔτσι μονάχα, κάτω ἀπὸ τὴν σκέπη τους θὰ προστατεύονταν τούτῃ ἀπὸ τὰ ἀρπακτικὰ νύχια καὶ τὶς διαθέσεις μιᾶς σκαιᾶς σατραπικῆς Ἀρχῆς. Θαυμαστὰ ἀποτελέσματα ὁ ἠπειρωτικὸς μοναχισμὸς εἶχε καὶ σὲ μιὰν ἄλλη πλευρὰ του: σ' αὐτὴ τῆς λογιωσύνης τῶν μοναχῶν, τῆς ἐκπληκτικῆς ἐπίδοσής τους στὰ γράμματα καὶ τὶς Τέχνες. Ἀπὸ τὴ συστηματικὴ ἀντιγραφὴ καὶ ἀνθολόγησι κειμένων τῆς ἀρχαίας μας γραμματείας ὡς τὴ συγγραφὴ σπουδαίων, ἐνίοτε, φιλοσοφικῶν ἐπιστημονικῶν πονημάτων. Μιὰ σεβαστὴ χορεία κορυφαίων ἐργατῶν τῆς πέννας καὶ τοῦ στοχασμοῦ περιλαμβάνεται μεταξὺ ἐνὸς πραγματικοῦ πλήθους μοναχῶν στὴν Ἠπειρο ποὺ εἶχαν ἐνσχύφει καὶ διακονοῦσαν τὰ γράμματα μὲ ἀξιοσημεῖωτα ἀποτελέσματα. Ἄς ἀναφέρουμε κάποιους πολὺ διαπρεπεῖς ἀπὸ τὴν πρώτη κατηγορία: Μάξιμος Γραικός, Διονύσιος ὁ Φιλόσοφος, Ματθαῖος Μυραίων, Βησσαρίων Μακρῆς, Νεόφυτος Δούκας, Μεθόδιος ὁ Ἀνθρακίτης, Παρθένιος Κατζούλης, Μελέτιος Μήτρου.

Τὸ αὐτοκίνητο γλιστρᾷ μέσα στὴ νύχτα. Φεύγουμε ἀπ' τὸ κράτος τοῦ Γράμμου καὶ τοῦ Σμόλικα, ὁ Σαραντάπορος μᾶς ἀποχαιρετᾷ, πίσω μας ἀπομακρύνονται τὰ μαστοροχώρια, τρυπωμένα μέσα στὰ δασωμένα τους κορφοβούνια καὶ στὶς πλαγιές. Σὲ λίγο θὰ τὰ πάρει ὁ ὕπνος. Τὸ φεγγάρι, ψηλά, μαγικό, σὰν παλιὸ μυστήριον, ρίχνει ἐδῶ κάτω, τὸ ἀμυδρὸ του φῶς καὶ σκιαγραφεῖ τὶς ἀβέβαιες, τὶς μουντὲς σιλουέτες τῶν βουνῶν. Ἡσυχία παράξενη βασιλεύει τριγύρω. Κουδουνίσματα ἀκούγονται ἀπ' τὰ πλάγια. Τ' ἀστέρια τρεμοσβήνουν ψηλά κι ἡ νύχτα σὰ μάγισσα, μᾶς συνε-

παίρνει. Ποῦ ταξιδεύει ὁ κόσμος, ποῦ τραβᾶ; Ἴσκιοι βουβοὶ γεμίζουν τὸν περίγυρο, κελαηδισμοὶ φουντώνουν στὰ δάση. Θεέ μου, τί βραδιά, εἶναι τούτη; ... Μυρουδιές φέρνει τ' ἀγέρι ἀπ' τὶς κορφές καὶ ψιθυρίζει σὰν κάτι, σὰν κάτι στ' αὐτί μας... Σίγουρα θά'ρθει ἡ ἀνοιξη συλλογίζομαι -δὲ γίνε-
 νεται: φτάνει ὅπου νᾶναι κι ἡ Καθαρὰ Δευτέρα... Μεσάνυχτα -γιὰ δές!- κι ὅμως δὲν κλείσαν τὰ
 φῶτα τους τὰ χωριατόσπιτα... Θὰ συντάσσονται ἀκόμα οἱ μαστόροι γιὰ τὸν αὐριανὸ μεγάλο δρό-
 μο τους. Ὅλα τὴν αὐγὴ πρέπει νᾶναι πανέτοιμα. Πρὶν σβῆσουν τ' ἄστρα, τὰ μπουλούκια καὶ τὰ
 φορτωμένα μουλάρια θὰ ξεκινήσουν: Ὁ Ζιώγα Φρόντζος θὰ πάει νὰ χτίσει τὸ μεγάλο γεφύρι τῆς
 Κόνιτσας, οἱ Γιωσαῖοι ἀπ' τὴ Βούρμπιανη -οἱ ξακουστοὶ μαστόροι- θὰ τραβήξουν κατὰ Γιάννινα
 μεριά, ὁ Γιώργη Γκόσιος, Β. Δέδος καὶ Ἀπ. Λώλος κατὰ νότο, ὁ Γιαννούλη Τσερώνης θὰ πάει πρὸς
 Ἀργυρόκαστρο, ὁ Λάμπρο Μπέτσας ἢ Καραγιάννης, κατὰ τὰ Πωγόνια, οἱ Κ. Σούρλας, ὁ Σίμο
 Ψύλλος, Ρίζος Κ. Παπαϊωάννου θὰ πᾶνε πρὸς Ζέρμα νὰ ξαναχτίσουν τὸ μοναστήρι τῆς, ὁ Γιώργο
 Βαζούκης κι ὁ Χ. Ἰωάννου κατὰ νότο. Ἡ Πυρσόγιαννη, ἡ Βούρμπιανη κι ἡ Καστάνιανη, τὸ Κά-
 ντσικο καὶ τὸ Πληκάτι, τὸ Λούφικο, ἡ Στράτσιανη, ὁ Νικάνορας, ἡ Ἐξοχή, τὸ Ἀσημοχώρι, τὸ Κε-
 ράσοβο, ἡ Ἀγ. Βαρβάρα, ἡ Ζέρμα, ἡ Πουρνιά, τὸ Γαναδιό, ἡ Ὁξιά κι ἡ Λαγκάδα, ἡ Μόλιστα βρί-
 σκονται, κιόλας, στὸ πόδι. Τὸ ταχιά -πρὶν χαράξει- θὰ ξεπροβοδίσουν τοὺς πρωτομαστόρους τους,
 τοὺς μαστόρους καὶ τοὺς κλειδοσάδες, τὰ λασποπαῖδια, τὰ τσιράκια, τὰ μπαρτζούλια, τοὺς ντα-
 μαρτζῆδες καὶ τοὺς κυρατζῆδες. Οἱ μανάδες μὲ τὰ μαξούμια στὴν ἀγκαλιά, οἱ γονεῖς καὶ τὸ συγ-
 γενολοί, κουμπαριές καὶ φίλοι, ὁ παπᾶς ποῦ θὰ εὐλογῆσει τὸν πικρὸ μισεμό, ὅλοι θὰ βρίσκονται
 ἐκεῖ. Κι ἀκόμα τὸ στερνὸ ἀποχαιρετιστήριο τσιμπροῦσι τῶν στρατοκόπων, μὲ τὸ τραγούδι τὸ γλε-
 ντζέδικο ἀλλὰ καὶ τὸ παραπονιαρικο νὰ σκίξει τὸν ἀγέρα τοῦ πρωينوῦ, νὰ ξεθυμαίνει, νὰ ξεσπᾶ ἢ
 βαλαντωμένη καρδιά, τὰ πρόσωπα τὰ βουρκαμμένα καὶ -στερνά- στὰ χέρια τὰ μαντήλια νὰ κου-
 νιοῦνται... νὰ κουνιοῦνται... Σβῆσαν, πιά, τὰ φῶτα στὰ Μαστοροχώρια. Βαριοκοιμοῦνται. Προ-
 χωρημένη ἡ νύχτα.... Πάψε, μικρὸ πουλὶ τῆς ἐρημιᾶς καὶ θὰ ξυπνήσουν οἱ μαστόροι. Δύσκολες
 δουλειές καὶ στράτες τοὺς προσμένουν. Ἔχουν νὰ πᾶν σὲ χῶρες καὶ σὲ χῶρες. Θὰ χτίσουν τὸ ρη-
 μαδιασμένο τόπο τους. Θὰ χτίσουν τὴν Ἑλλάδα καὶ τὸν κόσμο...

Σημειώσεις

1. Βλ. Δ. Στεμέλου, ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΛΑΪΚΗ ΤΕΧΝΗ, Ἐκδ. "Ἀλκαῖος", Ἀθήνα 1975, σ. 107.
2. Ὁ.π., σ. 105.
3. Ὁ.π., σ. 107.
4. Τὸ "καρποφόρησε" παραπέμπει περισσότερο στὴν ἀπόκτηση τοῦ ὑλικοῦ καὶ λιγότερο στὴν τακτοποίηση καὶ παρουσίασή του στὸ μουσεῖο, πρᾶγμα ποῦ σύντομα, πιστεύουμε, θὰ γίνεῖ.
5. Φυλὴ μεγάλωσμων σκύλων ποῦ χρησιμοποιοῦνται ὡς φύλακες.
6. Ὁ.π., σημ. 3, σ. 36.
7. Βλ. Φοῖβου Πιομπίνου, ΕΛΛΗΝΕΣΣ ΑΓΙΟΓΡΑΦΟΙ ΜΕΧΡΙ ΤΟ 1821, Ἀθήναι 1979, σ. 168.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

συλλογή φωτογραφιών
παραδοσιακής αρχιτεκτονικής

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Οἱ πρῶτοι ποὺ μελέτησαν συστηματικὰ τὴν ταυτότητα τῆς παραδοσιακῆς ἀρχιτεκτονικῆς στὴ χώρα μας ἦσαν οἱ διαπρεπεῖς ἐπιστήμονες τοῦ εἴδους Γεώργιος Μέγας καὶ Ἀριστοτέλης Ζάχος. Τὸ βασικὸ χαρακτηριστικὸ γνῶρισμα τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τούτης, ξεχωριστὰ ἐντυπωσιακό, εἶναι ἡ πολυμορφία, ἀναγκαῖα συνέπεια τῆς γεωγραφικῆς, περισσότερο, καὶ κλιματολογικῆς ποικιλίας, ποὺ -στὴν περίπτωσή μας, συγχρόνως- ὀρθώνει, ἀκόμη καὶ σήμερα δύσβατους φραγμούς στὴν ἐπικοινωνία. Πολὺ χοντρικά, δύο εἶναι οἱ κύριοι τύποι τῆς παραδοσιακῆς οἰκίας στὴ χώρα μας ποὺ ἔφτασαν ὡς ἐμᾶς: ὁ στερεοελλαδικὸς καὶ ὁ νησιώτικος. Οἱ σημαντικώτεροι παραδοσιακοὶ οἰκισμοί, ποὺ παραπέμπουν στὸν πρῶτο βρίσκονται στὸ Πήλιο, στὸ Ζαγόρι καὶ γενικὰ στὴν Πίνδο, στὴν Ὀρεινὴ Ἀρκαδία καὶ στὴ Μάνη, ἐνῶ οἱ σπουδαιότεροι τοῦ νησιωτικοῦ τύπου εἶναι στὴν Κρήτη, στὶς Κυκλάδες καὶ στὸ εὐρύτερο Αἰγαῖο. Χωρὶς δυσκολία μπορεῖ νὰ διακρίνει (καὶ νὰ αἰτιολογήσει) κανεὶς μάλιστα τὶς ξεχωριστὲς φόρμες τῶν δύο τούτων κατηγοριῶν καὶ ἀρχιτεκτονικῶν τύπων οἰκίας: ὁ στερεοελλαδικός, ποὺ γεωγραφικὰ κυριαρχεῖ ἀπὸ τὴν Πελοπόννησο ὡς πάνω τὴ Μακεδονία καὶ τὴ Θράκη, εἶναι ὁ πιὸ “βαρὺς” στὴ φόρμα καὶ στὰ χωρῶματα, μὲ πέτρινη, συχνὰ δίχως ἐπίχρισμα, τοιχοδομὴ καὶ πλακόστρωτη, ἀνορθωμένη στέγη. Ὁ νησιώτικος, σίγουρα πιὸ στερεότυπος, δομημένος μέσα σὲ πυκνοὺς οἰκισμοὺς, στερεῖται ἀνορθωμένης, στέγης καὶ αὐλῆς καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κρατᾶ ἐπιχρισματικὲς προσόψεις. Καὶ οἱ δύο τούτες βασικὲς κατηγορεῖς σπιτιῶν φανερό πῶς “ὑπακούουν” πρωτίστους στους γεωγραφικοὺς λόγους καὶ τὶς ἰδιορρυθμίες τῶν περιοχῶν τους: στὸ “βαρὺ” συχνὰ ὀρεινὸ τῆς πλαίσιον ἢ πρώτη καὶ τὸ δρυμὸ κλίμα ποὺ τὴ δυναστεύει, στὸ δεσπόζον θαλασσινὸ τοπεῖο καὶ τὸ μεσογειακὸ κλίμα ἢ δεύτερη.

Προκειμένου περὶ τοῦ στερεοελλαδικοῦ τύπου οἰκίας καὶ σύμφωνα μὲ τὶς διαπιστώσεις τῆς ἔρευνας, ὑπάρχουν βασικὲς ἀρχιτεκτονικὲς “λύσεις” στὸ παραδοσιακὸ μας σπίτι ποὺ μᾶς ἔρχονται κατευθεῖαν ἀπὸ τὴν κλασσικὴ καὶ τὴν προκλασσικὴ περίοδο. “Ἀρχαῖες καὶ βυζαντινὲς μορφὲς πέρασαν αὐτούσιες στὴν παραδοσιακὴ ἀρχιτεκτονικὴ τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Μακεδονίας”, γράφει ὁ Ἀριστοτέλης Ζάχος. Τὸ “σιχνασί” ὁ προτασσόμενος ἐξώστης τοῦ πρώτου ὀρόφου π.χ. -ποὺ τόσο συνηθίζονταν παλιότερα στὰ ἀστικά, κυρίως, κέντρα τῆς χώρας, θεωρούμενο μάλιστα, συχνά, τούρκικο- εἶναι πιστὴ ἀρχαιοελληνικὴ πρακτικὴ. Τὸ ἴδιο καὶ ἡ βασικὴ ἀρχιτεκτονικὴ διάπλαση ποὺ ἐπιμένει νὰ “βλέπει” στὴν αὐλὴ καὶ ὄχι πρὸς τὸ δρόμο, τὴν ὁποία συναντοῦμε ἀρκετὲς φορὲς σὲ ἀρχοντικὰ καὶ σὲ λαϊκὰ -ἐνίοτε- σπίτια. Ἡ ἐξέλιξη ὅμως, κάτω ἀπ’ τὸν ἀτέλειωτο βηματισμὸ τῆς Ἱστορίας καὶ τῶν συνθηκῶν τῆς κάθε ἐποχῆς, προχωρᾶ κι’ ἐδῶ. Ἡ παλιὰ ἐκφραστικὴ ἀντικαθίσταται ἀπὸ τὴν νέα, ξένοι “τρόποι” παρεισδύουν στὸ χτίσιμο τοῦ σπιτιοῦ, καί, πολὺ περισσότερο

καὶ γενικώτερα, τοῦ πολυόμορφου κτηρίου, ὅμως κάποια θεμελιώδη, βασικά ἐρείσματα τῆς παράδοσης, ποὺ τὰ βλέπουμε στοὺς τελευταίους οἰκισμοὺς της καὶ ποὺ τὴ χαρακτηρίζουν, δομοῦν καὶ σήμερα μὲ τὸν τρόπο τους - μὲ τὸν ὄχι, σίγουρα, ἀποφασιστικό τους τρόπο-, συγχρόνως μὲ τὰ λοιπὰ δεσπύζοντα μοντέρνα δεδομένα, τὴ σημερινὴ ἐλληνικὴ ἀρχιτεκτονικὴ. Τὴ δομοῦν σίγουρα (μὰ ὄχι, ὡστόσο, συχνά), συνδράμοντας στὸ νὰ συγκρατεῖ κάτι ἐτούτη ἀπ' τὴ στέρεη, παλιά της ταυτότητα, ποὺ ξεπηδοῦσε πηγαία ἀπ' τὸν ψυχισμό αὐτοῦ τοῦ τόπου καὶ τοῦ κόσμου του καὶ σάρκωνε τὰ πάθη, τὰ ὄνειρα καὶ τοὺς καύμους του.

B.M.

Δημόσια Κεντρικὴ Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

1. Βλ. Ἀριστοτέλη Ζάχου, Ἀρχιτεκτονικὰ σημειώματα, περιοδικὸ ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ Γιάννινα 1928.

39. Στὰ Δολιανὰ. Τρίπατο σπίτι με κατοπινές ἐπεμβάσεις. Πόρτα με παραστάδες ἀριστερά, ὑπέρθυρα καὶ πελεκητὲς λιθοδομὲς στὰ παραθύρια.

40. Σπίτι στὸ Συρράκο με στεγασμένο ἐξώστη, βόλτο καὶ φουρούσια κάτω ἀπ' τὰ κομσὰ παράθυρα.

41. Στή Ροδαυγή τῶν Τζουμέρκων.
Ἄριστερά, ὁ ἔντονα ἀνισόπεδος
δρόμος ποῦ “πιέζει” τὴ γενικὴ δομὴ
καὶ τοὺς στενοὺς τῆς χώρου.

42. Ξανὰ στὴ Ροδαυγή. Στὸ κέντρο,
στεγασμένο πλατύσκαλο καὶ
τοιχοποιΐα ἀπὸ τσατμά, δεξιά.

43. Πυργόσπιτο στην Παραμυθιά.
Κομσὴ καὶ προσεγμένη οἰκοδομή,
μὲ σιδηροκατασκευὲς καὶ φου-
ρούσια κάτω ἀπ' τὰ χαρακτηρι-
στικὰ παραθύρια.

44. Δίπατο σπίτι στο Γανναδιό τῆς Κόνιτσας.

45. Καλαρύτες. Σπίτι με θουρούσια, τοξοτά παράθυρα και πορτόνι. Τὸ χωριάτικο σπίτι στάθηκε ἡ πηγή καὶ ἡ προέλευση, σύμφωνα με τὸ διαπρεπὴ ἀρχιτέκτονα Ἀριστοτέλη Ζάχο, τοῦ ἀστικοῦ νεοελληνικοῦ σπιτιοῦ. Σ' αὐτὸ πράγματι, βασίστηκε καὶ προχώρησε ἡ ἐξέλιξή του, σύμφωνα βέβαια καὶ με ἄλλους παράγοντες καὶ ἐπηρεασμούς, γεωγραφικούς, οἰκονομικούς, ἱστορικούς κ.λπ.

46. Στὴ Μόλιστα. Δεῖτε τὰ ζευγαρωτὰ χαρακτηριστικὰ παράθυρα, τὴ γενικὴ περιποιημένη δομὴ, ποὺ δὲν ξεφεύγει, ὡστόσο ἀπ' τὰ βασικὰ ἐρείσματα τοῦ στερεοελλαδίτικου παραδοσιακοῦ μας σπιτιοῦ.

47-48. Αστικά σπίτια στα
Γιάννινα, όπου άνα-
δεικνύεται μία ποικι-
λία παραδοσιακῶν
στοιχείων και μορφῶν.

49-50. Δίπατα σπίτια: στα
Γιάννινα και στην
Πωγωνιανή (αντί-
στοιχα).

51-52. Στην Καστάνιανη (Κονίτσης), πάνω και στη Δροσοπηγή (Κονίτσης, επίσης) δεξιά.

53-54. Στὸ Γανναδιὸ Κόνιτσης, στὰ Μαστοροχώ-
ρια. Παλιὰ γκαλντερίμια, πεζούλια καὶ καμι-
νάδες, πόρτες καὶ καμαρωτὰ παράθυρα, ἕνας
ἴσκιος μᾶς κυνηγᾷ ἀπ' τὸ παρελθόν...

55. Στὸ Τόσκεισι, παλιὸ ἀρχοντικό.

56. Στόν Καταράχτη
Τζουμέρκων.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

57. Στο Γραμμένο. Προσέξτε τις διαφορές με το προηγούμενο σπίτι στην τοιχοποιία και τούς εξώστες και τις ομοιότητες στις στέγες και τις καμινάδες.

58-59. Στὰ Γιάννινα: στὸ Ἀρχιμαντρεῖο καὶ στὸ
μῶλο - ἀντίστοιχα.

60. Στην Πρέβεζα.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

61. Στην Παγωνισιά.

62. Άρτα. Ένδιαφέρουσα δημιουργία με κομσά, προσεγμένη τοξοδομή, διπλή έξωτερική σκάλα με βόλτο και καμαρωτό κατώϊ.

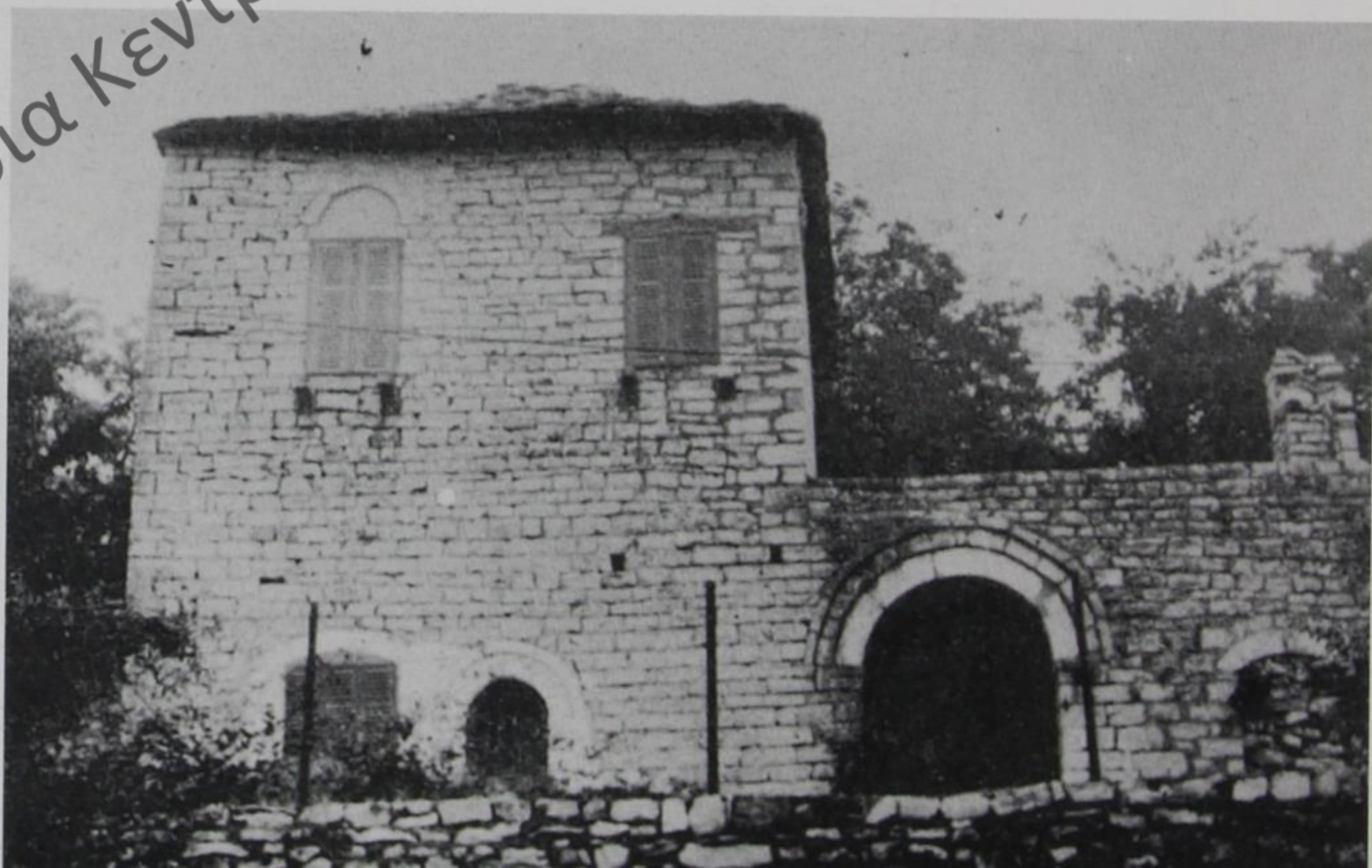
63-64. Χαρακτηριστικά σπίτια
στην Κράψη (πάνω) και
στην Καρίτσα (κάτω).

65. Κράφη.

66. Καλαρύτες.

67-68. Στὸ Γανναδιὸ καὶ στὴ Μόλιστα (ἀντίστοιχα). Τὰ μαστοροχώρια τοῦτα, καθὼς καὶ τ' ἄλλα τῆς περιφέρειας τους, ἔβγαζαν περίφημους μαστόρους ποὺ γύριζαν τὴν Ἑλλάδα (κι ὄχι μόνο αὐτή), χτίζοντας στὰ χωριά καὶ στὶς πόλεις σπίτια, σχολεῖα κ.λπ. καὶ κρατῶντας ζωντανή τὴν τέχνη τους - τὴν μακραίωνα παραδοσιακὴ τους τέχνη.

69. Γιάννινα στην όδο Βλαχάβα. Άξιό-
λογη αρχιτεκτονική σύνθεση
ευφάνταστης σύλληψης και πολύ
προσεγμένης εκτέλεσης, όπου ο
διάκοσμος ως σύνολον, με τὸ ζευ-
γάρωμα και τὴ σύνθεση τῶν ἀντι-
θέτων (σοβᾶς και πέτρας, σίδηρο
και ξύλο κ.λπ.) κερδίζει τὴν ἀπο-
δοχή μας.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

70. Στὰ Γιάννινα και πάλι. Σπίτι με
συχνασί, γείσο και καφασωτὰ πα-
ράθυρα.

71. Στά Γιάννινα, στο κάστρο.

72. Τὸ σπίτι στή προηγούμενη σελίδα, φωτ. 69.

73-74. Άρχοντικά στο Βραδέτο
Ζαγορίου.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

76. Καμινάδες στὰ Δολιανά
καὶ στὸ Ἑλληνικὸ (Λου-
ζέτσι) - ἀντίστοιχα. Πα-
ρουσίες τοῦ ἡπειρωτικοῦ
σπιτιοῦ καταπέτρινες,
ξεφυτρώνουν, λές, ἀπ' τὶς
πλακόστρωτες στέγες,
κομσές, ἀγέροχες, νὰ ξε-
θυμάνουν. Νὰ ξεθυμά-
νουν καὶ νὰ φέρουν εἰς
πέρας τὸ χρέος τους: νὰ
στείλουν ψηλὰ στὸν
οὐρανὸ (ἐκεῖ ποὺ “εἶναι ἡ
θέση του”), κατὰ τὸν ἀρι-
στοτέλη, τὸν ἀνωθρόσκο-
ντα καπνὸ.

77. Στην Πωγωνιανή.

78. Στους Καλιότες.

79. Μονοδέντρι (Ζαγόρι).

80. Στήν Πρέβεζα.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

77. Στην Πωγωνιανή.

78. Στους Καλαρϋτες.

79. Μονοδέντρι (Ζαγόρι).

80. Στην Πρέβεζα.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

81-82. Στά Γιάννινα:
Τὸ βασίλειο τῆς πέτρας.

Δημόσια Κεντρικὴ Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

83-84. Στά Γιάννινα (Μώλος).

85. Γιάννινα. Στὴν ὁδὸ Σούτσου (Μῶλος). Ἐνα ἀπ' τὰ ὠραιότερα σπίτια παραδοσιακῆς ἀρχιτεκτονικῆς στὴν πόλη: τὸ σπίτι τοῦ Σταμάτα. Μία σπάνια δομὴ ποὺ βρίθει κομσότητος καὶ πλῆθους αἰσθητικῶν λύσεων.

86. Γιάννινα.
Στὸ Κριθαροπάζαρο.

87. Στὸ Γεροπλάτανο
Πωγωνίου.

88. Παλαιοχώρι
Παραμυθιάς.

89. Κόνιτσα Τὸ “σπίτι τῆς Χάμκως”.

90. Νεγάδες - άποψη.

91. Δερβίζιανα.

92. Άμπελοχώρι Τζουμέρκων.
Χαρακτηριστικές περι-
πτώσεις τοιχοδομής, στε-
γασμένου εξώστη, υπέρ-
θυρων κ.λπ. στα δύο δια-
φορετικά σπίτια.

93. Στη Δωδώνη.

94. Στο Βουτσαρά.

95. Στη Μόλιστα. Κλιμακωτή οικόδομη με ξυλοκατασκευές, στεγασμένες πόρτες με μαυρόπλακα, καθώς οι σκεπές - λύση τῆς περιοχῆς πού τὴ βλέπουμε σ' ὅλα τὰ Μαστροχώρια - σοφὸς προσανατολισμός.

Δημόσια Κεντρικὴ Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

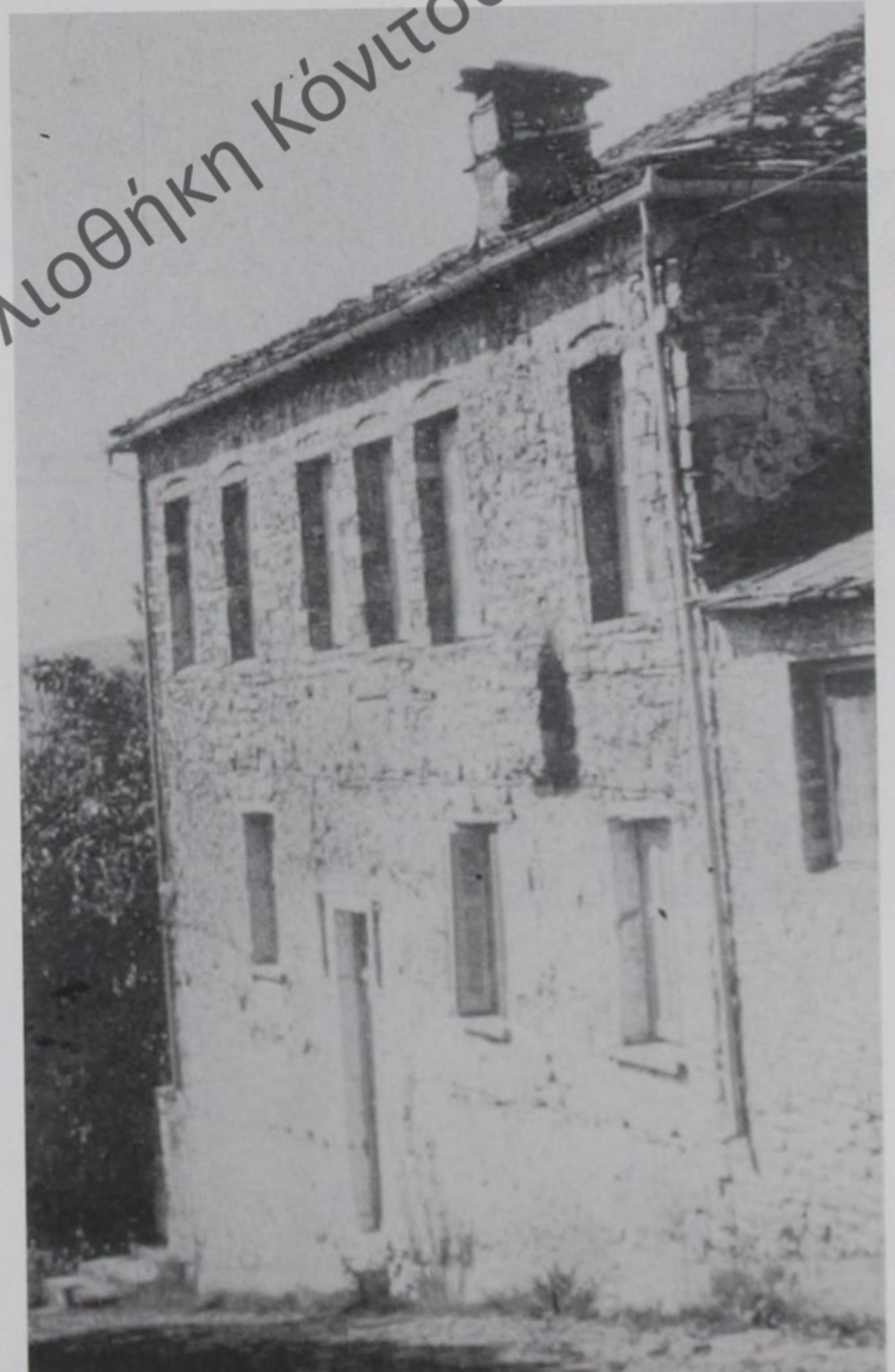
96. Στὴν Κόνιτσα.

97. Στην Πράμαντα.

98. Στην Κόνιτσα.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

99-100. Στην Πρέβεζα. Τὸ ἀστικὸ σπίτι στὴν Πρέβεζα ὑπέστη ἐπηρεασμοὺς στὴ μορφολογία του καὶ ἀπὸ τὴ βενετσιάνικη τεχνοτροπία, λόγω τῆς κατοχῆς της ἀπὸ τοὺς Δόγηδες γιὰ μιὰ ἑκατονταετία, κοντά, ἀλλὰ καὶ τῆς γειτνίασῆς της μὲ τὰ Ἐπτάνησα.

101-102. Στην Πρέβεζα.

103-104. Πρεβεζάνικα μπαλκόνια κε-
ντημένα “μὲ τὸ βελονάκι”.

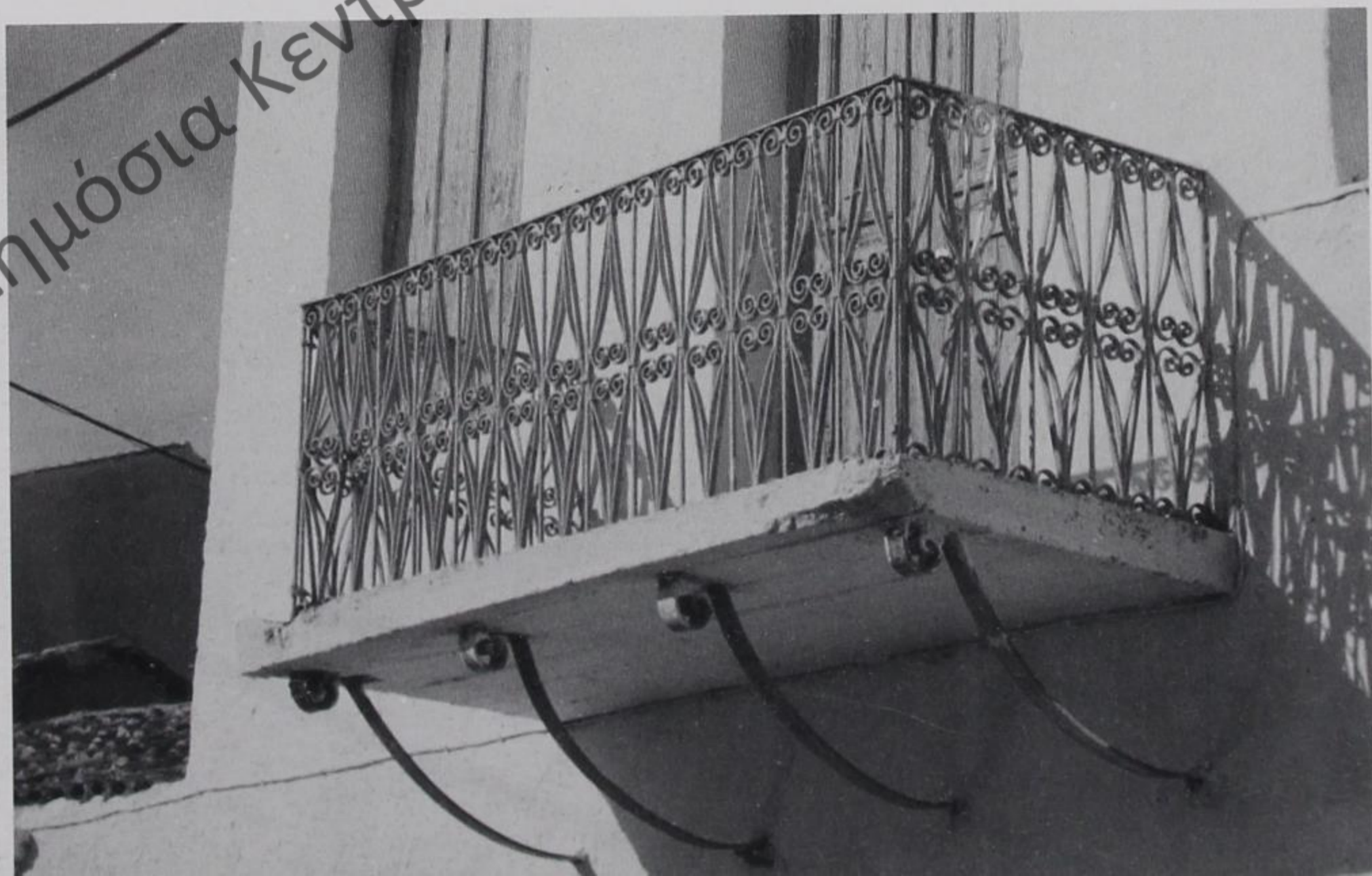
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

105-106. Πρεβεζάνικα μπαλκόνια
(συνέχεια).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

107-108. Στην Άρτα:
αστικό σπίτι με
έντονους νεοκλασ-
σικισμούς (πάνω),
μὰ φαλτσογωνιά
(κάτω)..

109. Στην Πρέβεζα.

110. Στὰ Γιάννινα.

111-112. Στά Γιάννινα. Έντονη τοιχοδομή, καφασωτά παράθυρα και σιδηροκατασκευές (111), υπέρθυρα, ξυλοκατασκευές και σκέπαστρο και “λύσεις” στα ανοίγματα τῆς μετώπης (112).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

113-114. Στά Γιάννινα. Σοβᾶς και
ἐκδοχῆς στὴν πρόσοψη (πάνω),
τοιχοποιΐα με πλινθοδομή (κάτω).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

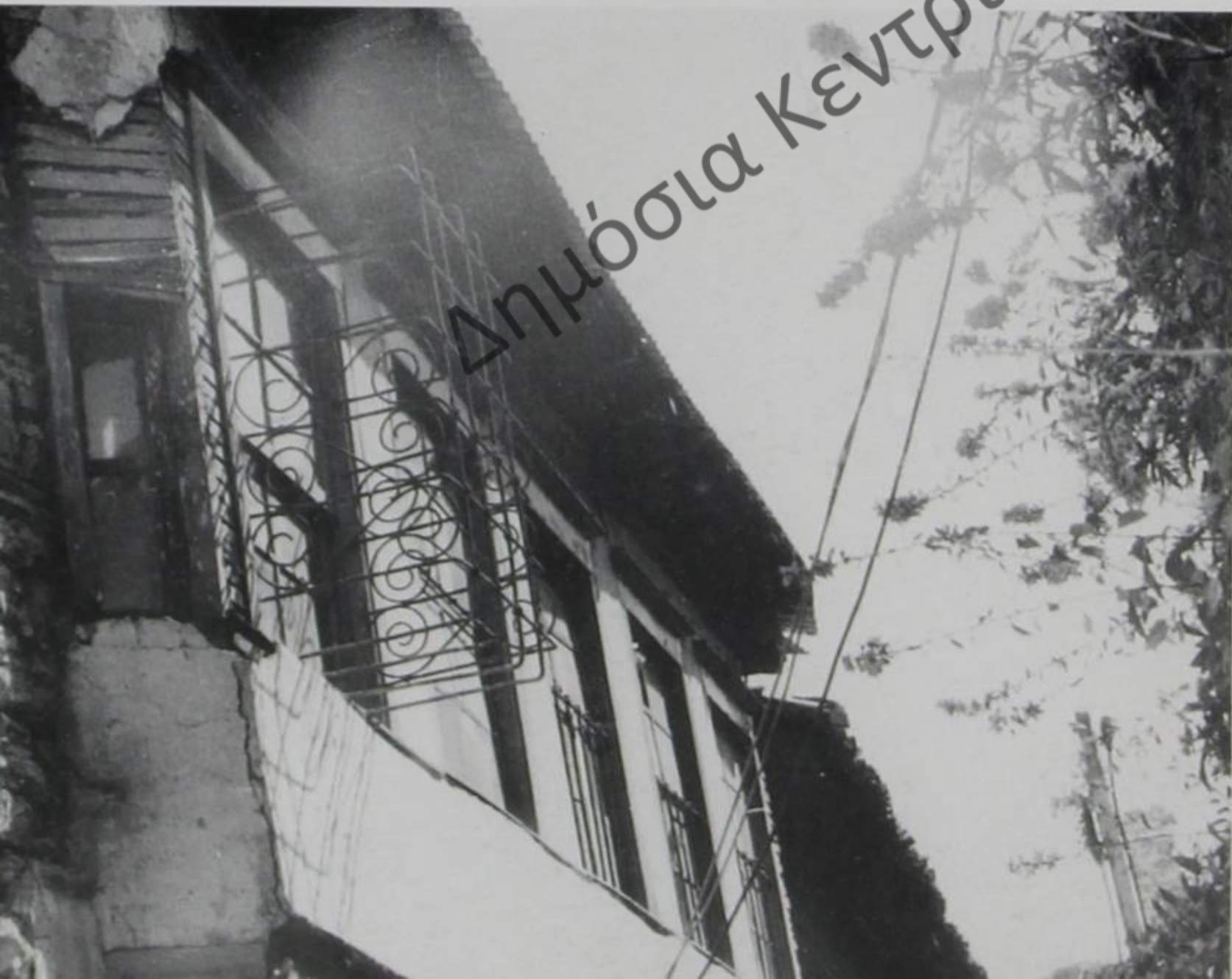
115-116. Στά Γιάννινα (στή Σιαράβα). Πλινθοδομές
και πάλι και πόρτες και παράθυρα στους παρα-
δοσιακούς "δρόμους".

117-118. Γιάννινα. Όψιμη παράδοση στις σιδηροκατασκευές (117), χαρακτηριστικά καφασωτά με "φρύδια" και φεγγίτη στην πόρτα (118).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

119-120-121. Γιαννιώτικα παράθυρα.
Πρακτική (πάνω αριστερά), κομ-
ότητα και χάρη (αριστερά και πάνω).

122. Γιάννινα. Ἀπαραίτη-
το συμπλήρωμα τοῦ
γιαννιώτικου ἀστι-
κοῦ σπιτιοῦ, κυρίως
μετὰ τὸν 18ον αἰ., τὸ
μπαλκόνι, ἐξελίχτηκε
πιὸ πολὺ σὲ στολίδι,
σὲ πραγματικὸ κό-
σμημα τῆς πρόσοψης,
ἐξάρτημα μὲ γνήσια
ἔμπνευση καὶ δημι-
ουργικὰ στοιχεῖα.

123. Γιάννινα. Στὴν ὁδὸ Δε-
σποτάτου Ἡλείου.

Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

124-125. Μπαλκόνια: στα
Γιάννινα, πάνω, στην
Πρέβεζα κάτω.

126. Γιάννινα. Στὸ Κουρμανιό.

127-128-129. Γιάννινα. Στὸ Κουρμανεϊό. Τὰ Βαρελάδικα. Ἐνα πλήθος στοιχεῖα καὶ θαυμάσιες “λύσεις”, δημιουργοῦν μιὰ κομσὴ χαρίεσσα σύνθεση (127). Κυτᾶξτε τὸ ὁμορφο μπαλκόνι τὸ ζεῦγος τῶν καφασωτῶν παραθύρων, δεξιὰ του, τὸ καμαρωτὸ ισόγειο ποὺ ἰσορροπεῖ ἄρμονικὰ μὲ τὸν ὄροφο.

Δημόσια Κεντρικὴ Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

130. Γιάννινα. Όδος Άνδρονίκου, στο Κάστρο.

131. Άρχοντικό στη Βήσσανη.
132. Στο Δίλοφο Ζαγορίου.

133. Βήσσανη. Θαυμάσια κατασκευή, “γραμμή” με κλασσική χάρη, ισορροπία, σύνολο πολύ προσεγμένο, με πλήθος αντιθέσεων, όπου επικρατεί τὸ βόλτο καὶ ἡ τοξοδομή.

134. Στά Δερβίζιανα. Χα-
ρακτηριστική καμι-
νάδα.

135. Θεσπρωτικό. Λιθανά-
γλυφο, δεξιά, “φρύ-
δια” στα παράθυρα,
στεγασμένο μπαλκόνι.

136. Στήν Κόνιτσα.

137. Στήν Πωγωνιανή.
Έντυπωσιακός
σχεδιασμός πρό-
σοψης, πάντρεμα
λιτότητας και
ὀμορφιάς.

138-139. Ἡ Πλαγιά. Ἐγκαταλειμμένο χωριό, λόγω κατολισθήσεων, στὸ Δῆμο Μαστοροχωρίων, κρατᾶ ἀκόμη τὴν παλιὰ του φυσιογνωμία, τὴν τυλιγμένη μὲς στὴν παράξενη σιωπὴ του παραδοσιακὴ του ταυτότητα.

Δημόσια Κεντρικὴ Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

140. Στούς Νεγάδες.

141. Άνω Σουδενά.

142-143. Στο Κουκούλι
Ζαγορίου.

144. Στὸ Ἀμπελογώρι (Τζουμέρ-
κα). Περίπτωση ἀκραίας κλί-
σης τοῦ ἐδάφους καὶ πολὺ
παλιᾶς κατασκευῆς.

145. Στὸ Γηρομέρι Φιλιατῶν.

Δημόσια Κεντρικὴ Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

146-147. Στην Πρέβεζα.

148. Γιάννινα. Στὸ Κριθαροπάζαρο.
149. Πρέβεζα. Στὴν παλιὰ ἀγορά.

150-151. Στὸ Γανναδίό.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κο

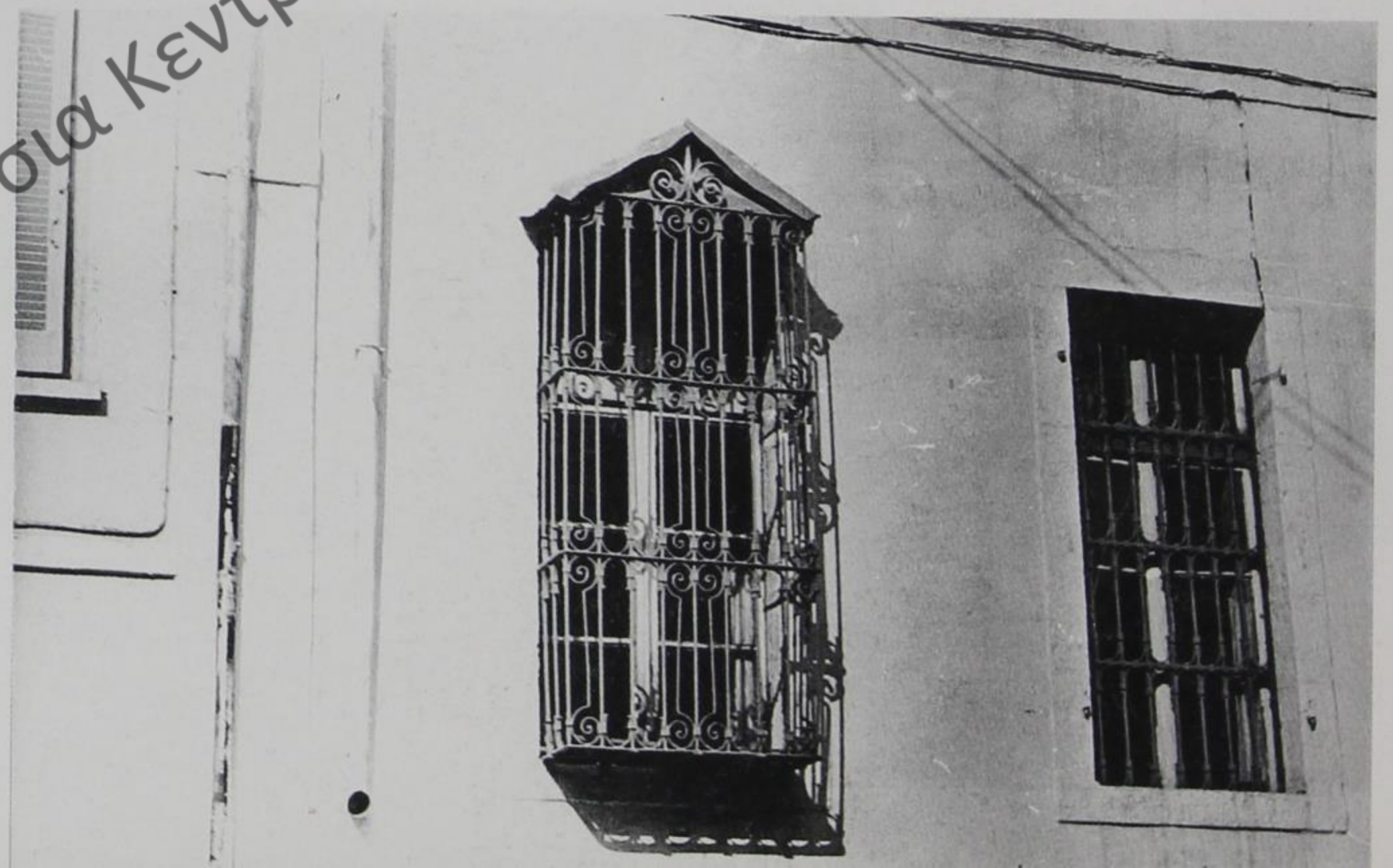

152-153. Στὸ Γηρομέρι Φιλιατῶν.

154-155. Στά Γιάννινα.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

156-157. Γιάννινα. Στὸ Μῶλο καὶ στὸ
Κάστρο, ἀντίστοιχα.

158-159. Γιάννινα. Πλούσια “σοδιά”: ποικιλία καφασωτῶν παραθύρων, σιδηροκατασκευές και συγκρατημένοι νεοκλασικισμοί (158), φεγγίτες και βόλτα που μόλις διακρίνονται (159).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

160-161. Γιάννινα. Κα-
μαρωτές διπλόσκα-
λες και τοξοδομή
(160), πλούσιες ξυ-
λοκατασκευές, συ-
χνασί και νεοκλασ-
σικά στοιχεία (161).

162-163. Στά Γιάννινα. Στο Καπλάνειο και
στο Ύαλος, αντίστοιχα.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

164-165. Στὰ Γιάννινα. Στὸ Μῶλο (κάτω) καὶ στὴ Σκάλα
(δεξιά).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

166. Πύργος (κούλια) στην Παραμυθιά, με έντονα οχυρωματικά στοιχεία, προσεγμένη τοιχοδομή, τοξοτὲς ἐξάρσεις στὰ ὑπέρθυρα τῶν παραθυριῶν, καμινάδες καὶ γείσο στὴ σκεπή. Πολὺ ἐνδιαφέρουσα ἀρχιτεκτονικὴ σύνθεση.

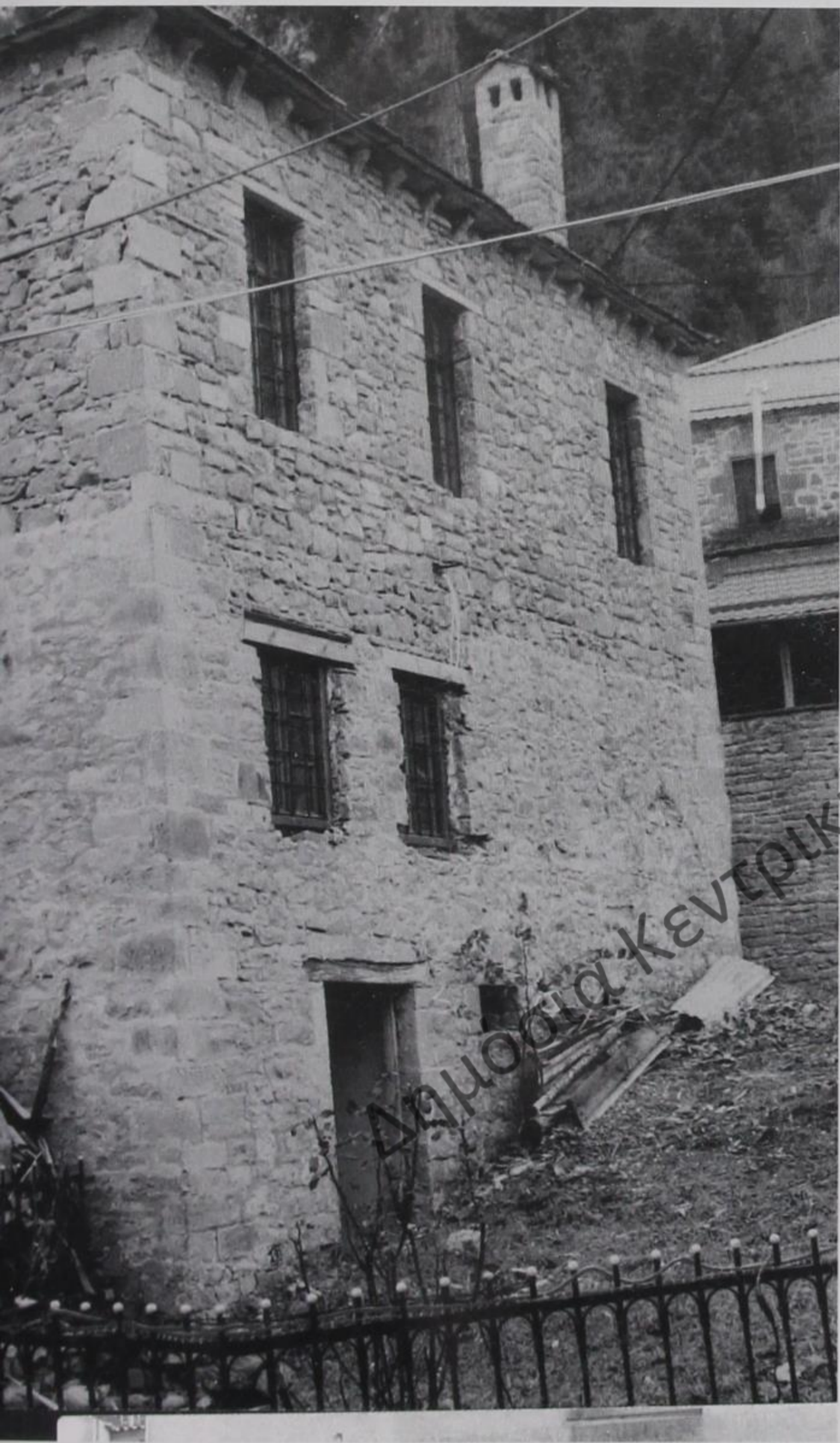
167. Πρέβεζα.

168. Γεροπλάτανος
(Πωγωνίου).

169. Στο Κοικούλι (Ζαγορίου). Καμινάδα με φυλάχτρες.

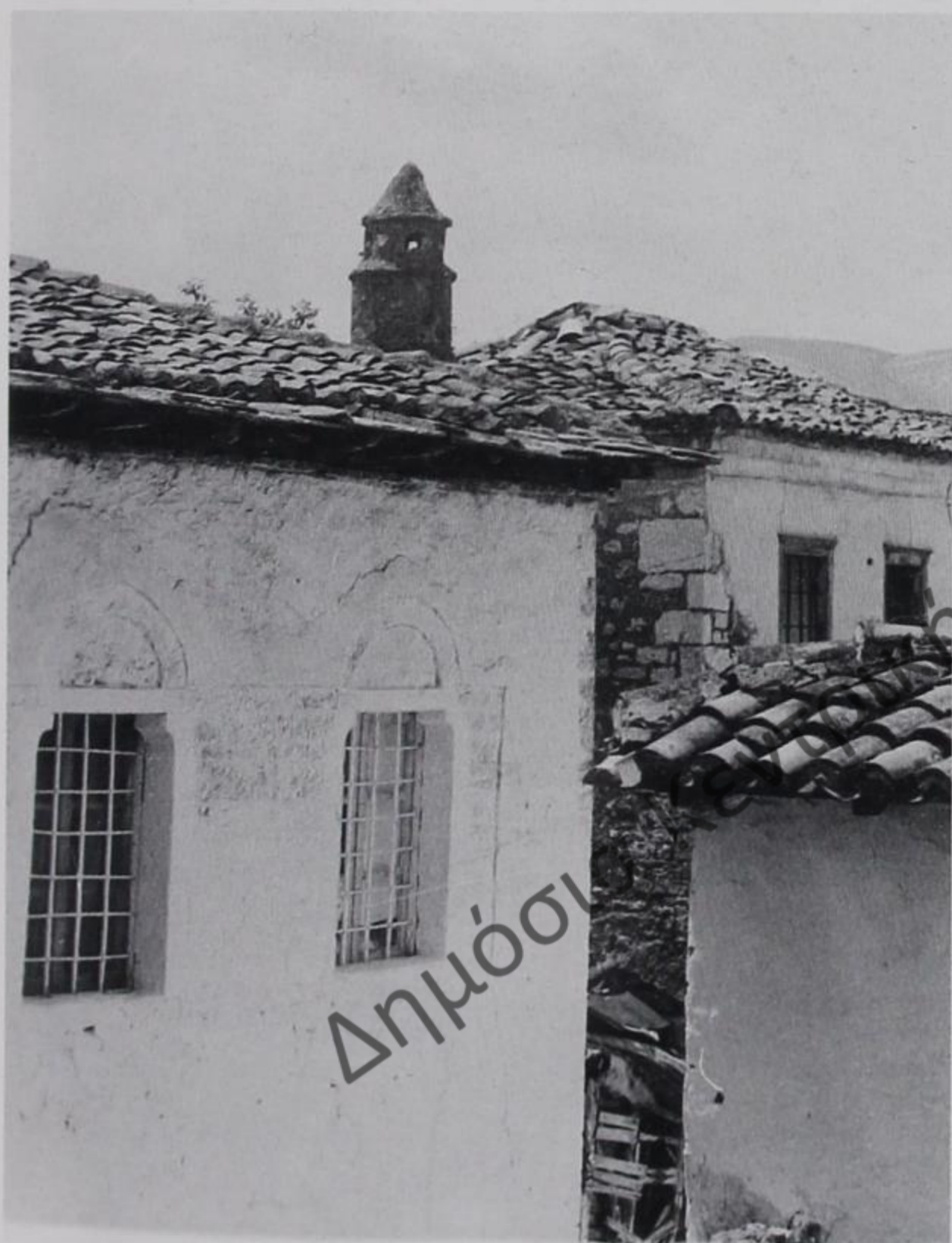
170. Στή Μόλισσα.

171. Στή Δροσοπηγή (Κάντσικο).

172. Φιλιπιάδα. Σπίτι με πληθώρα παραδοσιακῶν στοιχείων.

173-174. Στην Παραμυθιά. Χαρακτηριστική καμινάδα (κάτω), τοξοστοιχεία, καμαρωτά παράθυρα και φουρούσια (πάνω).

175. Στο Βραδέτο (Ζαγόρι).

176. Στην Παραμυθιά.

177. Πρέβεζα.
Καμινάδα
μέ ... ταυτότητα.

178. Στην Πυρσόγιαννη.

179. Στά Γιάννινα, στην παλιά αγορά.

180-181. Γιάννινα.
Στήν οδό Παύλου
Μελά.

182. Γιάννινα.

Στὸ Στάδιο. Ὁ τσα-
τμᾶς κάλυψε σχεδὸν
τὴν τοξοδομία.

183. Στὰ Γιάννινα.

Νεοκλασσικὸ στὴν ὁδὸ
Π. Μελά.

184. Ξανά στα Γιάννινα. Κράμα νεοκλασικῶν καὶ λαϊκῶν παραδοσιακῶν στοιχείων.

185-186. Γιαννιώτικα παράθυρα. Έξαιρετο
καφασωτό (στο Άλσος), πάνω και σι-
δηροπλεγμένο με ανώφλι (στο Μώλο).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

187. Στοά Λιάμπεη στα Γιάννινα.

188-189. Στὰ Γιάννινα. Νότια καὶ βόρεια ὄψη, ἀντίστοιχα, τοῦ ἀρχοντικοῦ Πυρσινέλα στὴν ὁδὸ Παπάζογλου.

190-191. Στοά Λιάμπεη (190)
και στοά Γαμπάϊ (191)
στά Γιάννινα.

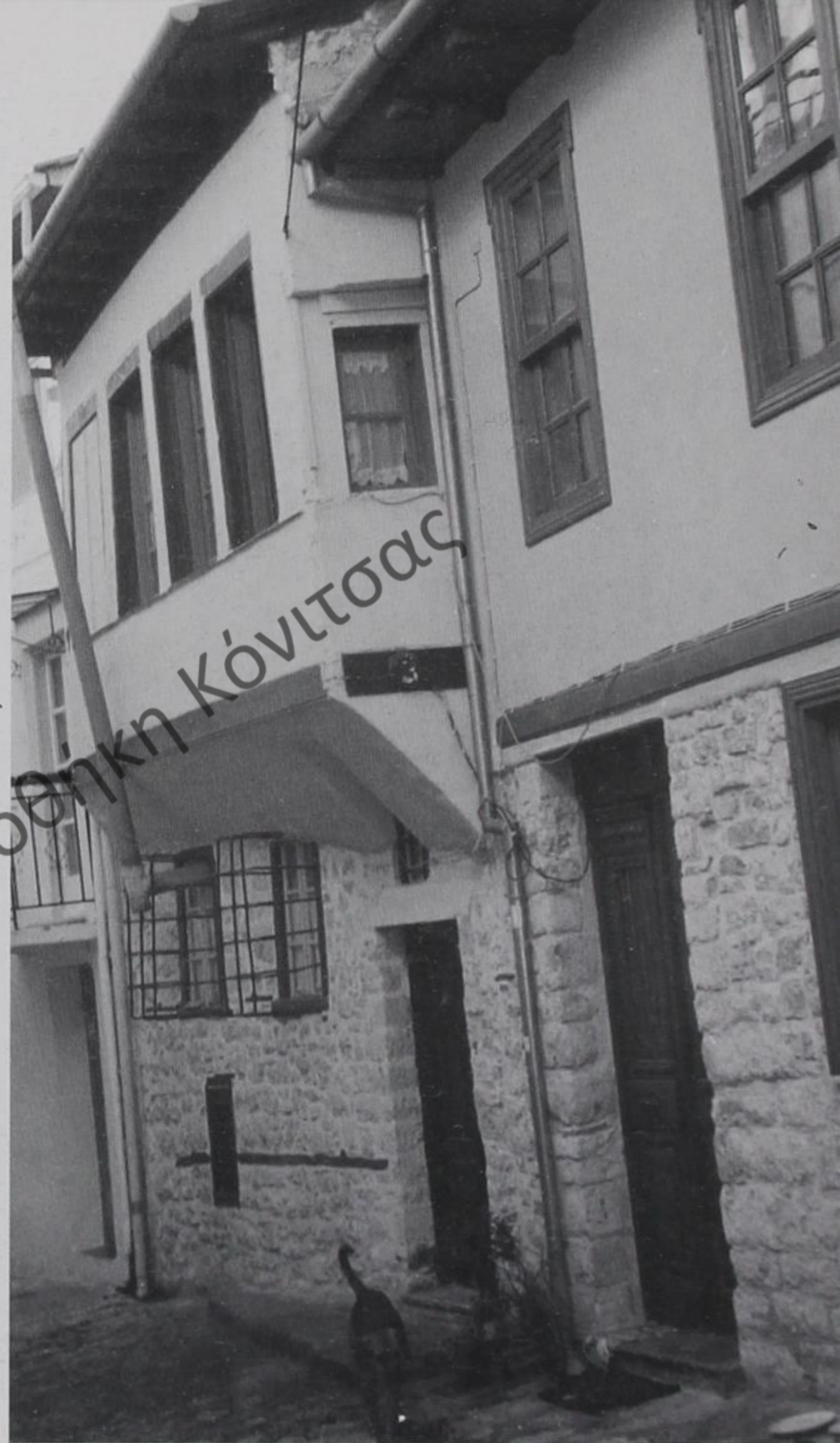
192-193. Στο Γαννιαδιό
Μαστοροχωρίων.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κοιτσάσας

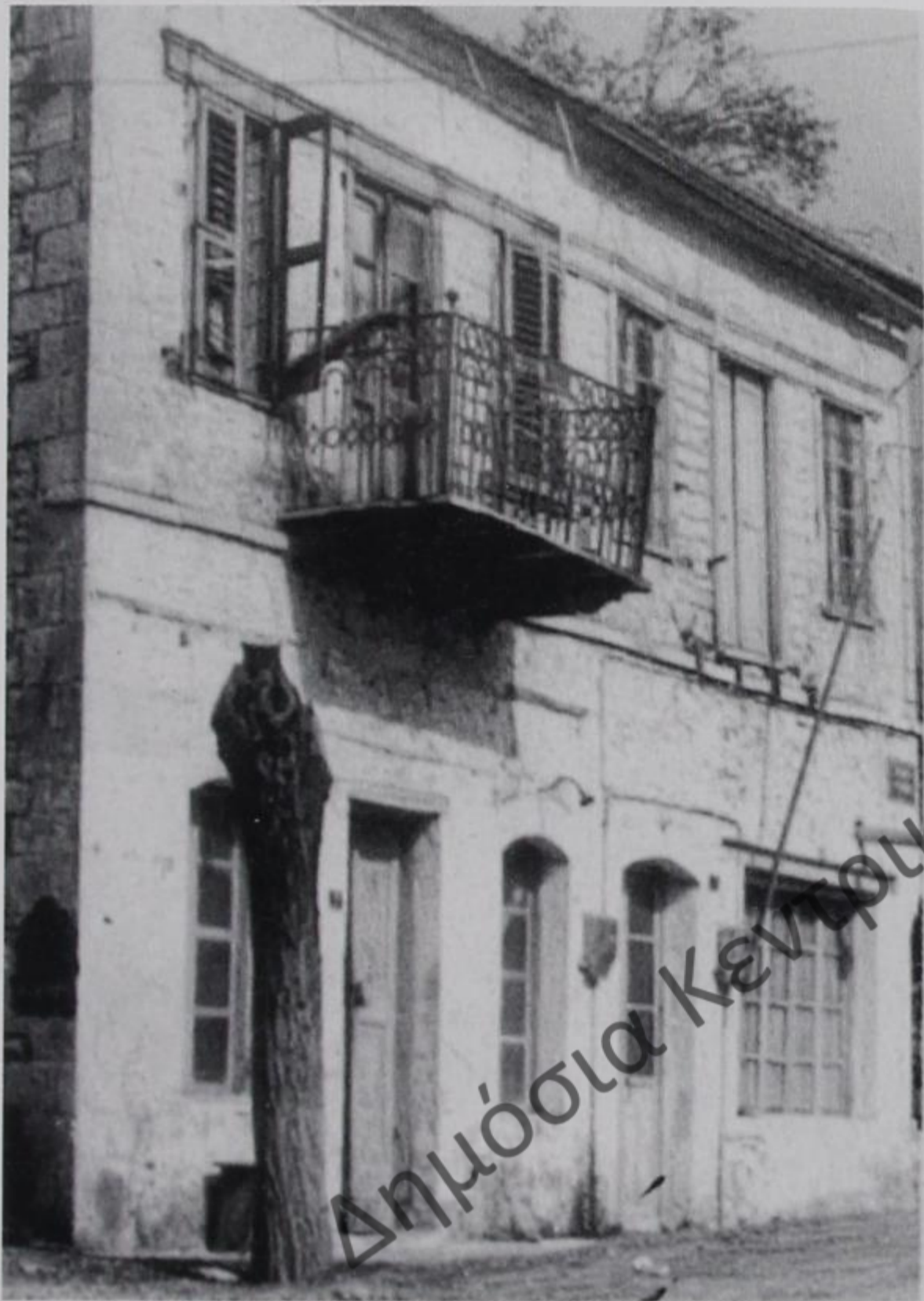
194. Στο Γανναδιό.

195. Στο κάστρο, Γιάννινα.

196. Γιάννινα. Άρχοντικό Μίσιου (όδος Άσωπίου).

197. Στήν Πωγωνιανή.

198. Στὰ Γιάννινα (στή Σκάλα).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

199-200. Στή Ρουφιὰ (Πωγώνι).

201-202. Στά Γιάννινα.

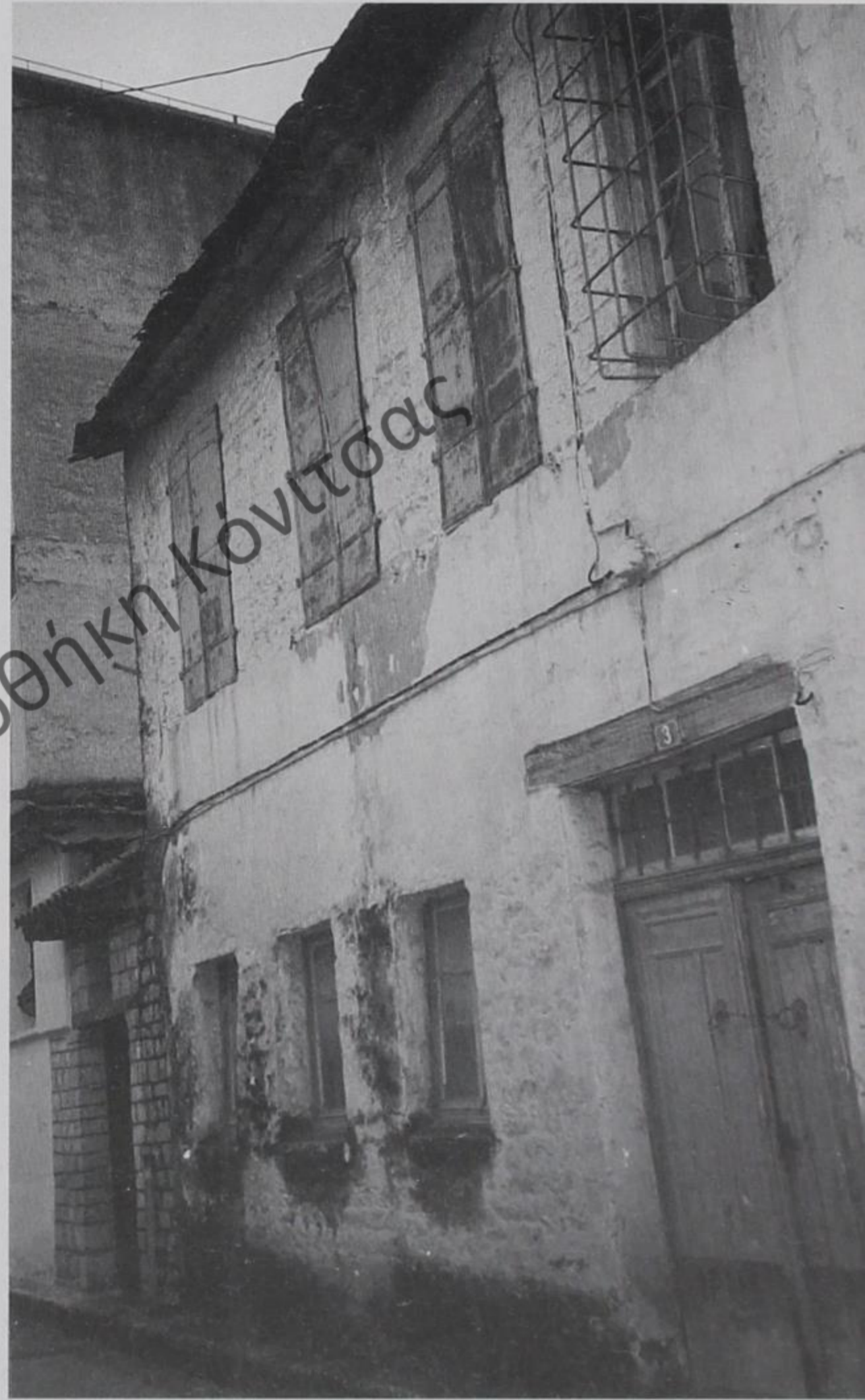
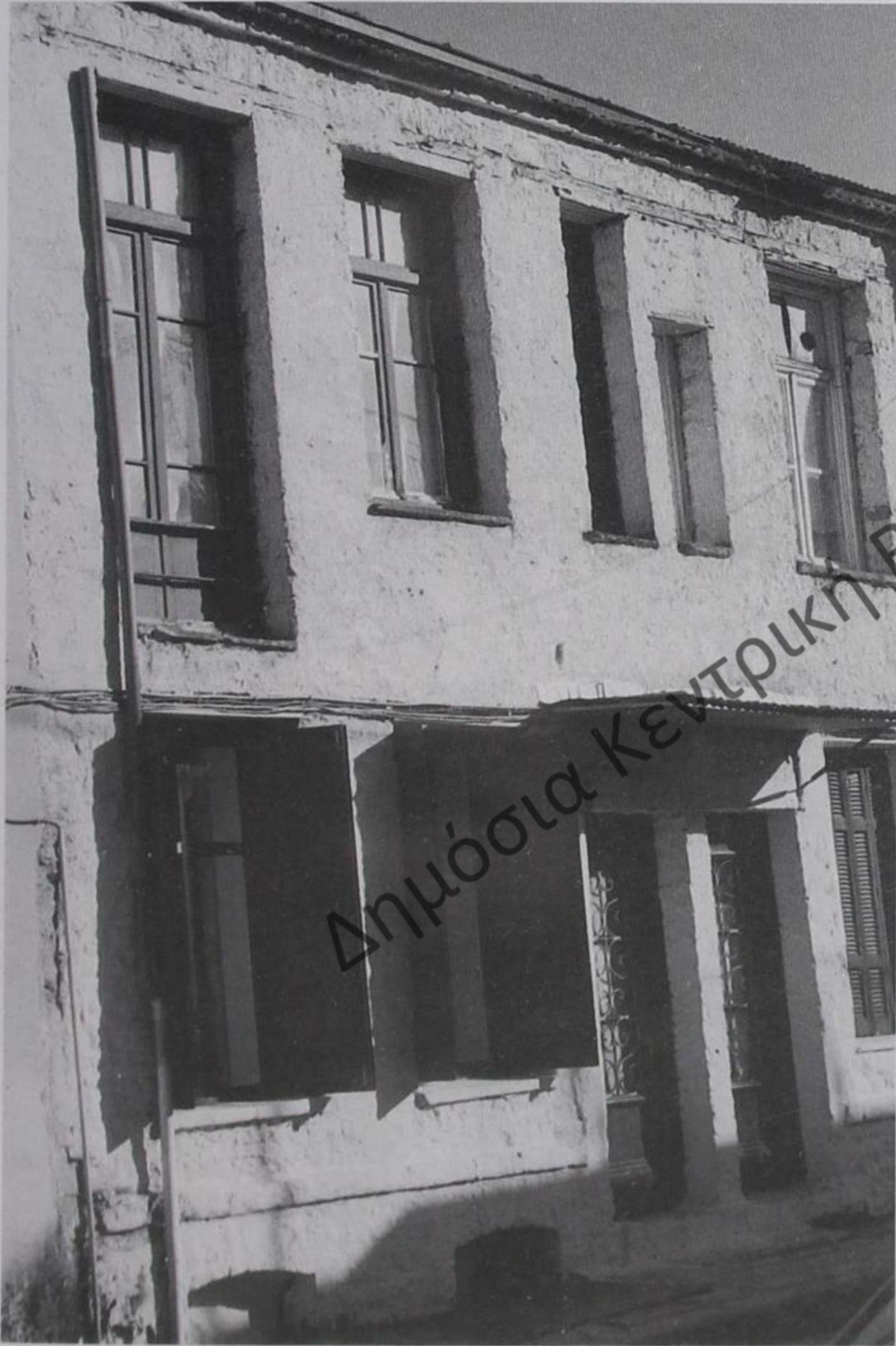

203. Πυργώδης κατασκευή σπιτιού στην Κράφη με όχυρωματικές “λύσεις”, πολεμίστρες και μικρούς φεγγίτες στις προσόψεις.

204. Στο Παλαιοχώρι Παραμυθιάς.

205-206. Στά Γιάννινα.

207. Στην Καστάνιανη
Μαστοροχωρίων.
208. Στὰ Γιάννινα.

209-210. Στά Γιάννινα.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

ΓΛΩΣΣΑΡΙ

Ἄνωφλι, ἀνώϊ ἢ ἀνώγιο:	Πρῶτος ὄροφος κατοικίας.
βόλτο:	ὑπόστεγο μὲ τοξωτὴ ὀροφή.
γεισο:	πλαίσιο (κορνίζα) σὲ σκεπή, πόρτα ἢ παράθυρο
καφασωτό:	παράθυρο μὲ σιδερένιες ἢ ξύλινες πήχεις, τοποθετημένους ἐξωτερικὰ χιαστὶ ἢ σταυρωτά.
κούλια:	ὀχυρωμένο σπίτι ἢ πύργος.
ξηρολιθιά:	πέτρινη τοιχοδομὴ δίχως καμμιά συνδετικὴ ὕλη.
παραστάδες:	τετραγωνικοὶ δοκοὶ χτισμένοι στὰ ἄκρα τοῦ ἀνοίγματος τῆς πόρτας ἢ παραθύρου γιὰ στερέωση ἢ στόλισμα.
πορτόνι:	μεγάλη πόρτα.
πυργόσπιτο:	(βλέπε “κούλια”)
τσατμάς:	τοιχοποιία ἀπὸ ξύλινο ενισχυμένο σκελετὸ μὲ πλιθιά καὶ ἀπέξω σοβατεμένο.
φουρούσι:	πέτρινο (ξύλινο ἢ σιδερένιο) ὑποστήριγμα στέγης, μπαλκονιοῦ, συχνασιοῦ ἢ παραθύρου
φρύδι:	πλαίσιο παραθύρου ἢ πόρτας.

Δημόσια Κεντρικὴ Βιβλιοθήκη Κονίτσας

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ*

- Βασίλη Μάργαρη: 1, 2, 4, 5, 9, 10, 20-22, 24, 27, 28, 39-50, 52-99, 102, 104-108, 110-124, 126-134, 136, 137, 140-145, 148, 150-166, 168, 169, 171-196, 198-206, 208-210
- Φωκίονα Καψάλη: 3, 9A, 11, 15, 18, 138
- Βιβλίου "Η έπαρχία Κόνιτσας στο χῶρο και στο χρόνο" (Δήμου Κονίτσης) Κόνιτσα 1996: 6, 8, 23, 25, 26, 34
- Περιοδικού "Αρμολόι": 7, 19, 32, 36
- Αρχείου Κώστα Καπλάνη: 12, 13, 33
- Βιβλίου "Ιστορία τῆς Βούρμπιανης" (Β. Δημάρατου - Ν.Χ. Ρεμπέλη), Ἀθήνα 1996:14
- Αρχείου "Ἀδελφότητα Πύργου Κονίτσης" 16, 17, 30, 31, 35, 37, 38
- Βιβλίου "Η Ἡπειρος, πολιτιστική κληρονομιά και φύση" (Ἀγγελ. Βερτοδούλου-Καψάλη), Ἐκδ. ΔΩΔΩΝΗ, Ἀθήνα-Γιάννινα 1995: 17A, 33A.
- Βιβλίου "Τὰ Μοναστήρια τῆς Ἡπείρου" (Δ. Καμαρούλια), Ἐκδ. Μπαστιᾶς-Πλέσσα, Ἀθήνα 1996, τ. Α': 35A, 35B.
- Κύρκα Γκόσιου: 51, 207
- Βιβλίου "Ἱστορικά μνημεῖα Λάκκας Σουλίου (Ν. Καράμπελα: ἐπιμ.), Πρέβεζα 1997: 135
- Βιβλίου "Πωγωνήσιοι ἐργολάβοι και τὰ δημόσια ἔργα στὴν Ἡπειρο στὴν ὕστερη τουρκ/τία (Κ. Χρ. Κωστούλα), Ἰωάννινα 2002: 197.

ΦΩΤΟΓΡΑΦΗΣΕΙΣ

- Φωκίονα Καψάλη: 1, 3-5, 6-8, 9, 9A, 10, 11, 14, 15, 17A, 18, 20-22, 23, 24-26, 28, 33A, 36, 52-54, 138
- Αντρέα Καρζῆ: 2, 29, 68, 99, 100, 103, 104, 109, 125, 139, 146, 147, 149, 153, 167, 170, 171
- Βασίλη Μάργαρη: 27, 39-51, 55-67, 69-98, 101, 102, 105-108, 110-124, 126-134, 136, 137, 140-145, 148, 150-152, 154-166, 168, 169, 172-196, 198-206, 208-210

* Ἡ παρένθεση παραπέμπει στο συγγραφέα τοῦ βιβλίου.

1. Ἀπὸ τὴν κ. Ἐλένη Γαλάνη - Σουρέλη παραχωρηθέντα.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Γραφικές Τέχνες

ΘΕΟΔΩΡΙΔΗ

Γαριβάλδη 10, 45221 Ιωάννινα

Τηλ-Fax: 26510 77358

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

81268

KON